ACADEMIA ROMÂNĂ

STUDII ȘI CERCETĂRI DE
ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

1-2

TOMUL 42

IANUARIE—IUNIE

1991

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

În țară, revista se poate procura prin poștă, numai pe bază de abonament. Prețul unui abonament anual este de 140 lei.

Aducem la cunoștința cititorilor revistei noastre că, datorită creșterii costurilor de tipărire, suntem obligați să reducem temporar numărul anual de pagini, ceea ce explică și comasarea unor fascicule. Vă rugăm să manifestați înțelegere față de această situație și sperăm că veți rămîne cititori constatanți ai revistei.

Comenzile și abonamentele din străinătate se primesc la ROMPRES-FILATELIA, departamentul import-export presă, P. O. Box 12—201, telex 10376, București, Calea Griviței 64—66, România, sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite Colegiului de redacție, pe adresa: 71 119, str. I. C. Frimu, 11, București.

APARE DE PATRU ORI PE AN

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 42 nr. 1—2 ianuarie—iunie 1991

SUMAR

Profesorul D. M. Pippidi la 85 de ani 3

STUDII

ALEXANDRU PĂUNESCU, Paleoliticul din peştera Gura Cheii-Rişnov şi unele considerații privind cronologia locuirilor paleolitice din sud-estul Transilvaniei 5

ANDREI OPAIŢ, O săpătură de salvare în oraşul antic Ibida 21

MATERIALE ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

GH. MĂNUCU-ADAMEŞTEANU, Un cuptor medieval de ars ceramică descoperit la Nufăru, jud. Tulcea 57

NOTE ARHEOLOGICE

ION T. LIPOVAN, Plăcuţă votivă de bronz 75

VICTORIŢA NICOLAE şi CONSTANTIN NICOLAE, O ţeglă ştampilată descoperită la Carsium 79

PETRE DIACONU, Un tip necunoscut de piesă din sec. VI — începutul sec. VII . . 81

CRONICĂ

Cronica epigrafică a României (IX, 1989) (Constantin C. Petolescu) 85

A XXIV-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1989 (Alexandru Barnea) 93

ABREVIERI 101

ÉTUDES ET RECHERCHES
D'HISTOIRE ANCIENNE
ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 42 nos 1–2 janvier–juin 1991

SOMMAIRE

Professeur D. M. Pippidi à 85 ans 3

ÉTUDES

ALEXANDRU PĂUNESCU, Le Paléolithique de la grotte de Gura Cheii-Rişnov et quelques considérations sur la chronologie des établissements paléolithiques du Sud-Est de la Transylvanie 5
ANDREI OPAIŢ, Eine Rettungsgrabung in der antiken Stadt Ibida . 21

MATÉRIAUX ET RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES

GH. MĂNUCU-ADAMEŞTEANU, Un four médiéval pour la cuisson de la céramique découvert à Nufăru, dép. de Tulcea 57

NOTES ARCHÉOLOGIQUES

ION T. LIPOVAN, Plaque votive en bronze 75
VICTORIŢA NICOLAE et CONSTANTIN NICOLAE, Une tuile estampillée découverte 79
PETRE DIACONU, Un type de pièce inconnu du VIe siècle — le début du VIIe siècle à Carsium 81

CHRONIQUE

Chronique épigraphique de la Roumanie (IX, 1989) (Constantin C. Petolescu) 85
La XXIVe session annuelle des rapports sur les résultats des recherches archéologiques de l'année 1989 (Alexandru Barnea) 93

ABRÉVIATIONS 101

PROFESORUL D.M. PIPPIDI LA 85 DE ANI

Prin opera sa de o întindere și profunzime excepționale, ca și prin activitatea didactică de aproape o jumătate de secol, prof. D. M. Pippidi ne apare ca unul din cei mai iluștri învățați ai secolului nostru.

S-a născut la 17/30 decembrie 1905 la Craiova, unde și-a făcut studiile liceale. Din 1923, a urmat cursurile Facultății de litere a Universității din București, studiind istoria antică și filologia clasică cu Vasile Pârvan, Dimitrie Evolceanu și alți profesori; paralel, a urmat și cursurile Facultății de drept. Licențiat în litere (1927) și drept (1928), a frecventat între 1929—1931 École Pratique des Hautes Études (secția de istorie și filologie), fiind în preajma unor mari învățați, precum Jérôme Carcopino și Jules Marouzeau. Între 1931—1933 este membru al Școlii Române din Roma; aici își desăvîrșește lucrarea de mai mare amploare, susținută ca teză de doctorat la Universitatea din București și publicată apoi sub titlul *Tacite et Tibère. Une contribution à l'étude du portrait dans l'historiographie latine* (Ephemeris Dacoromana, 8, 1938, p. 233—299). Consacrarea definitivă în comunitatea savanților i-au adus-o *Recherches sur le culte impérial* (Roma—București, 1939), atrăgîndu-i elogiile celor mai mari învățați ai timpului.

După revenirea în țară, a funcționat ca asistent la catedra de limbă greacă a Universității din Iași (1933—1937), apoi conferențiar și profesor la Facultatea de litere din București. În 1948 a fost numit profesor titular la catedra de istorie greacă și romană a Facultății de istorie din București, pe care a ilustrat-o pînă la pensionarea sa în 1974. În acești ani a funcționat și la Muzeul Național de Antichități, apoi la Institutul de Arheologie din București (după crearea acestuia, în 1956), ca șef al sectorului de epigrafie și coordonator al colectivului pentru publicarea colecției naționale de inscripții antice. Între 1971—1982 a funcționat ca director al Institutului de Arheologie din București.

Opera științifică a prof. D. M. Pippidi este vastă, fiind caracterizată de o inegalabilă cunoaștere a surselor antice și înțelegere profundă a

fenomenului istoric. Alături de lucrările deja amintite și altele din anii imediat următori consacrării sale (*Poetica* lui Aristotel, două ediții, 1940 și 1965; *Autour de Tibère*, București, 1944; *Formarea ideilor literare în antichitate. Schiță istorică*, București, 1944), se pot cita numeroase studii, cele mai multe grupate ulterior în volumele: *Contribuții la istoria veche a României* (două ediții, 1958 și 1968); *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit* (Berlin, 1962); *Studii de istorie a religiilor antice. Texte și interpretări* (București, 1969); *I Greci nel Basso Danubio* (Milano, 1971; vezi și vol. II al sintezei *Din istoria Dobrogei*, partea a II-a: *Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri la cucerirea romană*, București, 1965); *Variații pe teme clasice* (București, 1981); *Parerga. Écrits de philologie, d'épigraphie et d'histoire ancienne* (București—Paris, 1984), *Studii de istorie și epigrafie* (București, 1988).

Activitatea științifică a prof. D. M. Pippidi include de asemenea pe cea de editor al *Actelor* unor congrese internaționale (congresul frontierelor romane, Mamaia, 1972; congresul de studii clasice de la Madrid, 1974; congresul de epigrafie, Constanța, 1977) ori a numeroase monografii din colecția *Biblioteca de Arheologie*, ca și coordonarea noii serii a monografiei *Histria*, a lucrării colective *Dicționar de istoria veche a României (paleolitic—sec. X)* (1976) și îndeosebi a culegerii *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor* (împreună cu I. I. Russu) (prof. D. M. Pippidi este și autorul vol. I al seriei *Inscripțiile din Scythia Minor*, cuprinzînd inscripțiile de la Histria și teritoriul acesteia).

Meritele științifice ale prof. D. M. Pippidi au fost încununate prin alegerea sa ca membru corespondent al Academiei Române în 1963, apoi membru titular în 1990 (în prezent este președintele secției istorice a Academiei Române), precum și: *doctor honoris causa* al Universității din Lyon (1975), membru corespondent al Academiei Regale Britanice (1973), membru al Institutului Arheologic German (1974) și al celui austriac (1975), membru asociat străin al Institutului Franței (Académie des Inscriptions et Belles-Lettres) (1975).

În încheierea acestui modest omagiu, foștii elevi și colaboratori de la Institutul de Arheologie din București doresc profesorului D. M. Pippidi la mulți ani, asigurîndu-l de dragostea și devotamentul lor constant.

PALEOLITICUL DIN PEȘTERA GURA CHEII-RÎȘNOV ȘI UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND CRONOLOGIA LOCUIRILOR PALEOLITICE DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

de ALEXANDRU PĂUNESCU

Printre relativ numeroasele așezări paleolitice și mezolitice depistate prin săpături sau prin cercetări de suprafață în sud-estul Transilvaniei, de o deosebită importanță pentru cunoașterea evoluției comunităților de vînători și culegători din această zonă, începînd cu paleoliticul mijlociu se numără și cele cîteva peșteri descoperite în ultimele patru decenii. Dintre acestea, un loc aparte, atît prin succesiunea locuirilor, cît și prin materialul arheologic și faunistic recoltat, îl ocupă mica peșteră Gura Cheii cunoscută și sub denumirea de peștera din Cheile Rîșnoavei sau de Oedweg-Höhle (= Peștera Drumului Pustiu).

Situată la circa 8 km est-sud-est de orașul Rîșnov (jud. Brașov), această peșteră săpată în calcarele Jurasicului superior (kimmeridjian-tithonic)[1] se află pe versantul drept al pîrîului Cheia la circa 0,200 km în amonte de intrarea în pitoreștile Chei ale Rîșnoavei. Se găsește la o altitudine absolută de 750 m și la una relativă de circa 5 m (față de firul văii Cheia). Dimensiunuile sale sînt modeste : lungimea maximă nu depășește 14 m, iar lățimea variază între 2,80 m (fundul peșterii) și 3,75 m (intrarea, care este orientată spre sud-sud-vest, deci favorabilă căldurii și luminii solare). Numărul ei de cod este 1230/7 [2].

Semnalată încă din 1925 de către Franz Podek [3], peștera Gura Cheii a fost parțial săpată de către Alfred Prox în anii 1934—1935 [4]. Secțiunile sale au fost adîncite pînă la aprox. 0,75 m și 1 m (în zona de la intrare). Deși acestea au atins în unele porțiuni chiar limita superioară a stratului musterian II, precum și nivelurile aurignacian și gra-

[1] E. Jekelius, Anuarul Institutului Geologic al României, 19, București, 1938, p. 379 și urm.

[2] Cristian Goran, *Catalogul sistematic al peșterilor din România, 1981*, București, 1982, p. 48 ; după autor, peștera din Cheile Rîșnoavei face parte din Bazinul Ghimbășel-Masivul Postăvarul.

[3] Franz Podek, Jahrbuch des Burzenländer Sächsischen Museums, 1, Brașov, 1925, p. 45. Autorul semnalează două peșteri : Peștera de la Pîrîu (Ödweg am Bache") situată pe malul drept al pîrîului, lungă de 10 m și foarte puternic luminată (este vorba de Peștera Gura Cheii) și „Peștera de la Ödweg" aflată sus în stîncă, foarte greu accesibilă și necercetată. Nu putem preciza dacă peștera la care ne referim a fost cunoscută de E. A. Bielz. Din descrierile făcute de aceasta, se pare că este vorba de alte peșteri din apropierea Rîșnovului (cf. E. A. Bielz, Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpathen-Vereins, 4, 1884, Sibiu, 1884, p. 20—22.

[4] Alfred Prox, Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums, 4, 1940, 1—4, Brașov, 1940, p. 92—94 ; idem, *Die Schneckenbergkultur*, Brașov, 1941, p. 16—24, 28, 68, 78,

vetian, totuși A. Prox nu menționează decît materiale ceramice aparținînd neo-eneoliticului și epocii bronzului[5].

După aproape 25 de ani C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu și Ion Pop reiau cercetările în această peșteră, cu care prilej trasează un șanț longitudinal cu o suprafață de 24 m² (SI) ce a fost adîncită pînă la patul de stîncă[6].

În perioada 1983—1985, autorul prezentării de față continuă cercetările, săpînd încă o suprafață de circa 13 m² (SII)[7] (fig. 1).

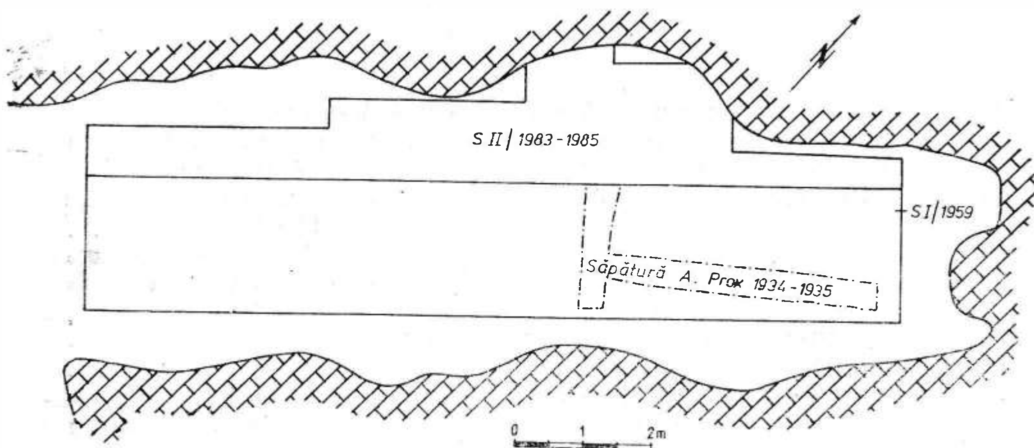

Fig. 1. Planul peșterii Gura Cheii — Rîșnov.

Din punct de vedere stratigrafic s-au putut distinge în profilul peretelui de nord-vest al șanțului longitudinal (SI) următoarea succesiune de depuneri (de jos în sus) (fig. 2):

1. Sol roșcat aprins lutos cu pietre mici și mijlocii, iar la bază cu pietre mari, gros de 0,05—0,37 m;
2. Sol negricios-brun nisipos cu pietricele mărunte, gros de 0,03—0,08 m (apare sub formă de lentilă);
3. Sol roșcat deschis luto-nisipos cu multe pietre mici și mijlocii, gros de 0,05—0,12 m;
4. Sol roșcat mai deschis luto-nisipos, cu rare pietricele mărunte, gros de 0,05—0,07 m (apare sub formă de lentilă);
5. Sol negricios-brun luto-nisipos cu multe pietre mici și mijlocii, iar la bază cu pietre mai mari, gros de 0,12—0,55 m;
6. Sol roșcat închis luto-nisipos cu pietricele și pietre mai mari, gros de 0,07—0,75 m;

[5] În colecția de materiale descoperită de A. Prox și aflată la Muzeul județean Brașov s-au identificat patru piese de silex, din care două (lamă macrolitică neretușată și o așchie mijlocie cu retușe fine) atribuite de noi, tipologic, aurignacianului, iar alte două (un străpungător tipic și o lamă cu treunchiere dreaptă retușată) gravetianului. Menționăm totodată că în pămîntul de asvîrlitură al săpăturii lui A. Prox s-au mai găsit și alte cîteva piese de silex microlitice.

[6] C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu și Ion Pop, Materiale, 8, 1962, p. 113—118.

[7] Este vorba de suprafața cuprinsă între peretele de vest-nord-vest al secțiunii din 1959 și peretele de stîncă al peșterii, săpată pînă la patul de calcar (SII). Scopul acestor investigații a fost atît pentru verificări stratigrafice cît și de a obține probe de cărbuni, oase și sol în vederea analizelor, îndeosebi, de radiocarbon.

7. Sol roșcat mai deschis nisipo-lutos cu pietre mai mari și rare pietricele, gros de 0,37—1 m;
8. Sol roșcat mai închis luto-nisipos fin, fără pietre, gros de 0,05—0,10 m;
9. Sol roșcat-negricios-cenușiu luto-nisipos cu vetre de foc, gros de 0,10—0,20 m.

Prelevarea unor probe de sol din sedimentul gros de circa 2,10 m au permis lui Marin Cârciumaru și Vasile Glăvan realizarea unor analize polinice și granulometrice [8]. Vom prezenta mai jos rezultatele granulometrice (sub formă de tabel) publicate de autorii citați.

DATE FIZICO-CHIMICE

Adîncimea în cm	Fracțiuni granulometric %							Textura	Culoarea		Humus CX 1,72%	CO_3Ca %
	Argilă < 0,002 mm	Praf fin 0,002—0,02 mm	Nisip fin 0,02—0,2 mm	Nisip grosier 0,2—2 mm	Argilă fină < 0,001 mm	Argilă fizică 0,01 mm	0,05—0,01 mm		În stare uscată	În stare umedă		
0—30	22,3	10,3	48,3	19,1	20,1	27,9	44,2	luto-nisipos	10YR 7/4	10YR 6/8	12,05	52,50
30—70	19,7	9,5	45,4	25,4	14,3	23,6	25,2	nisipo-lutos	10YR 7/4	10YR 5/6	0,60	1,61
70—90	18,8	15,5	44,7	21,0	15,7	27,3	30,1	luto-nisipos	10YR 6/3	10YR 5/3	0,81	2,88
90—140	24,7	11,6	44,9	18,8	22,0	31,8	17,7	luto-nisipos	10YR 5/2	10YR 4/3	3,20	8,39
140—170	21,0	8,8	44,1	26,1	19,8	25,7	18,9	nisipos	10YR 6/4	10YR 5/4	1,52	7,40
170—180	33,6	15,9	35,3	15,2	28,5	43,0	11,7	lutos	10YR 5/3	10YR 4/4	3,27	17,02

Pe baza datelor expuse în acest tabel Vasile Glăvan și M. Cârciumaru ajung la următoarea concluzie: „Predomină în general fracțiunile grosiere (nisip fin și grosier), iar materialul scheletic colțuros realizează valori mari (pînă la 50%) în partea superioară. Deși aparent materialul pare a fi omogen din punct de vedere granulometric, se remarcă totuși o diferențiere texturală și o stratificație pe verticală a acestuia și unele proprietăți fizico-chimice distincte" [9].

[8] Marin Cârciumaru și Vasile Glăvan, SCIVA, 26, 1975, 1, p. 9—15. Se menționează că au fost date culorile după *Munsell Soil color*, U.S.A., 1971 (cf. și M. Cârciumaru, *Mediul geografic in pleistocenul superior și culturile paleolitice din România*, București, 1980, p. 100—107.

[9] M. Cârciumaru și V. Glăvan, *op. cit.*, p. 10—12. Din punct de vedere sedimentologic autorii ajung la următoarele considerații: la baza sedimentului așternut peste patul de calcar (între 2,10—1,70 m) s-a depus un material (43% argilă fizică < 0,01 mm) cu un conținut mare de argilă și humus și relativ bogat în nisip fin și grosier. Sedimentul următor (între 1,70—1,40 m)

Din punct de vedere arheologic s-au identificat, de jos în sus, următoarele niveluri de locuire :

Nivelul I—musterian, foarte subţire, gros de numai 0,05—0,10 m, este sărac în material şi se află în depunerea 2. Acest nivel zace pe o depunere, sterilă arheologic, groasă de 0,05—0,37 m care la rîndu-i se aşterne direct pe patul de stîncă. Menţionăm că nivelul I musterian este suprapus de o altă depunere, sterilă arheologic, groasă de 0,07—0,20 m ;

Stratul II — musterian, gros de 0,20—0,60 m este situat în depunerea 5 şi cuprinde două niveluri de vetre : vatra II a (la bază), groasă de circa 0,13 m și vatra II b (la limita superioară a stratului) groasă de aproximativ 0,10 m ;

Nivelul III — aurignacian, gros de 0,15—0,20 m, se află în partea superioară a depunerii 6 ; între stratul II musterian şi nivelul III aurignacian există o depunere, sterilă arheologic, groasă de 0,15—0,55 m.

Nivelul IV — gravetian, gros de 0,20—0,35 m, este situat spre limita superioară a depunerii 7 ; între acest nivel şi cel aurignacian există o depunere, sterilă arheologic, groasă de 0,15—0,62 m.

Stratul V — postpaleolitic, gros de 0,20—0,30 m, cuprinde mai multe niveluri de vetre de foc, precum și fragmente ceramice, obiecte de os şi de piatră şlefuită aparţinînd culturii Schneckenberg. De asemenea, s-au mai găsit fragmente ceramice și chiar monede datînd din feudalismul tîrziu. Este de reţinut faptul că stratul V postpaleolitic suprapune direct nivelul IV — gravetian.

Nivelul I musterian. Aşa cum s-a arătat, acest nivel reprezintă o locuire foarte săracă. S-au descoperit, îndeosebi, în pătratele 2—3 ale şanţului longitudinal (SI), doar șapte obiecte litice, precum și cîteva bucăţi mărunte de cărbune şi puţine resturi osoase de urs de peşteră. Materialul litic constă din piese de mărime mijlocie. Ca tipuri se disting :

a) două aşchii simple cu talonul neted (una din cuarțit alburiu și alta din silex vineţiu închis) ;

b) lamă simplă de silex cu talonul spart ;

c) aşchie de cuarţit non Levallois cu retuşe la extremitatea distală avînd talonul spart ;

d) aşchie de cuarţit non Levallois (de miez), în stare fragmentară, cu retuşe fin denticulate ;

e) spărtură şi bulgăre fragmentar, ambele din cuarțit.

Stratul II musterian. Prin grosimea depunerii ca şi prin relativ bogatele resturi faunistice și mai puţin a obiectelor litice, această locuire, cu cele două resturi de vetre de foc, despre care am amintit, reprezintă, credem, o importanţă deosebită în privinţa cunoaşterii etapelor finale ale musterianului din zona la care ne referim.

constă dintr-un material mai grosier în care predomină fracţiunile nisipoase, iar conţinutul de material scheletic și particulele de material eolian cu diametrul de 0,05 — 0,01 mm este destul de ridicat ; se remarcă scăderea cantităţii de humus. Sedimentul cuprins între 1,40—0,90 m se caracterizează printr-o creştere a aportului de nisip fin şi grosier şi printr-o menţinere destul de ridicată a conţinutului de argilă şi a fracţiunilor cuprinse între 0,05 — 0,01 mm. În sedimentul cuprins între 0,90—0,70 m se observă o creștere semnificativă a nisipului grosier și o creștere maximă a particulelor de 0,05— 0,01 mm. Se relevă, de asemenea, o scădere bruscă a fracţiunii argiloase și o altă scădere a conţinutului de humus.

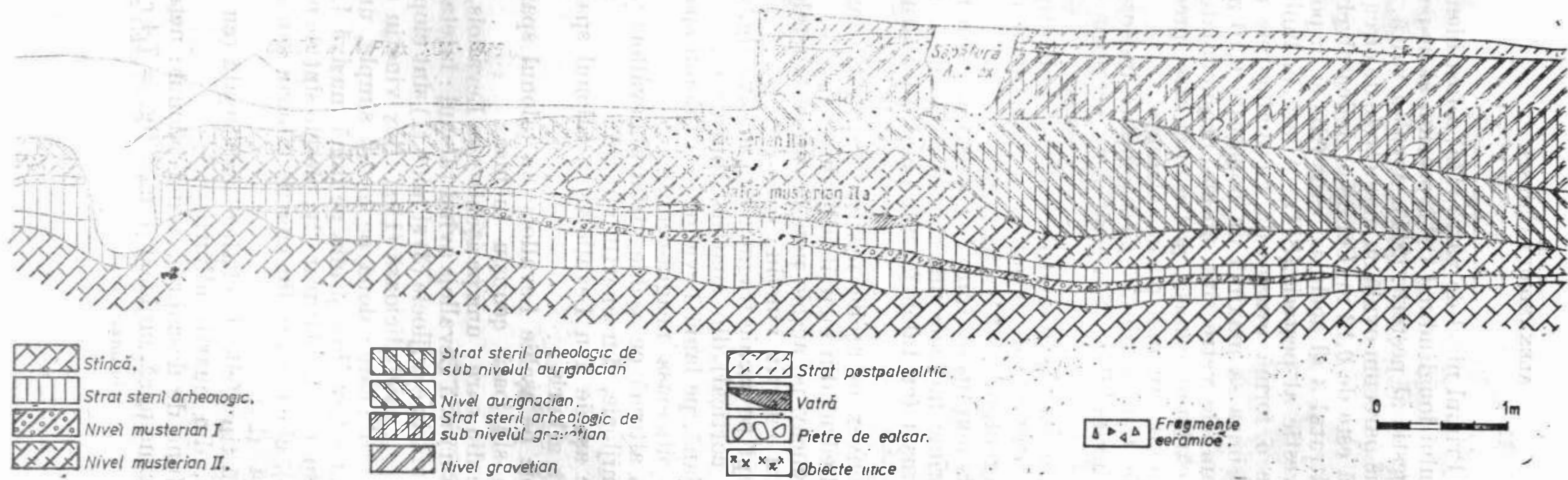

Fig. 2. Profilul peretelui de vest-nord-vest al S I (longitudinal).

Vetrele de foc. Primul nivel de vatră (IIa) a fost identificat în pătratele 3 şi 4 ale şanţului longitudinal (SI), precum şi în porţiunea dinspre peretele vest-nord-vestic al peşterii. (SII). Această vatră, situată la baza stratului, are o formă oarecum ovală cu diametrele de circa 1,75 × 1,05 m ; grosimea sa maximă este de 0,13 m. Cel de-al doilea nivel de vatră (II b) s-a descoperit în pătratul 3 al aceluiaşi şanţ (SI) şi în porţiunea dinspre peretele vest-nord-vestic al peşterii (SII). Aflată la limita superioară a stratului, vatra are o formă cvasiovală cu diametrele de aproximativ 1,40 × 0,97 m ; grosimea sa maximă nu depăşeşte 0,10 m. Este necesar să menţionăm că ambele vetre sînt simple, neamenajate, ele conţinînd bucăţi mărunte de cărbune, cenuşă, pietre mici arse, precum şi oase, de obicei, sparte mai mult sau mai puţin calcinate.

Inventarul litic. Constă din 35 piese cioplite îndeosebi din cuarţit, gresie silicioasă şi chiar din silex. S-a găsit şi un percutor din gresie nisipoasă.

Avînd în vedere că din punct de vedere tehnico-tipologic nu s-au observat deosebiri între piesele primului şi celui de-al doilea nivel, ne îngăduim să le prezentăm global (fig. 3).

a) 3 aşchii Levallois neretuşate (din care două cu talon neted şi una cu talon spart) de mărime mijlocie din cuarţit alburiu;
b) vîrf Levallois retuşat (cu talon faţetat plan), de mărime mijlocie din cuarţit vineţiu;
c) racloar simplu convex pe aşchie masivă (lg. = 6,3 cm), tip „felie de citrică" (cu talon diedru) din cuarţit alburiu;
d) racloar simplu concav pe acşhie non Levallois (cu talonul spart), de mărime mijlocie, din cuarţit vineţiu;
e) racloar dublu drept pe aşchie fragmentară masivă (lg. = 7,5 cm), non Levallois (cu talon cortical) din cuarţit alburiu;
f) racloar pe faţa plană, pe lamă Levallois (cu talonul spart), de mărime mijlocie din gresie silicioasă neagră-cenuşie;
g) racloar cu retuşă alternă pe aşchie vîrfuită Levallois (cu talonul cortical), de mărime mijlocie, din cuarţit vineţiu;
h) gratoar atipic pe aşchie non Levallois (cu talonul spart), de mărime mijlocie, din cuarţit alburiu;
i) străpungător atipic pe aşchie Levallois (cu talonul spart), de mărime mijlocie, din gresie silicioasă cenuşiu închisă;
j) 4 piese cu *encoche* din care : una pe aşchie non Levallois, două pe aşchii Levallois şi una pe lamă non Levallois avînd talonul : faţetat (1), neted (1), spart (2); piesele de mărime mijlocie (3) şi mică (1) sînt cioplite din cuarţit alburiu şi cenuşiu (2), gresie silicioasă (1) şi silex vineţiu (1);
k) 5 piese denticulate din care : două pe aşchii simple, una pe vîrf non Levallois, una pe aşchie Levallois şi una pe lamă masivă Levallois, avînd talonul : diedru (2), spart (1), înlăturat (2); piesele sînt de mărime mijlocie (4) şi macrolitică (1), cioplite fie din cuarţit alburiu sau cenuşiu (3), fie din gresie silicioasă (2);
l) aşchie fragmentară tip „felie de citrică" neretuşată (cu talonul neted), de mărime mijlocie, din cuarţit alburiu;
m) 5 aşchii simple (una de descojire), avînd talonul : neted (1), cortical (1), spart (3), de mărime mică, mijlocie şi mare (lg. = 7,4 cm), din cuarţit alburiu;

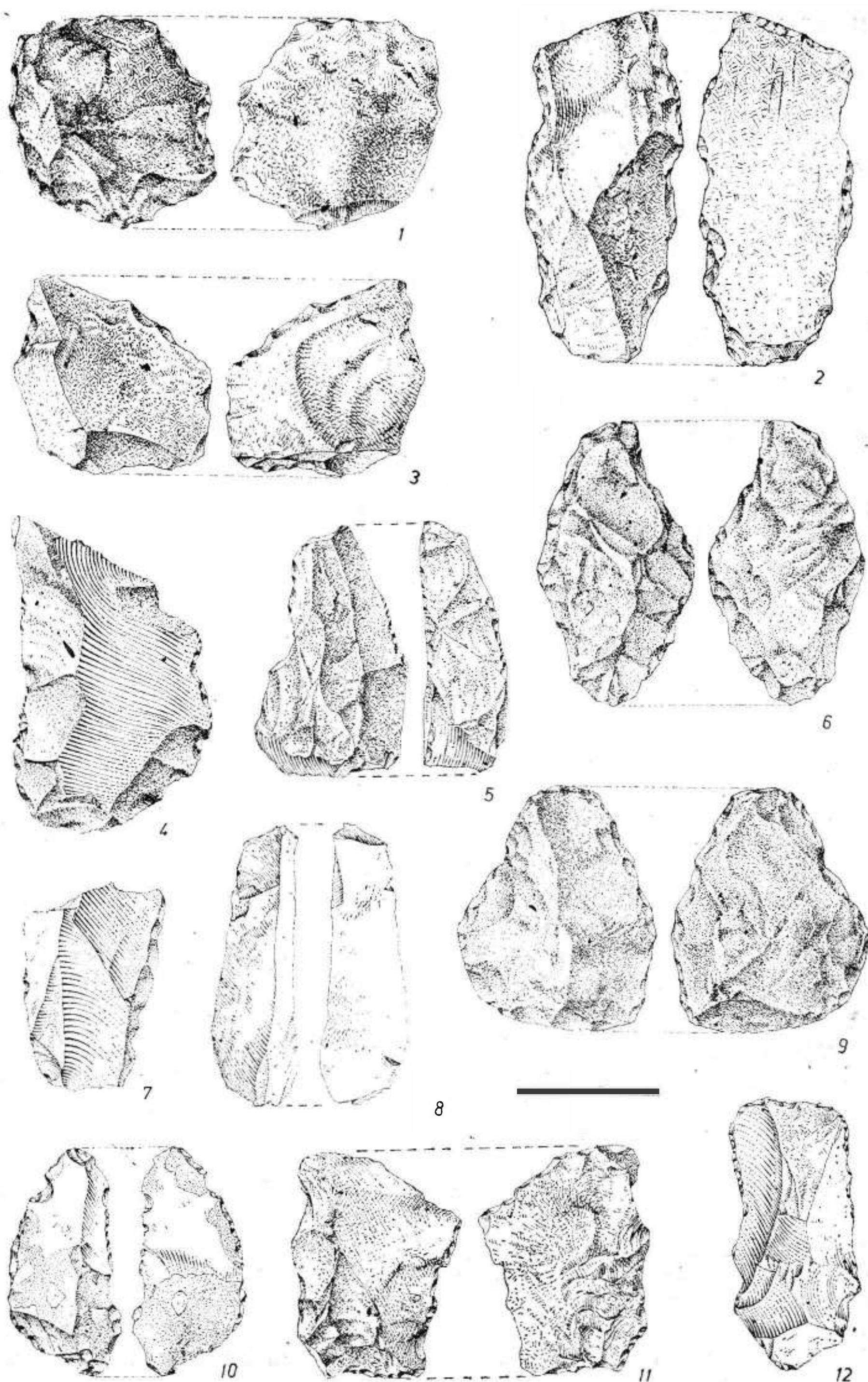

Fig. 3. Peștera Gura Cheii-Rîșnov : 1—12 piese de cuarțit, gresie silicioasă și silex aparținînd musterianului.

n) 5 spărturi (una de decojire) din cuarțit alburiu sau vinețiu;
o) nucleu fragmentar (lg. = 6,1 cm) din cuarțit alburiu;
p) 2 bulgări sparți (cu cortex) din cuarțit și gresie silicioasă, avînd lg. de 6,7 şi respectiv 7,8 cm.

Deși materialul litic prezentat este relativ sărac, totuși tipurile de unelte sînt destul de variate. Predomină racloarele, piesele denticulate şi cele cu *encoche*. Cu totul rar apare vîrful Levallois, gratoarul și străpungătorul atipic. Din cele expuse mai sus, se poate deduce că acest inventar litic este caracteristic, atît din punct de vedere tehnico-tipologic cît și al materiei prime, musterianului din peșterile carpatice.

Nivelul III. S-a arătat mai înainte că acest nivel este destul de subţire, el oferind doar 49 piese litice (din care numai șase unelte) și unele resturi faunistice. Ca tipuri întîlnim (fig. 4/1—5):
a) gratoar simplu atipic pe lamă parțial cu cortex;
b) gratoar carenat pe așchie masivă;
c) lamă cu retușe continui pe o latură;
d) 2 lame cu retuşe continui pe ambele laturi lungi;
e) lamă cu *encoche;*

Piesele netransformate în unelte cuprind ·
f) 2 lame cu retuşe fine de folosire;
g) 18 lame simple din care 2 întregi și 16 fragm.;
h) 2 aşchii cu retuşe fine de folosire;
i) 5 aşchii simple fragm.;
j) 15 spărturi;
k) nucleu inform epuizat.

Ca dimensiuni aproape întregul inventar litic este de mărime mijlocie (lg. cuprinsă între 4—7 cm) excepţie făcînd doar două piese ce depăşesc 7 cm lg. În ceea ce priveşte materia primă în care au fost cioplite aceste obiecte se poate spune că circa 60% din ele sînt din gresie silicioasă, iar restul din silex (de diferite nuanțe: vineţiu, maroniu etc.); o singură piesă de silex a stat sub influenţa focului.

Cu toată puţinătatea uneltelor, totuși ne permitem să atribuim acest material litic aurignacianului mijlociu, el prezentînd similitudini tehnico-tipologice cu cel descoperit în nivelul II din Peștera Mare zisă şi a Liliecilor (din satul Peştera, com. Moieciu), aflată la circa 20 km vest de peştera Gura Cheii-Rîşnov.

Nivelul IV. Mai gros decît precedentul, acest nivel a oferit mai multe resturi faunistice şi obiecte litice. S-au găsit şi rare fragmente mărunte de cărbune. Inventarul litic constă din 56 piese din care numai 22 sînt unelte. Ca tipuri se disting (fig. 4/6—26):
a) gratoar simplu pe vîrf de lamă fragm.;
b) 3 gratoare pe lamă şi aşchie retuşată din care două cu cîte o *encoche* largă pe una din laturile lungi;
c) gratoar unguiform pe aşchie;
d) străpungător pe lamelă fragm.;
e) burin pe trunchiere dreaptă retuşată pe aşchie;
f) burin pe trunchiere convexă retuşată pe lamelă;
g) 3 *microgravette* (două cu vîrful spart şi unul cu baza trunchiată oblic şi retuşată fin);

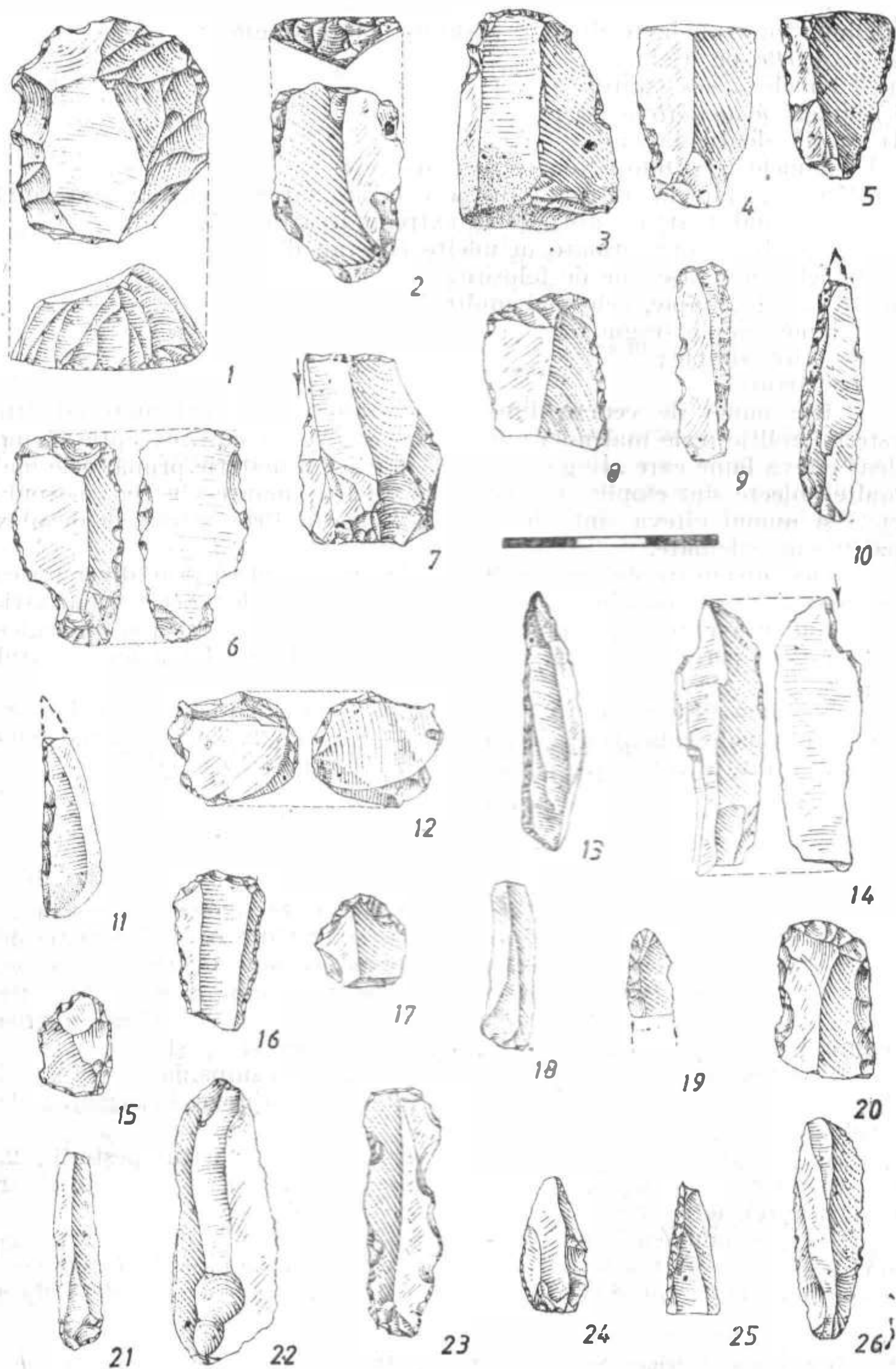

Fig. 4. Peştera Gura Cheii-Rîşnov : 1—5 piese de silex aurignaciene ; 6—26 piese de silex gravetiene.

h) lamă cu trunchiere dreaptă retușată (stare fragm.);
i) 2 *raclette* pe așchii;
j) 3 lamele *à dos* (stare fragm.);
k) lamelă *à dos bitronquée ;*
l) lamelă denticulată;
m) 2 lamele tip Dufour (cu retușe directe);
n) *diversă :* lamelă retușată fin pe o latură, iar pe cea opusă prezintă *encoche* avînd și retușe abrupte la extremitatea distală.

Piesele netransformate în unelte constau din:
o) lamelă cu retușe fine de folosire;
p) 18 lamele simple, cele mai multe fragm.;
r) 2 lame simple fragm.;
s) 9 așchii simple;
ș) 4 spărturi.

Din punct de vedere dimensional aproape întregul material litic este microlitic (cele mai mici avînd o lg. de circa 1 cm), excepție făcînd doar cîteva lame care ating o lg. de 5—6 cm. Ca materie primă, cele mai multe obiecte sînt cioplite din silex (de diferite nuanțe vinețiu, maroniu etc.) și numai cîteva sînt din gresie silicioasă. Printre piesele de silex patru sînt calcinate.

Deși dispunem de un număr mic de unelte, totuși prin diversitatea (gratoare, burine, lamele *à dos* etc.) și dimensiunile lor, acest utilaj atribuit unui gravetian tipic prezintă strînse similitudini tehnico-tipologice cu cel descoperit în nivelul III din Peștera Mare (Liliecilor) — satul Peștera.

Locuirea gravetiană din peștera Gura Cheii-Rîșnov este importantă și prin descoperirea a două obiecte de podoabă, dinți cu rădăcina perforată, dintre care un canin de vulpe și un incisiv de cerb.

RESTURILE FAUNISTICE

Deși peștera este destul de mică și suprafața săpată este restrînsă, totuși resturile de faună fosilă, care constau atît din oase și dentiție de macro și micromamifere, cît și din oase de pasăre, sînt relativ numeroase.

Vom începe cu prezentarea mamiferelor a căror asociere nu este prea variată, ele jucînd un rol important în hrana și îmbrăcămintea micilor grupuri de vînători care au sălășluit în această peșteră.

Studiind resturile de faună, descoperite în campania de săpături din anul 1959, paleontologul Alexandra Bolomey ajunge la următoarele concluzii [10]:

a. În depunerile: 1 (care se așterne direct pe patul peșterii), 2, 3 și 4 s-au găsit resturi de *Ursus spelaeus* Ros. Autoarea vorbește chiar de părțile scheletice a circa 3—4 indivizi de urs de peșteră.

b. În depunerea 5 în care s-au descoperit resturile de locuire aparținînd stratului II musterian s-au găsit și numeroase oase de *Ursus spelaeus* (în proporție de 85,64% —4 —6 indivizi) și cîteva piese de *Vulpes*

[10] Alexandra Bolomey, Materiale, 8, 1962, p. 119.

AVIFAUNA

Numeroasele resturi de oase de păsări descoperite de noi în nivelurile de locuire au fost determinate de către prof. Eugen Kessler [12]. Asociația avifaunistică se grupează astfel:

a) Strat II — musterian:

Pyrrhocorax graculus, *Turdus* sp.

b) Nivel III — aurignacian:

Lagopus cf. *lagopus*, *Lagopus* cf. *mutus*, *Pyrrhocorax graculus*, *Bombycilla garrulus*, *Turdus philomelos*.

c) Nivel IV — gravetian:

Pyrrhocorax graculus, *Lagopus* cf. *mutus*, *Tringa* cf. *glareola*, *Crex crex*, *Athene noctua* sau *Otus scops*, *Anas crecca*.

DATE DE RADIOCARBON

Pe baza probelor de cărbune și oase arse sau nearse prelevate cu ocazia cercetărilor din 1983—1985 [13] dispunem în prezent de șase date de C_{14} care ne-au fost oferite de prestigiosul laborator de la Groningen (Olanda) condus de prof. dr. W. G. Mook de la Centrum Voor isotopen Onderzoek Rijksuniversiteit, căruia îi aducem și pe această cale mulțumirile noastre.

a) Proba GCRR-4: SI/2—4 —1, 90—2,10 m, conținut: oase fosile prelevate din depunerea 1 (situată direct pe patul de stîncă) sterilă din punct de vedere arheologic: GrN-13010: 44900^{+1600}_{-1500} BP.

b) Proba GCRR-2: SI/3 —1,52—1,62 m, conținut: oase și cărbune de lemn prelevate din vatra nivelului IIa situată la baza stratului II musterian: GrN—13009: 33300 ± 900 BP (obținută pe colagen).

c) Proba GCRR-5: SI/4—1,40—1,60 m, conținut: oase prelevate de la jumătatea stratului II musterian: GrN-13008: 30450 ± 300 BP.

d) Proba GCRR-1A-1B: SI/3—4—1,20—1,27 m, conținut: cărbune de lemn și cenușă prelevate din vatra nivelului IIb, situată la limita superioară a stratului II musterian: GrN—11619: 29700^{+1780}_{-1400} BP.

e) Proba GCRR-6: SI/3—4—1,20—1,27m, conținut: cărbune de lemn, oase și sol prelevate din vatra nivelului IIb situată la limita superioară a stratului II musterian: GrN-14620: 28900^{+2400}_{-1800} BP.

f) Proba GCRR-7: SI/4-0,35—0,60 m, conținut: oase prelevate din jumătatea inferioară a nivelului IV gravetian: GrN—14621: 22160 ± 90 BP.

UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND CRONOLOGIA LOCUIRILOR PALEOLITICE DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

Pe baza datelor de care dispunem în prezent și în măsura în care ele ne indică vîrste exacte, putem afirma că cele mai vechi dovezi certe

[12] Aducem și pe această cale călduroasele noastre mulțumiri prof. Eugen Kessler pentru determinarea avifaunei pe baza materialului cules de noi.

[13] Al. Păunescu, SCIVA, 35,1984, 3, p. 237—238; idem, *L'Homme de Néanderthal, I, La Chronologie*, Liège, 1988, p. 76—77.

de locuire aparținînd musterianului din zona la care ne referim (sud-estul Transilvaniei) sînt cele atribuite nivelului I musterian din peștera Liliecilor — satul Peștera (com. Moieciu). Acest nivel are vîrsta de 38700 ± 850 BP (GrN — 14618).

Din datele de C_{14} prezentate mai sus reiese limpede că stratul II musterian din peștera Gura Cheii-Rîșnov a evoluat pe o perioadă de circa 3000—4000 ani, mai precis între 33300 ± 900 BP (GrN—13009) și 30450 ± 300 BP (GrN — 13008) sau chiar 28900 ori 29700 BP (cifrele + sau — la acestea din urmă fiind destul de mari, ele variind între +2400 și —1800 la prima și +1700 și —1400 la a doua). Este foarte posibil ca nivelul II a musterian de la Gura Cheii (deci partea inferioară a stratului II) să fie oarecum contemporan cu locuirea din nivelul I musterian din peștera Valea Coacăzii — satul Peștera (aflată la circa 3,5 km sud-sud-vest de Peștera Liliecilor — sat Peștera). Această din urmă locuire ne-a oferit vîrsta de 34400 ± 500 BP (GrN—16141) obținută pe colagen.

Este interesant de reținut faptul că începuturile sedimentării în peștera Gura Cheii — Rîșnov au avut loc pe la 45000 — 50000 BP, dacă ținem seama de data de 44900 $^{+1800}_{-1500}$ BP (GrN—13010) obținută pe un eșantion de oase prelevat de la baza sedimentului peșterii. Omul de Neandertal nu pusese stăpînire pe mica peșteră din Cheile Rîșnoavei, ea constituind încă bîrlogul unor familii de urși. Mai tîrziu, poate în aceeași vreme sau puțin ulterior datei în care paleantropii locuiesc Peștera Liliecilor din satul Peștera, să fi sosit și în peștera Gura Cheii-Rîșnov primii musterieni. Din cele expuse mai sus reiese că această locuire (ne referim la nivelul I) este de scurtă durată, ea oferind foarte puține resturi de cultură materială.

În ceea ce privește sudul Transilvaniei — avem în vedere îndeosebi sud-estul și sud-sud-vestul acestei provincii, cu precădere teritoriile județelor Brașov și Hunedoara —, datele de radiocarbon de care dispunem pentru ultimele locuiri musteriene din peșterile Gura Cheii-Rîșnov, Bordu Mare — Ohaba Ponor și Nandru-Peștera Spurcată ne îndreptățesc să afirmăm că ultimii neandertalieni nu dispăruseră aici pe la 29000—30000 BP[14].

Astfel, ținînd seama de relativ numeroasele date de C_{14} cunoscute pînă acum privind unele locuiri musteriene atît din peșteri cît și de pe terase, credem că trecerea de la paleoliticul mijlociu la cel superior s-ar fi putut desfășura pe teritoriul carpato-dunăreano-pontic între aproximativ 35000 și 30000 BP.

În privința evoluției aurignacianului în zona de sud-est a Transilvaniei nu ne putem pronunța cu certitudine din două considerente: primul, că cele cîteva locuiri cunoscute pînă acum de la Cremenea — Sita Buzăului ca și cele din peșterile amintite sînt relativ sărace în resturi de cultură materială (faună, vetre de foc etc.) și al doilea, că aceste locuiri nu dispun la ora actuală de nici o dată de radiocarbon. Totuși, raportîndu-ne la regiunea de la est de Carpați, pentru care avem o serie de date

[14] Pentru nivelul musterian IV b din peștera Bordu Mare — Ohaba Ponor se indică vîrsta de 28780 ± 290 BP (GrN—14627), iar pentru nivelul musterian I din Peștera Spurcată — Nandru cea de 30000 $^{+1900}_{-1500}$ BP (GrN—14622) (cf. Al. Păunescu, L'Anthropologie, Paris, 93, 1989, 1, p. 134—136, 140, 143).

de C_{14}, considerăm că sfîrşitul acestei culturi s-ar putea situa şi aici pe la 24000—23000 BP.

În sfîrşit, referitor la ultima cultură a paleoliticului superior din zona în discuţie — cea a gravetianului oriental —, putem afirma că ea este oarecum bine atestată atît prin locuiri în peşteri cît şi sub aer liber. Este de reţinut faptul că ceea ce priveşte sud-estul Transilvaniei, locuirea atribuită nivelului IV din peştera Gura Cheii-Rîşnov pare a reprezenta — pe baza singurei date de radiocarbon de care dispunem şi în măsura în care ea este corectă — cea mai veche locuire gravetiană din zonă. Aşa cum am arătat, vîrsta, cel puţin a jumătăţii inferioare a acestui nivel de locuire, se situează la 22190 ± 90 BP (GrN-14621). Ţinînd seama atît de diversitatea tipurilor de unelte cît şi de microlitismul pregnant al acestora, am fost tentaţi să atribuim locuirea nivelului IV unei etape evoluate dacă nu chiar tîrzii a gravetianului din regiune. Aşa cum am subliniat mai înainte, săracul dar totuşi tipicul inventar litic gravetian din peştera Gura Cheii-Rîşnov prezintă strînse similitudini atît tehnico-tipologic cît şi dimensional cu cel descoperit în nivelul III din Peştera Liliecilor — sat Peştera. Pentru această din urmă locuire gravetiană dispunem de o dată pe care înclinăm să o socotim mai corectă decît precedenta, ea indicînd cifra de: 16110 ± 90 BP (GrN—14619).

Cu siguranţă viitoarele cercetări în zona discutată vor stabili o mai bună cronologie a diferitelor etape gravetiene de aici.

În ceea ce priveşte originea gravetianului din sud-estul Transilvaniei sîntem înclinaţi să credem că el îşi are sorgintea în zona de la est şi sud-est de Carpaţi. Astfel, s-a putut observa că industriile gravetiene din Moldova — ne referim în special la cele din zona vestică a acestei provincii — sînt aproape identice din punct de vedere tehnico-tipologic şi chiar dimensional cu cele descoperite în ultima vreme în aşezările din estul şi sud-estul Transilvaniei. În acest sens avem în vedere descoperirile de la Cremena — Sita Buzăului, cele discutate din peşterile Gura Cheii-Rîşnov şi Liliecilor — sat Peştera, precum şi semnalările mai recente cum ar fi cele de la Hodoşa-Sărmaş, pe Mureşul superior, Cormaia-Sîngeorz-Băi, pe Someşul superior etc. Se pare că am avut de-a face cu pătrunderea unor comunităţi de vînători gravetieni dinspre est şi sud-est spre vest, prin cunoscutele pasuri ale Carpaţilor Orientali şi ale celor de Curbură.

Numeroasele aşezări gravetiene din estul Moldovei, cum ar fi cele din Bazinul Ceahlăului ca şi cele, nu atît de multe dar certe, cunoscute pînă acum prin săpături şi cercetări de suprafaţă din nord-estul Munteniei, par a constitui dovezi în această privinţă. Este de relevat faptul că diversele comunităţi gravetiene pendulînd în căutarea vînatului şi-au găsit adăpost pentru o perioadă de scurtă sau mai lungă durată în peşterile situate la altitudini ce depăşeau 1000 m. Un exemplu în acest sens îl reprezintă descoperirea unei lamele *à dos* lucrată din jasp în peştera nr. 1 zisă şi Peştera Mică din Valea Tătarului din Masivul Tătaru — Munţii Bucegi, aflată la circa 8—9 km (în linie dreaptă) vest de oraşul Buşteni şi situată la altitudinea absolută de 1548 m [15].

[15] Petre Samson şi C. Rădulescu, Ocrotirea Naturii (Buletinul Comisiei pentru ocrotirea monumentelor naturii), 7, Bucureşti, 1963, p. 73—83. Într-o altă peşteră situată la 40 m în aval de precedenta (nr. 1), denumită şi Peştera Ursului, cercetătorii citaţi au descoperit în sondajele executate un racloar denticulat dublu-convex pe aşchie Levallois din jasp şi o piesă cu *encoche* din cuarţit, ambele atribuite tehnico-tipologic unui musterian probabil evoluat.

Cît privește etapa finală, tardivă, a gravetianului din zona la care ne referim, nu excludem posibilitatea ca ea să fi stat la originea tardenoasianului de aici. Credem că este vorba de un proces identic celui cunoscut în zona de la est de Carpați și despre care am avut ocazia, nu de mult, să ne pronunțăm.

LE PALÉOLITHIQUE DE LA GROTTE DE GURA CHEII-RÎȘNOV ET QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR LA CHRONOLOGIE DES ÉTABLISSEMENTS PALÉOLITHIQUES DU SUD-EST DE LA TRANSYLVANIE

RÉSUMÉ

La première partie de l'étude présente la stratigraphie et le contenu culturel des établissements paléolithiques qui se sont succédé dans la petite grotte de Gura Cheii (nommée aussi „Peștera din Cheile Rîșnoavei") qui se trouve à environ 8 km E—SE de la ville de Rîșnov (dép. de Brașov), à l'altitude absolue de 750 m.

Les premiers établissements (Ier niveau et la IIe couche avec les deux niveaux de foyers II a et II b) appartienent au Moustérien. Ils sont suivis par deux autres, un qui appartient à l'Aurignacien moyen (IIIe niveau) et l'autre au Gravettien oriental (IVe niveau). Cet dernier est directement superposé par celui postpaléolithique (V[e] couche).

Les restes d'établissement paléolithique comprends tant d'objets lithiques (au nombre assez réduit) que des restes fauniques macro et micromamifères, oiseaux).

La IIe couche moustérienne comprend de restes de foyers non-aménagés.

Les probes de charbon et ossements prises dans ces établissements ont donné six dates radiocarbon établies par le laboratoire de Groningen.

A cette occasion on a pu préciser que la dernière habitation moustérienne de cette zone est à dater à 29000 — 30000 BP.

Dans la deuxième partie de l'étude, l'auteur fait quelques considérations sur la chronologie des établissements paléolithiques qui se sont suivis au SE de la Transylvanie. On remarque à cette occasion que le Gravettien de cette zone a son origine dans celu ide la région est-carpatique.

On a aussi émis l'hypotèse selon laquelle quelques communautés de chasseurs gravettiens y sont pénétré en plusieurs étapes, venus de l'Est et de l'Ouest, en passant par les défilés des Carpathes Orientaux et de Courbure.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Plan de la grotte Gura Cheii-Rîșnov.

Fig. 2. Profil de la paroi O—NO de la S I (longitudinale).

Fig. 3. La grotte Gura Cheii-Rîșnov. 1—12 pièces de quarzite, grès siliceux et silex appartenant au Moustérien.

Fig. 4. La grotte Gura Cheii — Rîșnov. 1—5 pièces de silex aurignaciennes ; 6—26 pièces de silex gravettiennes.

O SĂPĂTURĂ DE SALVARE ÎN ORAŞUL ANTIC IBIDA

de ANDREI OPAIŢ

Cetatea de la Slava Rusă este situată în centrul uneia dintre cele mai pitoreşti zone geografice ale Dobrogei. Dealurile ei sînt masiv împădurite, aici aflîndu-se una din cele mai mari păduri de tei din România.

Bogăţia naturală a zonei, străbătută de apa Slavei, a favorizat încă din antichitate apariţia unor importante comunităţi umane. Aşa de exemplu în partea de SV a satului se află urmele unei aşezări getice ce aparţine sec. IV î.e.n. Cele mai importante vestigii aparţin însă oraşului Ibida, suprapus astăzi parţial de satul Slava Rusă.

V. Pârvan este primul care a propus identificarea acestor ruine cu urmele oraşului antic Ibida amintit de Procopius (*De aed.*, IV, 7) printre oraşele refăcute de Iustinian (V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, în AARMSI, 2, 1912, p. 578, notele 3 şi 4). Ulterior A. Aricescu, invocînd un alt text antic (Theoph. Simoc., 1, 8), precum şi o nouă lectură a unei inscripţii (A. Rădulescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 99, nr. 17) a propus emendarea numelui Ibida în Libida (A. Aricescu, BMI, 40, 1971, 3, p. 58—60). Într-un articol recent se pledează din nou pentru vechea denumire (E. Doruţiu-Boilă, StCl, 18, 1979, p. 145—49). Oricum, pînă la descoperirea unei inscripţii explicite, problema rămîne deschisă.

Cetatea nu a făcut pînă în prezent obiectul unor cercetări sistematice de amploare. S-au practicat doar mici sondaje la sfîrşitul sec. XIX, în timpul primului război mondial, în perioada interbelică şi în 1953. În afara acestor săpături arheologice, P. Polonic a efectuat mai multe cercetări de teren, cu care ocazie s-a alcătuit un prim plan topografic al sitului. Acest plan a fost mult îmbunătăţit în ultimul timp pe baza studiilor aerofotografice arheologice, care au permis o bună cunoaştere a topografiei cetăţii (Ştefan, 1977).

S-a putut stabili că cetatea are o suprafaţă de cca 24 ha, fiind înconjurată de o incintă masivă cu 30 de turnuri şi cu trei porţi (fig. 1), datînd, pe cît se pare, din perioada tetrarhiei (Ştefan, 1977, 18). Din cele 11 inscripţii romane timpurii (două s-au pierdut, iar din cele 9 publicate în ISM, V, 1980, opt sînt funerare, iar alta este un stîlp miliar) rezultă că în perioada anterioară ridicării acestei uriaşe incinte exista o aşezare locuită de colonişti traci şi romani.

Stadiul incipient al cercetărilor şi, cu atît mai mult, sondajul de mici dimensiuni efectuat de noi nu ne permit, deocamdată să avem certitudini cu privire la statutul juridic pe care îl va fi avut aşezarea. Este de reţinut totuşi ipoteza existenţei aici, în perioada romană timpurie, a unei *civitas stipendiaria* (v. Al. Suceveanu, *Viaţa economică în Dobrogea romană*, Bucureşti, 1977, p. 71—72), ceea ce ar putea eventual explica şi apariţia, probabil în timpul tetrarhiei, a uriaşei incinte ce închidea o suprafaţă atît de mare.

Existenţa minelor de la Altîn-Tepe, menţionarea unor nume de colonişti traci, cunoscuţi ca excelenţi mineri, în inscripţiile de la Ibida, ar putea, eventual, sugera existenţa în această zonă şi a unui *saltus* imperial.

S C I V A, tomul 42, nr. 1—2, Bucureşti, ianuarie — iunie 1991, p. 21—56

În perioada 15—30 august, în curtea unui locuitor din Slava Rusă, am efectuat o săpătură pentru salvarea unui chiup, care a constat dintr-o

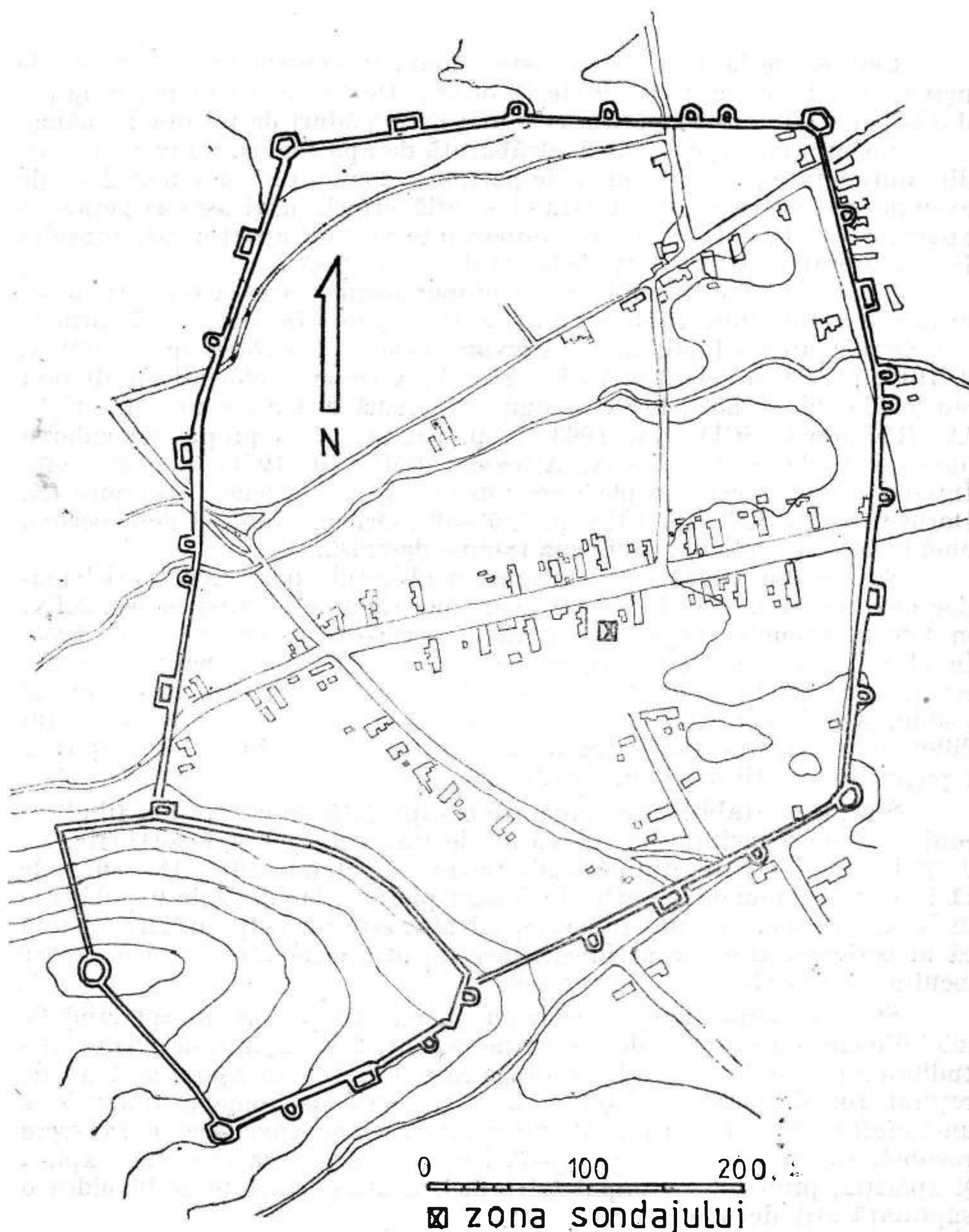

Fig. 1. Ibida - planul cetăţii (după Ştefan, 1977, fig. 28).

casetă de 4 × 4 m (fig. 2). Sonda ul practicat de noi, la cca 30 m NE de bazilica paleocreştină descoperită în primul război mondial, a constat at

prezența a șapte niveluri de locuire, primele trei aparținînd stratului roman timpuriu (sec. II—III), celelalte patru stratului romano-bizantin (sec. IV—VII).

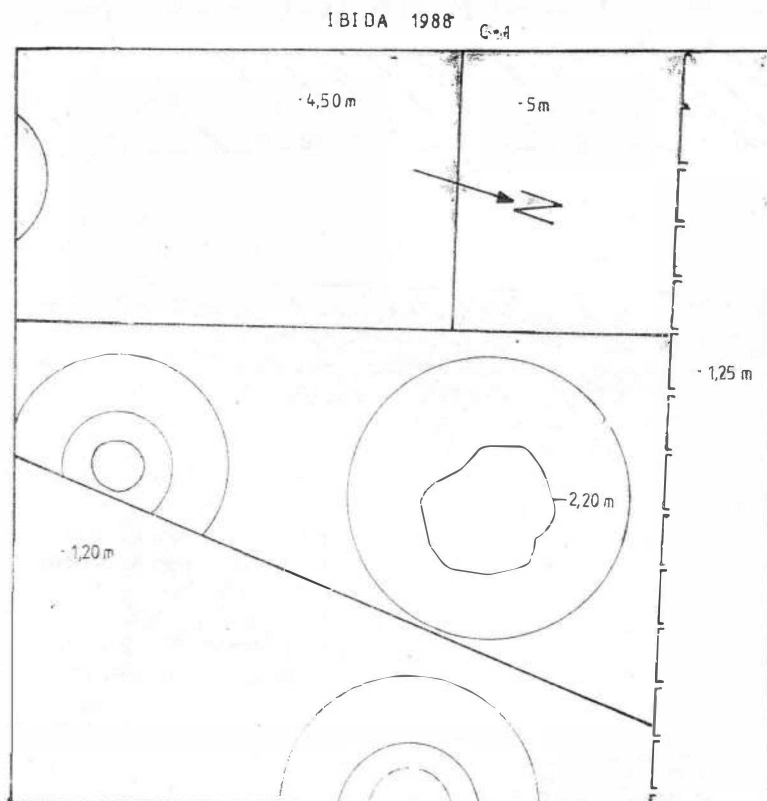

Fig. 2. Caseta 1-Grundriss.

STATIGRAFIA (fig. 3)

La adîncimea de 5 m apare un pămînt de culoare brună, care constituia stratul vegetal din antichitate. Pe acest strat gros de 0,60 m apare un prim nivel la adîncimea de —4,40 m. Pe el se afla depus un pămînt gălbui-cenușos. Peste depunerea acestui prim nivel s-a așternut o lutuială galbenă, groasă de 0,20—0,25 m, care a format la adîncimea de 4 m cel de-al doilea nivel.

Spre deosebire de aceste prime două niveluri, pe care nu am găsit fragmente ceramice, monede sau alte elemente de datare, pe cel de-al treilea nivel, care apare la —3,75 m, au apărut unele fragmente ceramice (fig. 4/1,2), care ne permit să datăm acest nivel în cadrul celui de-al treilea secol. De asemenea, aproape pe toată suprafața acestui nivel s-au găsit urme puternice de arsură. Depunerea de pe acest nivel este deosebit de mare, ea ajungînd pînă la 0,60 m.

Peste nivelarea acestei depuneri se așterne o nouă lutuială de culoare galbenă-cenușie, care va constitui nivelul 4 (la —3,10 m). Acestui nivel

îi aparține cu siguranță zidul surprins pe toată lungimea laturii nordice a casetei. La momentul acestui nivel, zidul era ridicat din pietre regulat cioplite și legate cu mortar, de culoare alb-gălbuie, ce conținea mult nisip. Fundația acestui zid este din pietre neregulate și ajunge pînă la — 4 m.

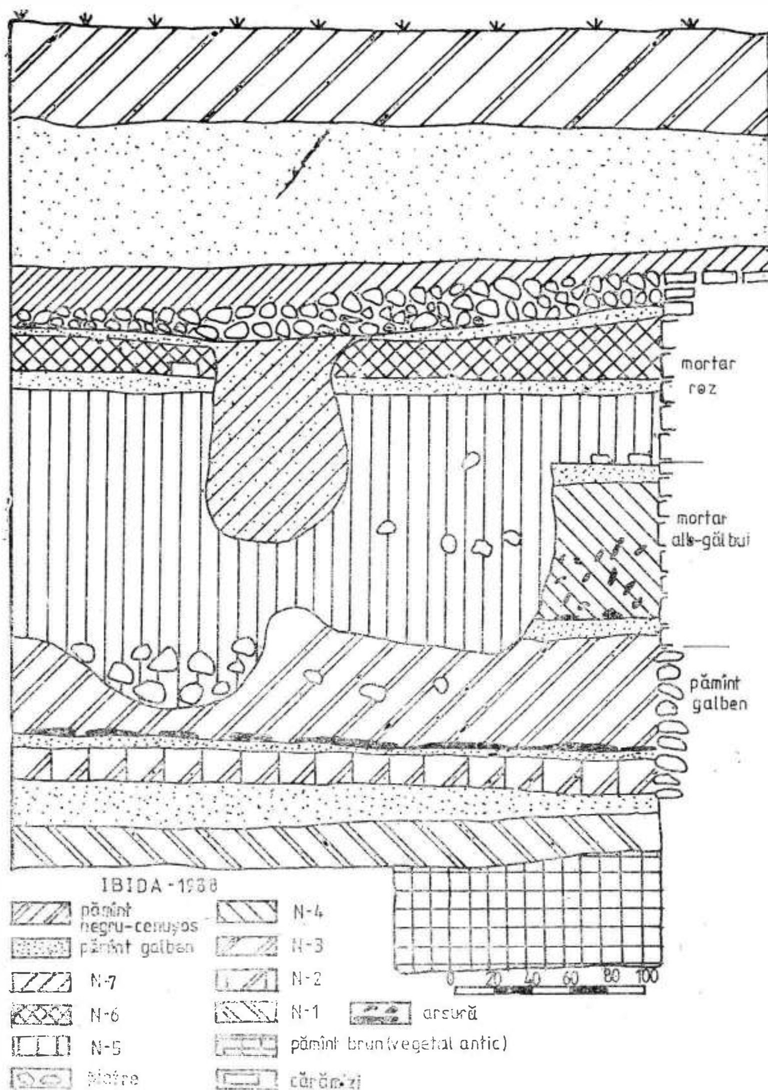

Fig. 3. Caseta 1-Profilul peretelui vestic.

În umplutura acestui nivel apar din nou numeroase urme de arsură. Întrucît acest nivel este surprins numai pe o porțiune de 0,60—0,70 m, pe lîngă zid, nu avem nici pentru el elemente de datare. Dacă ținem seama de datarea nivelului inferior și a celui superior, credem că putem data acest nivel 4 în cursul sec. IV—V.

Următorul nivel apare la —2,25 m, fiind surprins tot pe o suprafaţă îngustă (0,50 m) pe lîngă zid. Acum mortarul zidului se schimbă, este de culoare roz, pietrele fiind de asemenea regulat cioplite, iar rosturile sînt netezite cu grijă. Acestui nivel 5 îi aparţin cu siguranţă şi cele trei *dolia* apărute spre latura estică şi sudică a casetei. Gropile care apar pe profilul de vest provin de la nişte chiupuri care au fost scoase ulterior. Dealtfel acelaşi material ceramic care apare în umplutura acestor gropi apare şi pe nivelul cinci, precum şi în interiorul chiupurilor. Credem că nu greşim dacă încadrăm acest nivel, pe baza datelor oferite de ceramică, între a doua jumătate a sec. V — eventual chiar ultimul sfert al acestui secol — şi primele trei sferturi ale sec. VI.

Următorul nivel — N_6 — apare la adincimea de —1,80 m, sub forma unei lutuieli galbene. El continuă zidul legat cu mortar roz al nivelului anterior. Pe baza ceramicii se poate data spre sfîrşitul sec. VI.

Ultimul nivel antic — N_7— apare la —1,60 m tot sub forma unei lutuieli galben-cenuşii. Odată cu refacerea nivelului se reconstruieşte şi zidul, de data aceasta fără mortar, numai din cărămizi şi pietre legate cu pămînt galben, dar dovedind tot o grijă deosebită în modul de construcţie. În timpul acestui nivel s-a făcut o groapă care a spart nivelul inferior. Ulterior această groapă a fost astupată, deoarece dărîmătura masivă de piatră, cărămidă şi ţigle, care marchează şi finalul locuirii, se află deasupra acestei gropi. Cîteva fragmente ceramice, printre care şi o gură de amforă (fig. 10/86) atestă datarea nivelului în primele decenii ale sec. VII. Moneda de la Iustinus I descoperită pe acest nivel, fie că a ajuns aici antrenată cu ocazia săpării gropii mai sus menţionate, fie că mai era încă în circulaţie. O altă monedă a fost descoperită la —3 m, între zid şi unul din chiupuri, fiind cu siguranţă antrenată de pe unul din nivelurile inferioare deoarece aparţine lui Antoninus Pius fiind deci total nepotrivită cu contextul descoperirii.

Peste dărîmătura ultimului nivel antic apare un pămînt cenuşos depus între perioada sec. VII şi evul mediu, cînd se pare că se reia locuirea în acest punct. Cu această ocazie peste pămîntul cenuşos depus pe dărîmătura antică se vine cu o masivă nivelare cu pămînt galben, groasă de 0,70 m. Peste această nivelare avem, pe profilul de vest, un pămînt negru-cenuşos care reprezintă vegetalul actual. În partea estică a casetei apare însă, între —0,40 şi —0,25 m, un nivel de locuire feudală tîrzie căruia îi aparţin un ziduleţ din pietre legate cu pămînt şi numeroase fragmente ceramice datînd din sec. XVIII—XIX.

Materialul ceramic descoperit in cadrul complexului este destul de numeros, el oferind elemente bune pentru datarea nivelurilor arheologice. Se remarcă îndeosebi abundenţa de material ceramic din cadrul nivelului 5, mai ales cel aflat în interiorul chiupurilor. Desigur că este superfluu ca în stadiul actual al cercetării să facem consideraţii statistice asupra ceramicii descoperite aici, dar trebuie să subliniem prezenţa în număr ridicat, alături de amforele piriforme de tip A II sau ovoidale de tip D I, a amforelor cilindrice de tip B II, de provenienţă egipteană. În cadrul veselei de bucătărie se remarcă apariţia aceloraşi tipuri de oale de producţie locală de tip VIII, IX şi XIII, care apar în număr mare şi în alte situri, precum cele de la Murighiol, Argamum, Histria, Beroe. Vesela de masă, mai scăzută cantitativ, este prezentă cu principalele tipuri în vogă ale epocii : Hayes

Forma 3 şi 10 A. Din rîndul vaselor de sticlă, deşi puţine la număr, cele mai frecvente par să fie cupele cu picior (Isings Forma 111) cu bune analogii şi la Murighiol (fig. 9).

CATALOGUL SELECTIV AL DESCOPERIRILOR CERAMICE[1]

NIVELUL 3

Pe acest nivel s-au descoperit puţine fragmente ceramice, dintre care doar două ne-au reţinut atenţia. Provin de la două castroane de producţie locală, databile, probabil, în sec. III e.n.
1) Buză; Inv, 41450; —3,75 m; fig. 4/1 Dg = 22,4. Pastă de culoare bej-orange, mica albă, angobă proprie.
2) Buză; Inv. 41448; —3.75 m; fig. 4/2 Dg = ?. Pastă asemănătoare cu nr.1
Analogii: Caugagia (inedite); Histria (Suceveanu, 1982, p. 103, pl. 7/11—12, datat acolo în sec. II e.n.).

NIVELUL 4

Pe acest nivel apar două fragmente ceramice databile ante 450 e.n.
Hayes Forma 3 A
3) Buză: Inv. 41362; —3 m; fig. 4/3; Dg = 34. Pastă de culoare roz-cărămizie, particule de calcar şi oxid de fier, angobă proprie.
Analogii: Berenice (Kenrick, 1985, p. 381, nr. 688. 1, fig. 71).

NIVELUL 5

În cadrul acestui nivel apar unele chiupuri *(dolia)*, dintre care unele au fost scoase în momentul înfiinţării nivelului superior. Atît în pămîntul de umplutură al acestui nivel cît şi în chiupurile rămase *in situ* a fost descoperită o cantitate destul de mare de fragmente ceramice databile din a doua jumătate a sec. V pînă în deceniul al optulea al sec. VI. În cele ce urmează vom prezenta mai întîi ceramica din umplutura nivelului şi separat conţinutul chiupurilor, deoarece acestea reprezintă veritabile complexe închise.

Vesela de masă

Hayes Forma 3 F (prima jumătate a sec. VI)
4) Buză; Inv. 41361; —2/2,5 m; fig. 4/4; Dg = 23.
Analogii: Agora Atenei (Hayes, 1972, p. 335, fig. 69/23).
5) Buză: Inv. 41360; —2,5/3 m: fg. 4/5 ;Dg = 20.
Analogii: Resafa (Mackensen, 1984, p. 75, pl. 17/16).

Hayes Forma 3 G (al doilea sfert al sec. VI).
6) Buză: Inv. 41359; —2,5/3 m; fig. 4/6; Dg = 29.
Analogii: Antiochia (Waagé, 1948, nr. 947 a. u). În afara acestui fragment mai apar alte şase fragmente de acest tip.

Hayes Forma 10 A (cca 580—600)
7) Aproape complet: Inv. 41358: —1,8/2,5 m; fig. 4/7; Dg = 24; I = 5,8.
Analogii: Tocra (Hayes, 1972, p. 343, fig. 71/1); Resafa (Mackensen, 1984, p. 75, nr. 37, pl. 17/25).

Vesela de bucătărie

Oale tip II[2]

Prezenţa acestui fragment în acest context este surprinzătoare, el fiind specific mai ales sec. IV. Este posibil să fi ajuns aici antrenat.

[1] În cadrul catalogului am folosit următoarele prescurtări: L = lungime; l = lăţime; I = înălţime; D = diametru; p = păstrată; m = maxim; t = toartă; g = gură. Dimensiunile vaselor sînt în centimetri.

[2] În prezentarea materialului ceramic am adoptat tipologia stabilită pentru descoperirile de la Independenţa-Murighiol şi Topraichioi, aflate sub tipar.

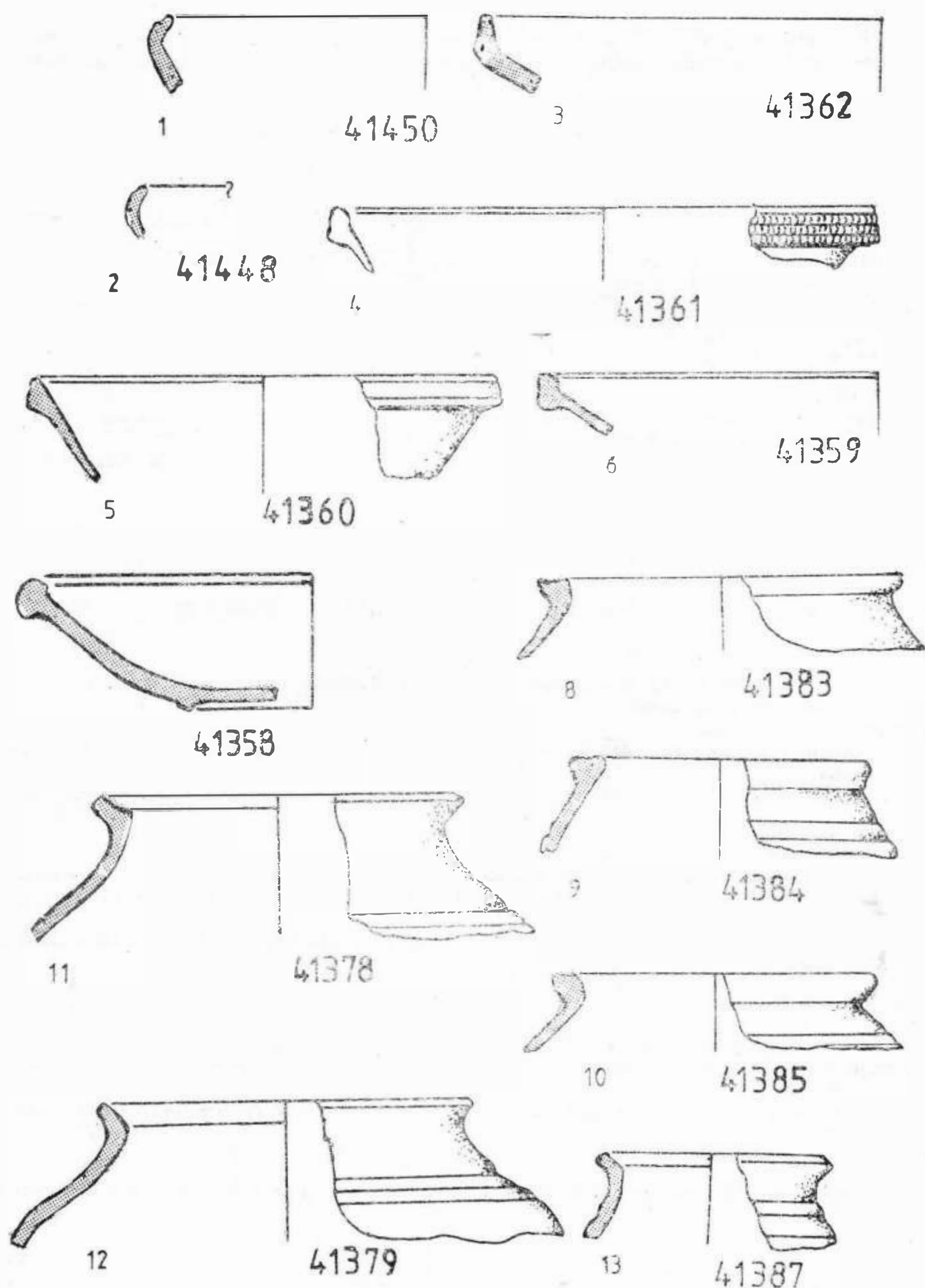

Fig. 4. Ceramică descoperită pe N_3 (1,2), N^4(3), N_5(4—13): (sc. 1 : 3).

8) Buză: Inv. 41383: —1,8/2,5 m: fig. 4/8 Dg = 16. Pastă cenuşie, foarte dură, calcar, cuarţ pisat.

Tip III

Ca şi în alte situri romano-bizantine din Dobrogea acest tip este bine reprezentat. Variantele tîrzii descoperite la Ibida confirmă evoluţia tipologică a acestui tip stabilită pentru Independenţa.

9) Buză; Inv. 41384; —2,5/3 m; fig. 4/9 Dg = 13. Pastă bej-închis-maronie, dură, compactă.
10) Buză; Inv. 41385; —1,8/2,5 m; fig. 4/10; Dg = 14. Pastă asemănătoare cu nr. 9.

Tip VIII-B_1

11) Parte superioară, fragment; Inv. 41378; —2,5/3 m; fig. 4/11; Dg = 16. Pastă cenuşie, dură şi compactă.
12) Parte superioară; Inv. 41379; —2,5/3 m; fig. 4/12; Dg = 16. Pastă bej închis la exterior cu miez cenuşiu, dură, compactă.
13) Parte superioară; Inv. 41387; —1,8/2,5 m; fig. 4/13; Dg = 10,8. Pastă orange-cărămizie, mica albă, oxid de fier.

Tip IX

14) Buză; Inv. 41380; —1,8/2,5 m; fig. 5/14; Dg = 21,4. Pastă orange-brună cu mult calcar şi oxid de fier.
15) Buză, toartă; Inv. 41381; —1,8/2,5 m; fig. 5/15; Dg = 13,6; Dt = 2,3/1,6. Pastă bej-cenuşie, miez cenuşiu, cuarţ pisat, calcar, foarte dură.
16) Buză; Inv. 41386; —1,8/2,5; fig. 5/16; Dg = 15. Pastă bej închis, multă mica albă, granule de oxid de fier.

Tip XIII

17) Parte superioară; Inv. 41376; —1,8/2,5 m; fig. 5/17; Dg = 15,4. Pastă orange-bej, particule fine de calcar şi oxid de fier.
18) Buză; Inv. 41388; 1,8/2,5 m; fig. 5/18; Dg = 14. Pastă asemănătoare cu nr. 17.

Tip XVIII

19) Buză; Inv. 41382; —1,8/2,5 m; fig. 5/19; Dg = 17. Pastă maron, fină, multă mica albă, rare paiete de mica aurie.

Capace

20) Fragment margine; Inv. 41392; —1,8/2,5 m; fig. 5/20; Dg=13. Pastă bej închis, moale, micacee.
21) Fragment mîner; Inv. 41391; —2/2,5 m; fig. 5/21; Pastă bej-rozie, micacee, cuarţ pisat.

Oale de depozitare

Le-am denumit astfel deoarece nu erau utilizate deasupra focului, au pereţii groşi, buza masivă.

22) Buză; Inv. 41389; —1,8/2,5 m; fig. 5/22; Dg = 23. Pastă bej la exterior şi interior, miez cenuşiu, dură.
23) Buză; Inv. 41390; —2,/2,5 m; fig. 5/23; Dg = 24. Pastă bej, multă mica albă, oxid de fier, dură, compactă.

Căni cu gura trilobată

S-au descoperit fragmente de la patru exemplare de mari dimensiuni. Pasta este de culoare bej-rozie, dură, compactă, cu mult oxid de fier foarte fin. Nici un exemplar bun de desenat.

Dolia. Tip. I

Cunoaştem trei exemplare descoperite *in situ* de mari dimensiuni, cu înălţimi de 1,40—1,60m.

Tip II

S-a descoperit un singur fragment de buză, Inv. 42372. Dg=34. Are bune analogii la Independenţa-Murighiol.

Amfore

Tip A II.1 (piriforme)

S-au descoperit fragmente de la 12 exemplare, care se pot încadra în primele trei sferturi ale sec. VI (Pentru evoluţia tipologică vezi A. Opaiţ, Peuce, 9, 1984, p. 311—317).

24) Parte superioară, fragment; Inv. 41365; —1,8/2,5 m; fig. 5/24; Dg = 10. Pastă rozie, fină, compactă, rare particule de calcar.

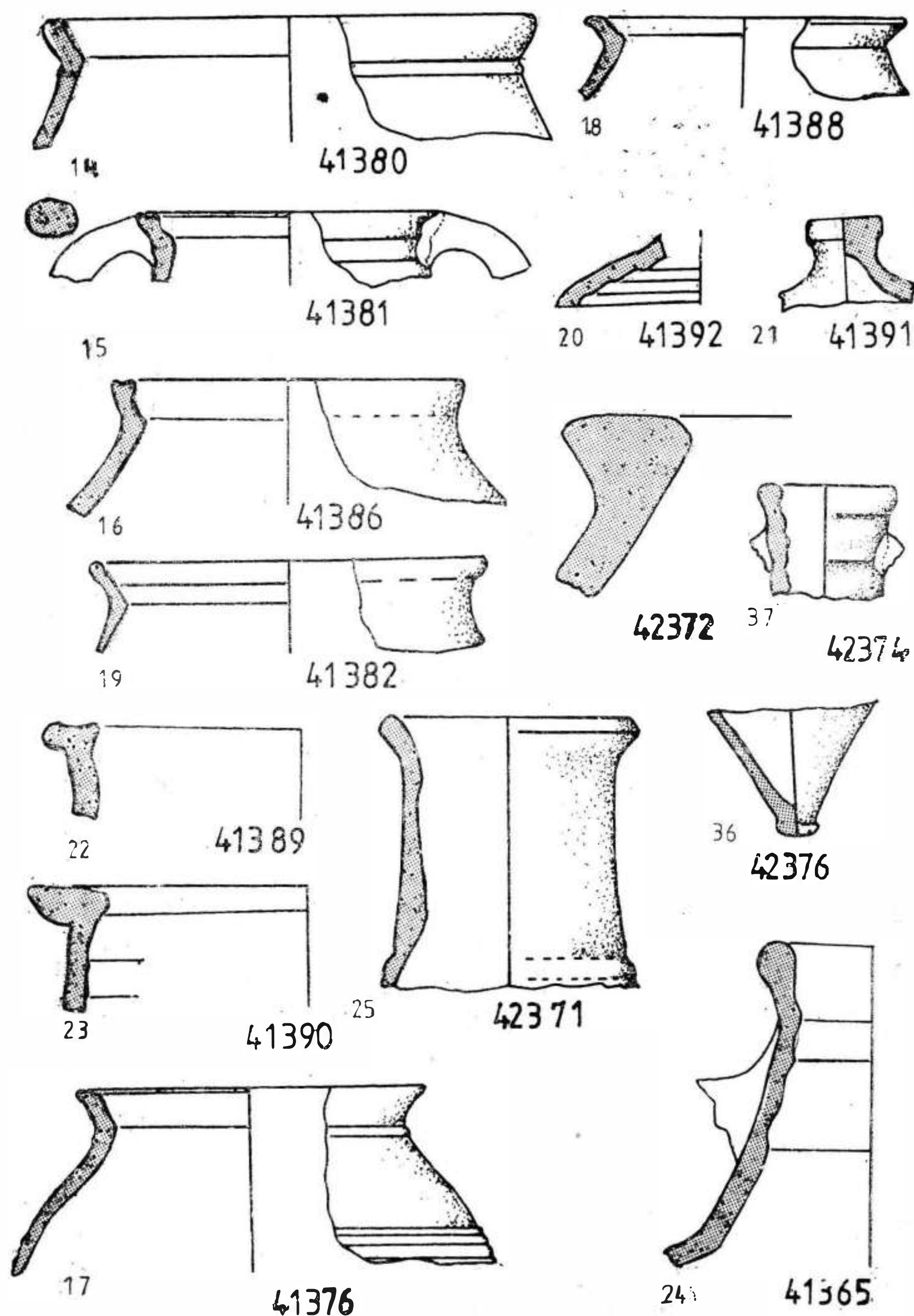

Fig. 5. Ceramică descoperită pe N_8. (sc. 1 : 3).

Tip A II.2

S-au descoperit fragmente de la două amfore.

25) Buză; Inv. 42371: −2,5/3 m; fig. 5/25; Dg = 11. Pastă roz, fină, dură, compactă, granule mari de calcar, angobă gălbuie-verde pal.
Analogii: Chersones (Antonova, 1971, p. 86, fig. 9).

Amfore cilindrice
Tip B I—d.

26) Parte superioară; Inv. 41363; −2,5/3 m; fig. 6/26; Dg = 7 cm; Dt = 2,1/1,3. Pastă cărămizie-brună, granule de oxid de fier, angobă alburie.
Analogii: Histria (Condurachi, 1954, fig. 379/a,b).

Tip B II

Este unul din cele mai bine reprezentate tipuri în cadrul acestui nivel. Pasta este de culoare bej-maronie, compactă, particule și granule de calcar și oxid de fier.
Analogii: Histria (Condurachi, 1954, fig. 389; Suceveanu, 1982, p. 117, pl. 16/9); Berenice (Riley, 1979, fig. 45), Alexandria (Empereur-Picon, 1986, p. 108, fig. 10); Caesarea (Riley, 1975, p. 30—31, fig. 12—15).

27) Buză; Inv. 41367; −1,8/2,5 m; fig. 6/27; Dg = 12.
28) Buză; Inv. 41368; −2,5/3 m; fig. 6/28; Dg = 13.
29) Buză; Inv. 41369; −1,8/2,5 m; fig. 6/29; Dg = 11.
30) Buză; Inv. 41370; −1,8/2,5 m; fig. 6/30; Dg = 11.
31) Buză; Inv. 41371; 1,8/2,5 m; fig. 6/31; Dg = 10,1.
32) Buză; Inv. 41372; −1,8/2,5 m; fig. 6/32; Dg = 11.
33) Buză; Inv. 41373; −2,5/3 m; fig. 6/33; Dg = 10.
34) Buză; Inv. 41374; −1,8/2,5 m; fig. 6/34; Dg = 13.
35) Buză; Inv. 41375; −1,8/2,5 m; fig. 6/35; Dg = 10,4.

Tip B IV

Includem aici amforele de mici dimensiuni, așa-zisele spatheion, din pastă bej închis-micacee cu o angobă bej deschis la exterior. Exemplarul de la Ibida ar putea fi mai timpuriu (eventual sec. V) decît exemplarele cunoscute pînă astăzi.

36) Bază; Inv. 42376; −3 m; fig. 5/36.
Analogii: Sucidava (Tudor, 1965, p. 119, pl. IV/1); Yassi Ada (Bass-Doorninck, 1982, p. 181, fig. 8/18, P 66—67).

Tip B V

37) Buză; Inv. 42374; 2,5/3 m; fig. 5/37; Dg = 5,8. Pastă cărămizie, dură, mult oxid de fier, rare particule albe, angobă alburie la exterior.

Amfore ovoidale. Tip D I.1

Pe acest nivel s-au descoperit fragmente de la cca 10 exemplare.

38) Gît, gură; Inv. 42369; −3 m; fig. 7/38; Dg = 10,8.

Tip D I.2

Din acest tip apar numai patru fragmente de gură. Nici un fragment bun pentru desen (pentru exemplificarea tipului v. cat. nr 76).

Tip D I.1

Acest tip apare la Argamum (Capul Dolojman) și Independența (Murighiol, Inv. 38642). Textura pastei este asemănătoare cu a tipului I, dar angoba este de culoare alburie-galben pal. Buza este în formă de manșon, gîtul cilindric este separat printr-o șănțuire și o muchie de umeri.

39) Gură, gît, toarte; Inv. 42370; −2,5/3 m; fig. 7/39 Dg = 10; Dt — 3,5/3.

Amfore de masă
Apare îndeosebi tipul de amforă cu gura tronconică și buza teșită spre interior, frecvent întîlnită în Dobrogea romano-bizantină.

40) Buză; Inv. 42373; 2,5/3 m; fig. 7/40; Dg = 11,6 cm. Pastă bej-rozie, foarte dură și compactă.

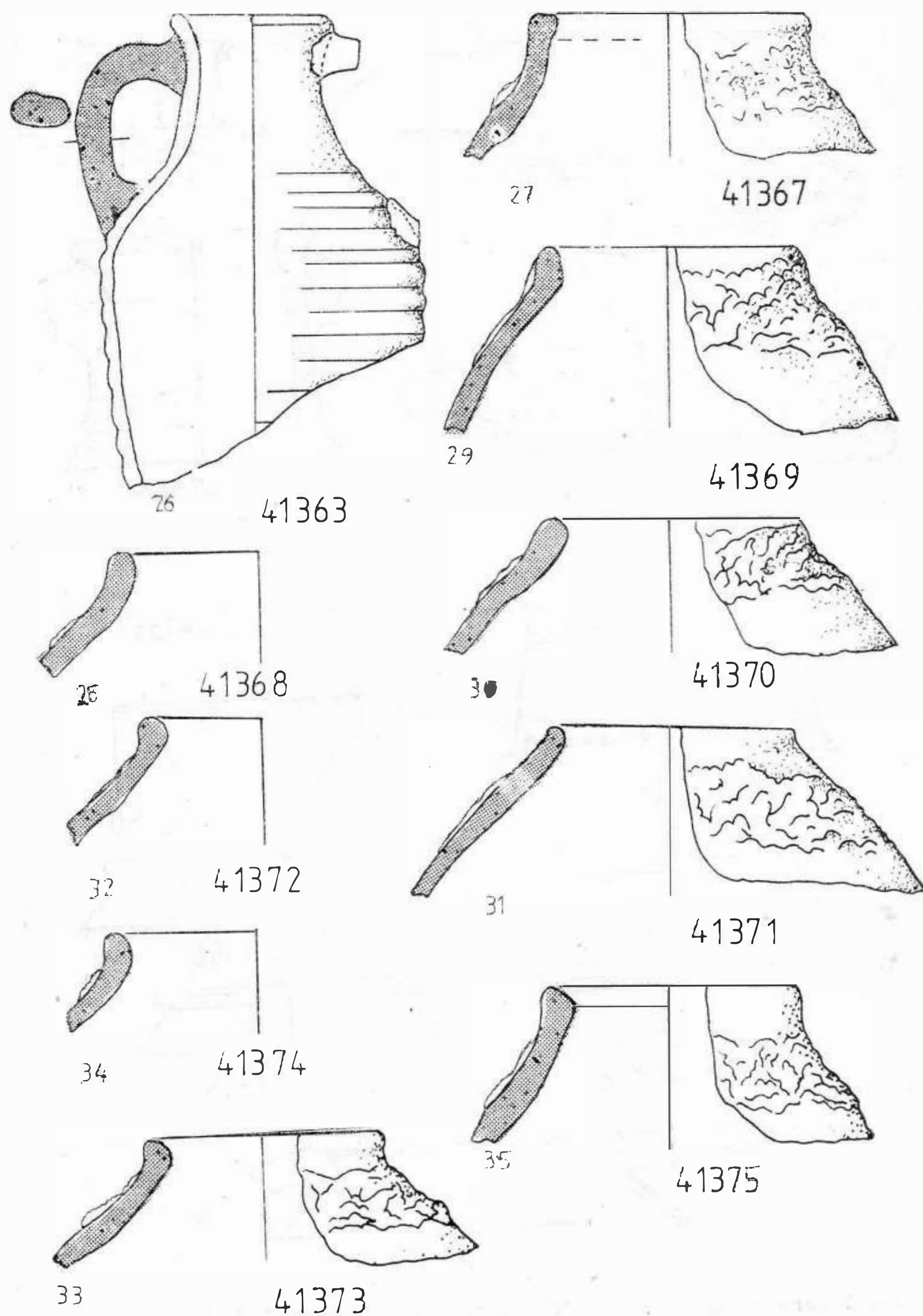

Fig. 6. Ceramică descoperită pe N_5 (sc. 1 : 5).

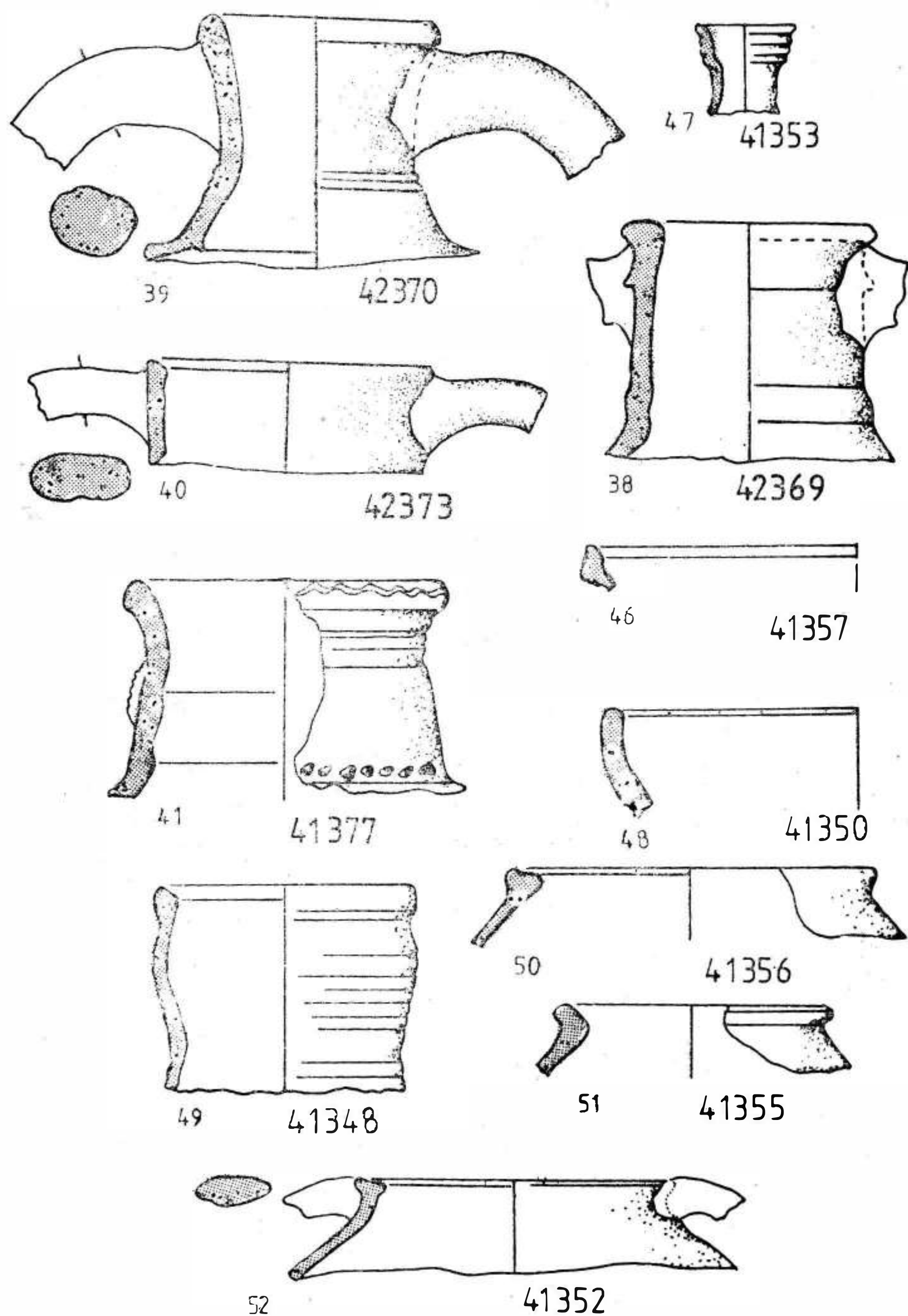

Fig. 7. Ceramică descoperită pe N_5 (38—41) și în chiupul nr. 2(46—52) (sc. 1 : 3).

41) Buză: Inv. 41377: —1,8/2,5 m; fig. 7/41; Dg = 14 cm. Pasta are miezul cenuşiu, marginile de culoare neagră, degresant fin, mica albă.

opaițe

42) Fragment; Inv. 42383; — 3 m; fig. 13/42. Este tipul cel mai frecvent la Ibida. În umplutura acestui nivel apar fragmente de la șase opaițe de acest tip.
Analogii: Atena (Perlzweig, 1969, p. 192. nr. 287); Tomis (Iconomu, 1967, tip 29); Independența (inedite); Argamum (inedite), Dinogetia (Barnea, 1966, p. 253, fig. 12/2,3).
43) Fragment: Inv. 42385; —2,5/3 m; fig. 13/43; Lp = 6,5. Pastă cărămizie, fină, vopsea orange la exterior.
Analogii: Menzel, 1969, p. 87, nr. 573, pl. 85/7, datat sec. III—IV; la Ibida apare probabil o variantă tîrzie din a doua jumătate a sec. V.
44) Fragment, partea inferioară; Inv. 42382; —1,8/2,5 m; fig. 13/44; Lp = 8,2. Pastă bej închis, fină.
Analogii: Iconomu, 1967, p. 28, tip XXXII.
45) Aproape complet; Inv. 42415; fig. 13/45; Dm=8,8 cm; I=3,6 cm. Pastă alburie, cretoasă, fină, vopsea orange-brună; lucrat la roată.
Analogii: Sacidava (Scorpan, Pontica, 6, 1973, p. 209—10, fig. 1/1.3); Sucidava (Scorpan, *op. cit.*, nota 1a); Mainz (Menzel, 1969, p. 102, nr. 659, fig. 83; este inclusă în categoria „Arabische lampen". Apariția acestui tip în Scythia pare să indice fabricarea lor în imperiu, probabil sub influența lămpiior arabe).

Materiale ceramice descoperite în chiupuri

Chiupul nr. 2 [3]

Vesela de masă

46) Buză; Inv. 41357; fig. 7/46; Dg = 23,5.
Analogii: Agora Atenei (Hayes, 1972, p. 335, Forma 3 F, fig. 69/25).

Urcior

47) Gură; Inv. 41353; fig. 7/47; Dg = 4,5. Pastă de culoare brun deschis.
Analogii: Tropaeum Traiani (Cătăniciu-Barnea, 1979, p. 167, fig. 162/4.1).

Castron

48) Buză; Inv. 41350 fig. 7/48: Dg = 22. Pastă asemănătoare cu nr. 47.

Carafă tip II

49) Gură, fragment; Inv. 41348; fig. 7/49; Dg = 11,4. Pastă asemănătoare cu nr. 47.

Veselă de bucătărie. Oale

50) Buză; Inv. 41356; fig. 7/50; Dg = 16. Pastă bej închis-maronie, dură, rare particule calcaroase. La Independența am inclus-o în tipul III — varianta tîrzie — datată în sec. VI.
51) Buză; Inv. 41355, fig. 7/51; Dg = 12. Pastă bej deschis, granule de oxid de fier. La Topraichioi aparține tipului III de oale și se datează între sfîrșitul sec. IV — al treilea sfert al sec. V.

Tip VIII B.2

52) Buză; Inv. 41352; fig. 7/52; Dg = 14; Dt = 3,3/1,3. Pastă cenușie-ciment, mult cuarț grosier, dură.
Analogii: Independența (Inv. 40847).

Amfore

Din tipul A II apare un singur fragment de gură.

Tip D I.1 — este reprezentat prin patru fragmente de guri.

53) Gură, gît; Inv. 41351; fig. 8/53; Dg = 11,4. Pastă bej, mult piroxen.
54) Fragment ceramic cu *dipinti*; Inv. 41430; fig. 12/54; θ ω ...

[3] Cu nr. 1 a fost numerotat chiupul reutilizat de localnic

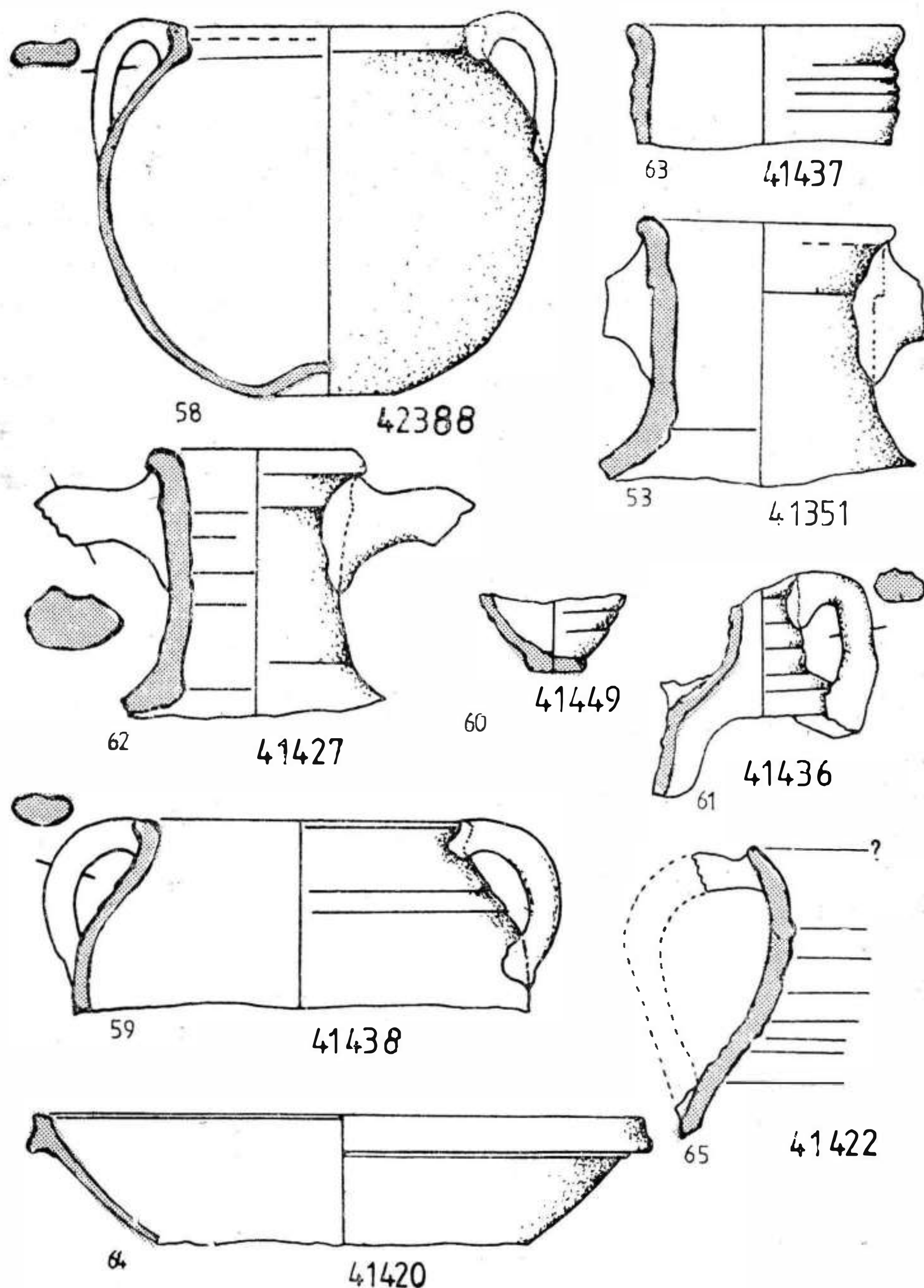

Fig. 8. Ceramică descoperită în chiupul nr. 2(53), chiupul nr. 3 (58–63) și chiupul nr. 4(64–65) (sc. 1 : 3).

● *paițe*

55) Baza unui suport ceramic de lampă? Inv. 41349; fig. 10/55; Db = 8,8. Pastă bej-cărămizie, silex pisat, rar calcar și oxid de fier.

56) Fragment, : Inv. 42386 ; fig. 13/56.
Analogii : Tomis (Iconomu, 1967, p. 27–28, tip XXX).
57) Aproape complet : Inv. 42417 ; fig. 13/57 ; L = 8,6 ; l = 6,4 ; I = 2,5. Pastă bej, fină, angobă brun-orange.
Analogii : vezi nr. 42.

Chiup nr. 3

Veselă de bucătărie. Oală tip III.
58) Completă ; Inv. 42388 ; fig. 8/58 ; Dg = 13,4 ; Dt = 3/1,2 ; I = 15,5. Pastă bej închis, cu puternice urme de funingine la exterior.
Oală tip VIII B.2. Este reprezentată prin fragmente de la patru vase. Morfologia și textura pastei asemănătoare cu cat. nr. 11,12.
Oală tip IX. Un singur fragment de buză asemănător cu cat. nr. 14–16.

Tip XIII

59) Parte superioară ; Inv. 41438 ; fig. 8/59 ; Dg = 14 ; Dt = 2,6/1,3.
Cană cu gura trilobată. Apare un singur fragment de gură.
Oală de depozitare. Un singur fragment asemănător cu cat. nr. 23.
60) Bază de căniță ; Inv. 41449 ; fig. 8/60 ; Db = 2,6. Pastă de culoare bej-rozie, dură, aspră, multă mica aurie, angobă brună la exterior.

Amfore

Amfore piriforme tip A II. 1 – apare un singur fragment de gît.
Amfore cilindrice. Tip B V
61) Parte superioară ; Inv. 41436 ; fig. 8/61 ; Dt = 2,3/1,3. Pastă de culoare bej-cărămizie, oxid de fier fin, calcar fin, angobă alburie la exterior. Pare a fi o variantă de mici dimensiuni, o amforă fracționară.
Pentru analogii vezi cat. nr. 37.

Amfore ovoidale. Tip D I.1

62) Parte superioară ; Inv. 41427 ; fig. 8/62 ; Dg = 9,4 ; Dt = 4/2,5. Pastă de culoare bej cu mult piroxen.

Amfore de masă

63) Buză ; Inv. 41437 ; fig. 8/63 ; Dg = 11,8. Pastă de culoare cărămizie, fină, compactă, oxid de fier, mica albă.

Chiup nr. 4

Veselă de masă – Hayes Forma 3 F
64) Partea superioară ; Inv. 41420 ; fig. 8/64 ; Dg = 25

Cană cu gura trilobată

S-au descoperit fragmente de la două exemplare.
65) Gură, toartă ; Inv. 41422 ; fig. 8/65 ; Dg = ? ; Dt = 3/1,5. Pastă de culoare bej închis.
Analogii : Independența (Murighiol).

Veselă de bucătărie

Oale – Subvariantă a tipului III de la Independența
66) Parte superioară ; Inv. 41416 ; fig. 9/66 ; Dg = 13 ; Dt = 2,7/1,5. Pastă bej-orange, fină, mult oxid de fier fin, calcar. Morfologic se apropie de tipul III de la Independența dar buza nu prezintă șănțuire la partea superioară ci este puțin teșită spre interior. Pentru forma completă a subvariantei vezi cat. nr. 58.

Tip VIII B.2 S-au descoperit fragmente de la patru exemplare.

67) Parte superioară ; Inv. 41417 ; fig. 9/67 ; Dg = 14,1 ; Dt = 3/1. Pastă de culoare cărămizie cu mult oxid de fier.
68) Parte superioară ; Inv. 41419 ; fig. 9/68 ; Dg = 15,1 ; Dt = 3/1. Pastă identică cu nr. 67.

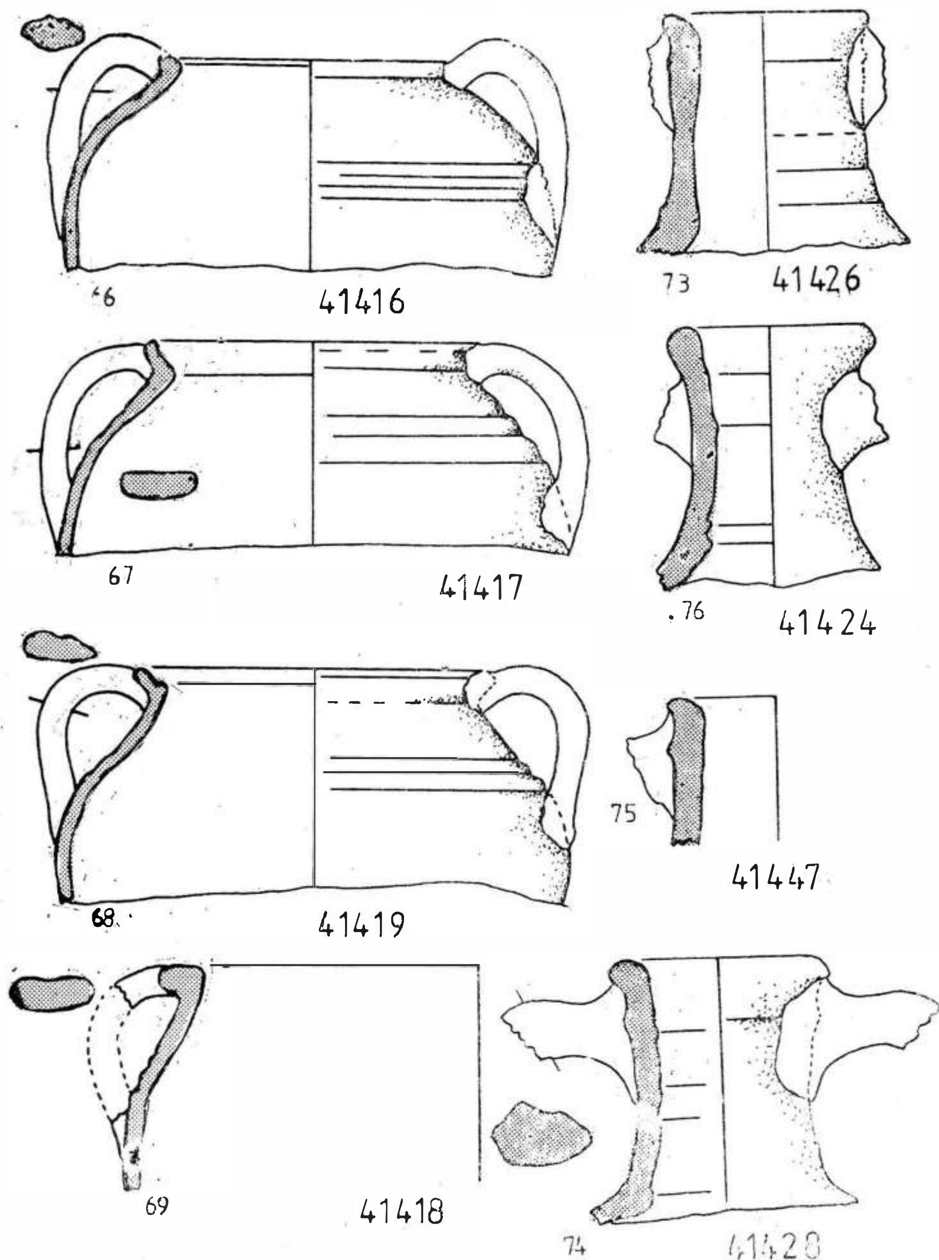

Fig. 9 Ceramică descoperită în chiupul nr.4 (sc 1 : 3)

Castron

69) Parte superioară: Inv. 41418; fig. 9/69; Dg = 27; Dt = 3,5/1,5. Pastă de culoare bej închis-maronie, dură, cuarț pisat, oxid de fier. Nu este exclus să se dateze în sec. V, fiind o formă specifică acestui secol, conform analogiilor de la Independența și Tulcea (inedite) sau Iatrus (Böttger, 1982, pl. 43).

Amfore piriforme (Tip A II.1)

70) Parte superioară: Inv. 41444; fig. 10/70; Dg = 13; Dt = 4/2,2. **Pastă cărămizie-rozie,** multe granule de calcar, angobă bej la exterior.

Amfore ovoidale tip D I.1

71) Gură, gît. toarte: Inv. 41421; fig. 10/71: Dg = 10,8: Dt = 3,6/2,3. Pastă bej cu **miezul** cenușiu, rare bobițe de calcar, piroxen.

72) Parte superioară; Inv. 41425; fig. 10/72; Dg = 9; Dt = 3,6/2,3. Pastă **bej-cărămizie,** fină, piroxen. Pe umăr *dipinti* roșu ilizibil.

73) Gît, gură; Inv. 41426; fig. 10/73; Dg = 8,8. Pastă bej-brună cu foarte multe **particule** și granule albe (calcar?), piroxen.

74) Gură, gît. toarte: Inv. 41428: fig. 9/74: Dg = 11,2; Dt = 4/2,7. Pastă bej-cenușie, **piro-xen,** granule calcar.

75) Buză; Inv. 41447: fig. 9/75: Dg = 9,2. Pastă asemănătoare cu nr. 74.

Tip D I.2

76) Gură; Inv. 41424: fig. 9/76: Dg = 8,8. Pastă de culoare bej închis, foarte mult **piroxen.** Pe gît are un *dipinti* roșu: *O*

Fragmente de amfore tip D I cu dipinti

77) Fragment: Inv. 41429; fig. 12/77: apar două grupe de *dipinti*:
  a) dipinti realizat cu o vopsea brun-orange
  Θέων Theon
  Βερ(ενίκην sau -όην) din Berenice sau Beroe
  NB 52 (sextarii?)
  b) a doua grupă, realizată cu o vopsea brună închis și cu litere mai mari decît prima grupă este indescifrabilă.

78) Fragment: Inv. 41431; fig. 12/78; Dipinti realizat cu vopsea bej.
  XM[Γ] X(ριστὸν)M(αρία)[Γ(εννᾷ)?

79) Fragment; Inv. 41432; fig. 12/79; M(αρια?) (40 sextarii?)

80) Fragment; Inv. 41445; fig. 12/80: Indescifrabil.

81) Fragment capac ceramic; Inv. 42375: fig. 12/81: Dm = 16.

Amfore conice tip E IX

82) Parte superioară: Inv. 41423: fig. 10/82: Dg = 5,4; Dt = 1,9/1,6. Pastă bej-cafenie, foarte fină și compactă, rar calcar fin.
  Analogii: Histria (Condurachi *et alii*, Materiale, 6, 1959, p. 278, fig. 4/2), Argamum (inedit).

Nivelul VI (—1,80 m)

Amfore piriforme (tip A II). Apare un singur fragment de toartă.

Amfore burduf (tip C IV a). S-au descoperit fragmente de la două exemplare.

83) Parte superioară; Inv. 41365; fig. 10/83; Dg = 10,4. Pastă de culoare bej deschis, nisipoasă, fină.
  Analogii: Histria (Condurachi, 1954, p. 458, fig. 385); Independența (Murighiol) — inedite.

Nivelul VII (—1,60 m)

Vase de bucătărie — Oale tip VIII B.1

84) Buză; Inv. 42381; fig. 11/84; Dg = 18. Pastă de culoare bej închis la interior, cenușie la exterior.

85) Castron, fragment; Inv. 42380; fig. 11/85; Dg = 30. Pastă de culoare cărămizie, nisipoasă, granule de oxid de fier.

Amfore

— Amfore cilindrice tip B II — un singur fragment de bază.

— Amfore burduf tip C IV b

86) Buză; Inv. 41366; fig. 10/86; Dg = 11. Pastă de culoare bej, rare particule albe, angobă bej rozie la exterior.
  Analogii: Cyrenaica (Riley, 1979, p. 224, fig. 92/357, 358).

— Amfore ovoidale tip D I.3 este reprezentat prin două fragmente.

Tip D I.4.

87) Gît, gură; Inv. 42378; fig. 11/87; Dg = 10 cm. Pastă de culoare bej-cărămizie, piroxen?
  Analogii: Independența (Inv. 38642)

Amfore de masă

88) Gură, gît; Inv. 42377; fig. 11/88; Dg = 10 cm. Pastă cărămizie-orange.

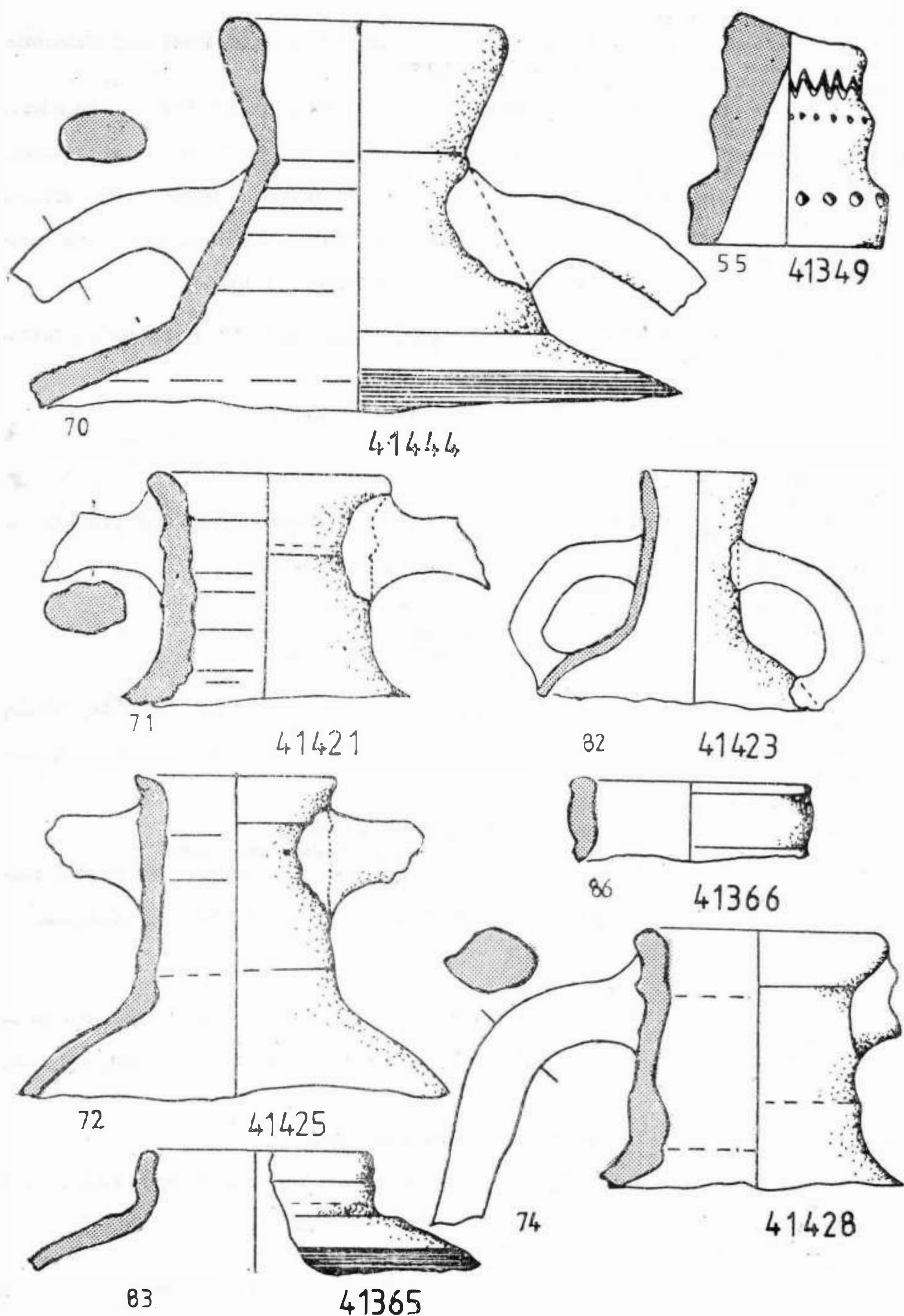

Fig. 10. Ceramică descoperită în chiupul nr. 2 (55), chiupul nr. 4(70—72, 74, 82) pe N_6 (83) și N_7(86) (sc. 1 : 3).

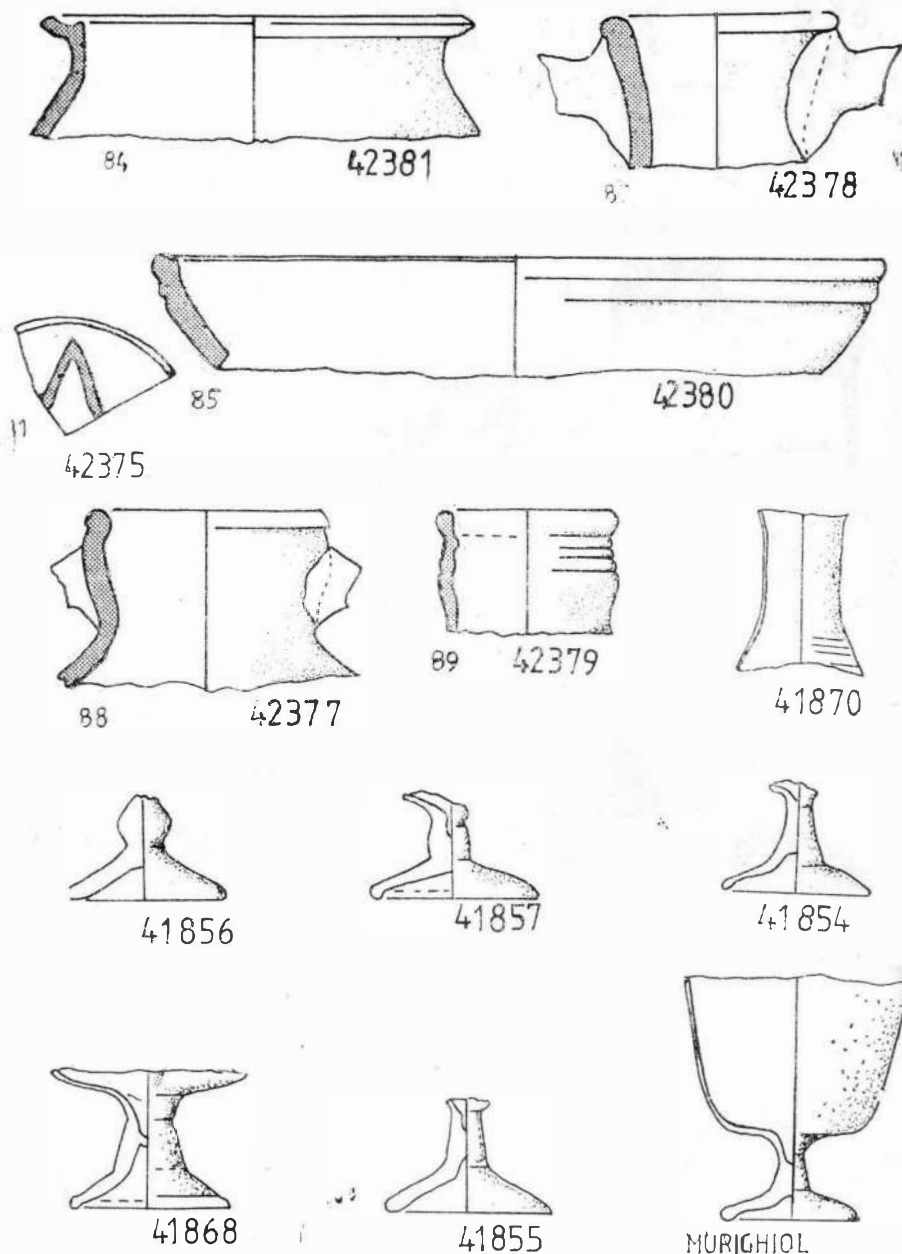

Fig. 11. Ceramică descoperită în chiupul nr. 4 (81) și pe N_7(84—88) (sc. 1 : 3); veselă de sticlă descoperită pe N_5(sc. 1 : 2).

89) Buză: Inv. 42379; fig. 11/89; Dg = 7,5 cm. Pastă maron deschis, fină.

Opaiț

90) Fragment; Inv. 42384; fig. 13/90; Lp = 7 cm; lp = 5,5 cm; l = 3,6 cm. Pastă de culoare bej-cărămizie, vopsea roșie-brună la exterior.

Analogii: vezi cat. nr. 42.

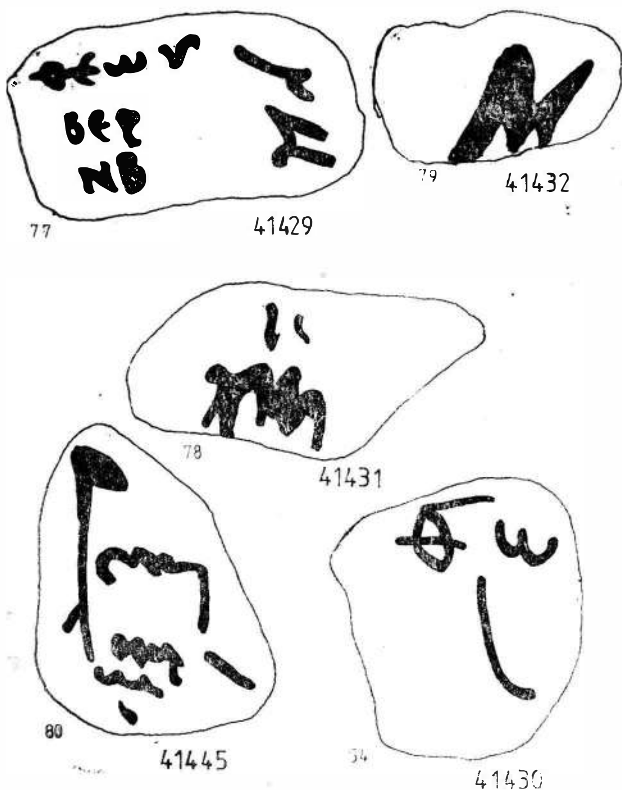

Fig. 12. Fragmente de amfore cu *dipinti* descoperite în chiupul nr. 2 (54) și nr. 4 (77—80) (sc. 1 : 1).

Fig. 13. Fragmente de opaițe descoperite pe N_5(42—45), în chiupul nr. 2 (56—57) și pe N_7(90) (sc. 1 : 2).

Pentru a întregi datele furnizate de sondajul arheologic efectuat în vara anului 1988 la Ibida, considerăm util ca, în continuare, să prezentăm o mică colecție de obiecte descoperite la Ibida. Aceste piese antice au intrat recent în colecția muzeului Deltei Dunării, ele fiind recuperate de la localnicii din Slava Rusă. În afară de peste 400 de monede — care urmează a fi publicate separat — colecția cuprinde numeroase fragmente ceramice și obiecte minore.

Unelte, arme, instrumente

1) Cosor *(runco)* : fier, stare avansată de coroziune, fără inventar (fig. 1/1). L = 37 ; l = 5.
Analogii : Daremberg-Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, IV, Paris 1877, 2,898—99, fig. 5967 ; Cătăniciu-Barnea, 1979, p. 186, fig. 159/10.4, datat 1/2 sec. V
2) Vîrf de lance : fier, păstrat parțial ; Inv. 42414 (fig. 14/2). Lp = 12,5 ; l = 4,5.
Analogii : Davidson, 1952, p. 201, pl. 92, nr. 1550 ; Csallány, 1961, p. 52, M_{38}, pl. XLV/1,56, M_{74}, pl. XLV/2.
3) Vîrf de *pilum* (?) ; fier ; inv. 40349 (fig. 14/3). D = 1,5 ; I = 5,5.
4) Vîrf de *pilum* (?) ; fier ; inv. 42440 (fig. 14/4). D = 1,5 ; I = 5.
Analogii : Cătăniciu-Barnea, 1979, p. 191, fig. 171/10.9 ; 10.10.
5) Vîrf de săgeată, trilobat ; fier ; inv. 40346 (fig. 14/5). L = 4,5 ; l = 1,3.
6) Vîrf de săgeată, trilobat ; fier, inv. 40347 (fig. 14/6). L = 5,7 ; l = 1.
7) Vîrf de săgeată, trilobat ; fier ; inv. 40348 (fig. 14/7). L = 4,2 ; l = 1.
8) Vîrf de săgeată, trilobat ; fier ; inv. 42398 (fig. 14/8). L = 6,4 ; l = 1.
Analogii : Welkov, 1935, pl. XIX/1 ; V. Pârvan, Ulmetum, I, ARMSI, II, XXXIV, p. 307, nr. 1, 2, pl. XXV/2, nr. 3 și 5 ; M. Coja, Peuce, 6, 1977, p. 167, pl. IX ; Cătăniciu-Barnea, 1979, p. 186, 191, fig. 159/10.8 ; 171/10.13 ; S. Tettamant, ActaArch, 32, 1980, fig. 3/3—5.
9) Cuțit, fragmentar ; fier ; inv. 40355 (fig. 15/9). L = 10,4 ; l = 2,3.
10) Cuțit, fragmentar ; fier, inv. 40356 (fig. 15/10). L = 6,6 ; l = 2.
11) Cuțit, fragmentar ; fier ; inv. 40357 (fig. 15/11). L = 11,5 ; l = 2,3.
12) Cuțit, fragmentar ; fier ; inv. 40359 (fig. 15/12). L = 14 ; l = 2.
13) Cuțit, fragmentar ; fier ; inv. 40360 (fig. 15/13). L = 9,5 ; l = 1,5.
14) Mîner de cuțit ; fier ; inv. 40361 (fig. 15/14). L = 6,4 ; l = 2,1.
15) Cuțit, complet ; fier ; inv. 40364 (fig. 15/15). L = 12,8 ; l = 2,1.
Analogii : Davidson, 1952, p. 203, nr. 1567—1573, pl. 93.
16) Dorn, fier ; inv. 40357 (fig. 15/16). L = 7,4 ; l = 1,3.
17) Daltă, fier ; inv. 40351 (fig. 15/17). L = 11 ; l = 0,6.
18) Scoabă ; fier ; inv. 40350 (fig. 15/18). L = 11,3 ; l = 3,2.
19) Lingură, bronz ; inv. 42395 (fig. 15/19). L = 7,5 ; l = 2,9.
Analogii : Chirilă *et alii*, 1972, p. 81, fig. CX/20 ; CXI/3.
20) Sondă linguriță *(cyathiscomela)*, fragment ; fără inventar (fig. 15/20). L = 10 ; l = 0,4 ;
Analogii : Künzl, 1982, p. 27—28.
21) Spatulă *(spathomela)*, fragment ; bronz ; inv. 40344 (fig. 15/21). Lp = 5,3 ; l = 1.
Analogii : Davidson, 1952, p. 184, nr. 1334, pl. 82, „probably late roman period" ; Künzl, 1982, p. 27, 28.
22) Cîrlig de undiță, bronz ; inv. 40329 (fig. 15/22). L = 6,2 ; l = 2,5.
Analogii : Davidson, 1952, p. 193, nr. 1447, pl. 88.
23) Amnar, fier ; inv. 40353 (fig. 15/23). L = 5,5 ; l = 2,3.
Analogii : Cagnat-Chapot, *Manuel d'archéologie romaine*, II, p. 464, fig. 657 ; Davidson, 1952, p. 195, nr. 1468, pl. 88 (sec. VII) ; E. Zaharia. *Populația românească în Transilvania în sec. VII—VIII*, București, 1977, p. 17,84, fig. 31/2.
24) Lanț, fragment, bronz ; inv. 42393 —a (fig. 15/24). Lp = 6,8.
25) Lanț, fragment, bronz ; inv. 42393 — b (fig. 15/25). Lp = 4,5.
Analogii : Suceveanu, 1982, p. 125, pl. 23/3, 4.
26) Cheie, bronz ; inv. 40330 (fig. 17/26). Lp = 4,3; lp = 2,2.
Analogii : Chirilă *et alii*, 1972, p. 79, pl. CVIII.
27) Cheie, bronz ; inv. 40331 (fig. 15/27). L = 2,8 ; l = 2,4.
Analogii : Davidson, 1952, p. 137—38, nr. 970—73, pl. 70 (sec. III—IV) ; Cătăniciu — Barnea, 1979, p. 189, fig. 165/10.28 ; 10.29 (sec. V—VI).

28) Placă de închizătoare (Schloßschild), bronz ; inv. 42403 (fig. 17/28). L = 5,3 ; l = 2,2.
Analogii : Gomolka-Fuchs, 1982, p. 188, nr. 458, pl. 64.

Accesorii vestimentare și podoabe

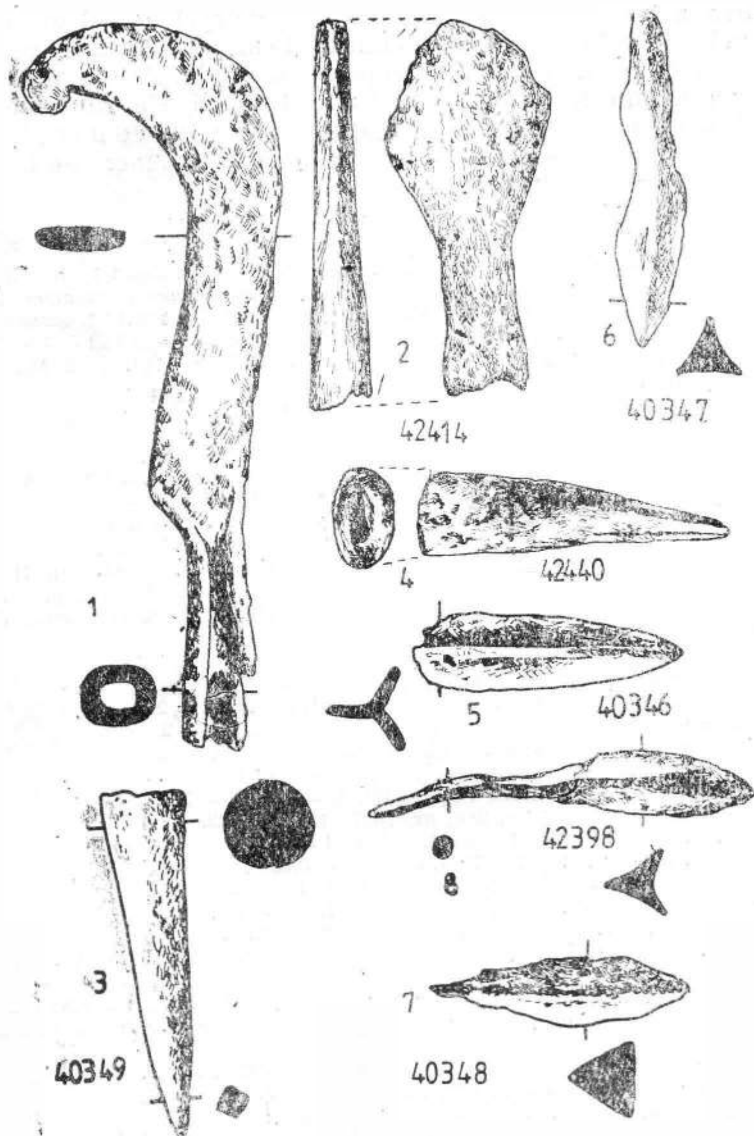

Fig. 14. Catalog nr. 1 (sc. 1 : 3) ; 2 (sc. 1 : 2) ; 3–8 (sc. 1 : 1).

29) „Fibulă cu genunchi" *(Kniefibel)*, fragment, bronz ; inv. 42412 (fig. 17/29). Lp = 2,5.
Datare : sfîrșitul sec. II — sfîrșitul sec. III e.n.
Analogii : Popescu, 1938, fig. 3/1–3 ; Kovrig, 1937, pl. V/41–52, VI/53–56 ; Popescu, 1945, p. 492–93, nr. 46–48, fig. 5 ; Patek, 1942, pl. IV/1–2,5–10 ; Ambroz, 1966, pl. 7/13–14.

30) Fibulă „mit umgeschlagenem Fuß" (?), fragment, bronz ; inv. 42406 (fig. 17/30). Lp=3,5.3
Datare : sec. III—IV.
Analogii : Kovrig, 1937, p. 122—23, pl. XII/123 ; Ambroz, 1966, p. 58—59, fig. 3/1—2.

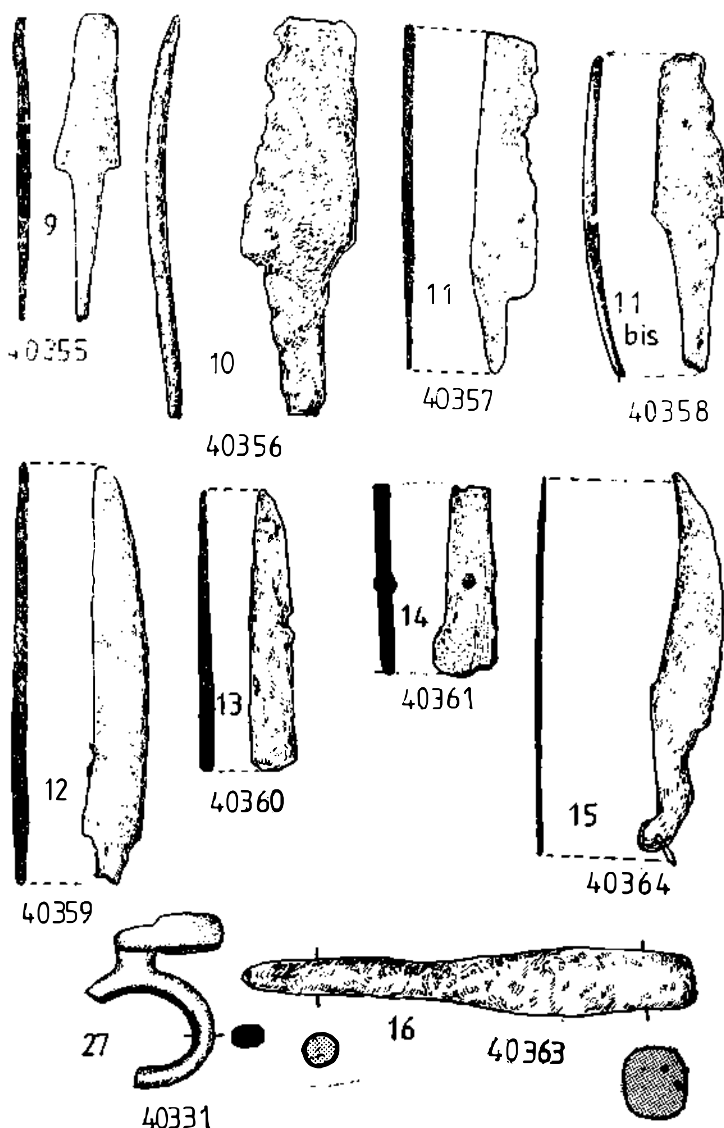

Fig. 15. Catalog nr. : 9,11—15 (sc. 1 : 2) : 10, 16, 27 (sc. 1 : 1).

31) Fibulă cu butoni în formă de ceapă (Zwiebelknopffibel), bronz ; inv. 40324 (fig. 17/31). L = 7,3 ; l = 4,8. Datare : mijlocul sec. IV e.n.
Analogii : Keller, 1971, p. 37, tip 3 A, fig. 11/6 ; Preda, 1980, p. 114, M_{363}, pl. XXXV ; 88, M_{41}, pl. XXXII ; pl. XIV/pass. 3 ; Petre, 1987, p. 20, C_{95}, pl. 34, fig. 45 b.
32) Fibulă cu butoni în formă de ceapă, fragment, bronz ; inv. 40326 (fig. 17/32). Lp = 3 ; lp= = 1,8.

33) Fibulă cu butoni în formă de ceapă, fragment, bronz ; inv. 40325 (fig. 17/33). Lp = 6,6 ; lp = 3 ; Datare : cca. 360—380.
Analogii : Keller, 1971, p. 38—41, tip 4, fig. 11/9 ; Preda, 1980, p. 35, pl. XIV/pass. 2.

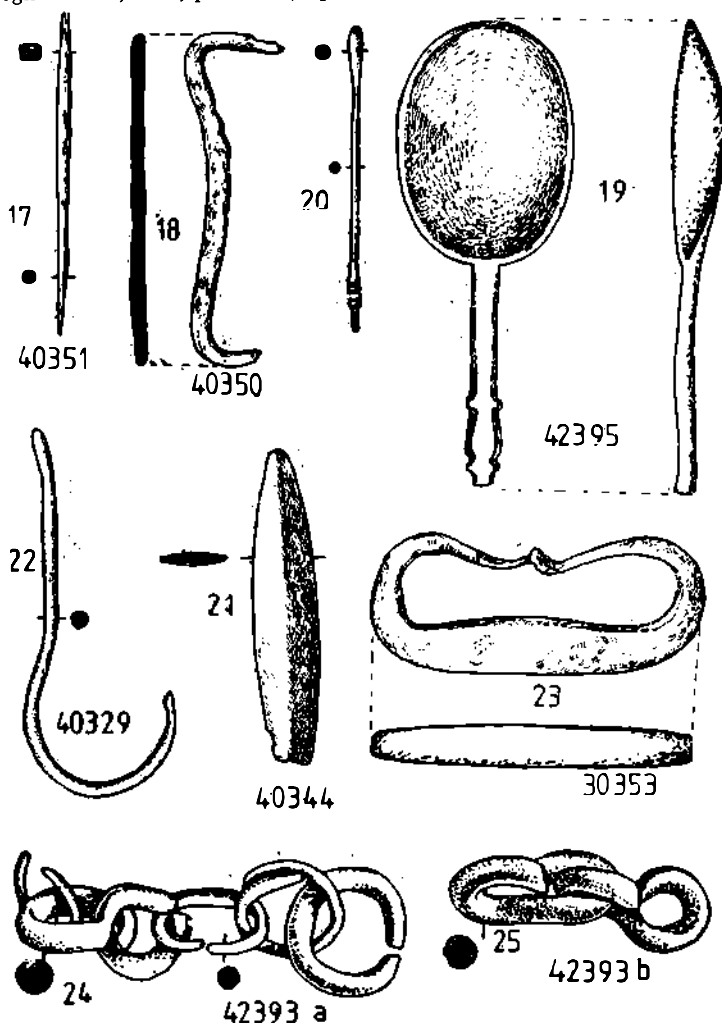

Fig. 16. Catalog nr : 17,18, 20 (sc. 1 : 2) ; 19, 21—25 (sc. 1 : 1).

34) Fibulă turnată „mit Scheinumwicklung des Bügels", bronz ; inv. 40327 (fig. 18/34) L= = 5,6 ; l = 2. Datare : sec. VI — prima jumătate a sec. VII.
Analogii : D. Tudor, Dacia, 11—12, 1945—1947, p. 197, fig. 41/13 ; I. Barnea, B. Mitrea, Materiale, 5, 1959, p. 479, fig. 10/7 ; Gh. Ştefan, Materiale, 7, 1961, p. 59, fig. 4/5 ; A. Bejan, Acta MN, 13, 1976, pl. III//2 ; V/1a ; Uenze, 1974, fig. 2/4.
35) Fibulă turnată „mit Scheinumwicklung des Bügels", bronz ; inv. 40328 (fig. 18/35). Lp= = cca 3,2 ; lp = cca 2,6 cm.
Analogii : Uenze, 1974, fig. 2/5, 6 ; Popescu, 1945, fig. 11/120.
36) Fibulă arbaletă (Armbrustfibel), fier ; inv. 42400 (fig. 17/36). L = 4,5 ; l = 2,5. Datare : a doua jumătate a sec. IV — sec. VI.
Analogii : L. Zotović, Starinar, 31, 1980, p. 109, M-13, pl. III/3,4 ; p. 112, M-38, pl. IX/6,7 (sfîrşitul sec. V) ; Gomolka-Fuchs, 1982, p. 152, pl. 56/245, 247.

37) Fibulă „digitată", fragment, bronz ; inv. 42431 (fig. 18/37). L = 4,5 ; l = 4,8. Pe spate se observă urme de pastă de cositor care, împreună cu micul orificiu indică, probabil, o reparație ulterioară. Datare : sec. VI—VII.
Analogii : J. Werner, în *Reinecke Festschrift zum Geburtstag von Paul Reinecke*, Mainz, 1950, p. 160, tip II A, pl. 36/1,2 ; Teodor, 1978, fig. 14/1,2. După opinia lui J. Werner aceste fibule ar avea o origine slavă ; contra I. Nestor, Dacia, N.S., 5 1961, 429—48. În opinia lui D. Gh. Teodor, împărtășită nouă în scrisoarea din 25.11.1989, aceste fibule ar fi putut să fie realizate în atelierele goto-bizantine din Crimeea.

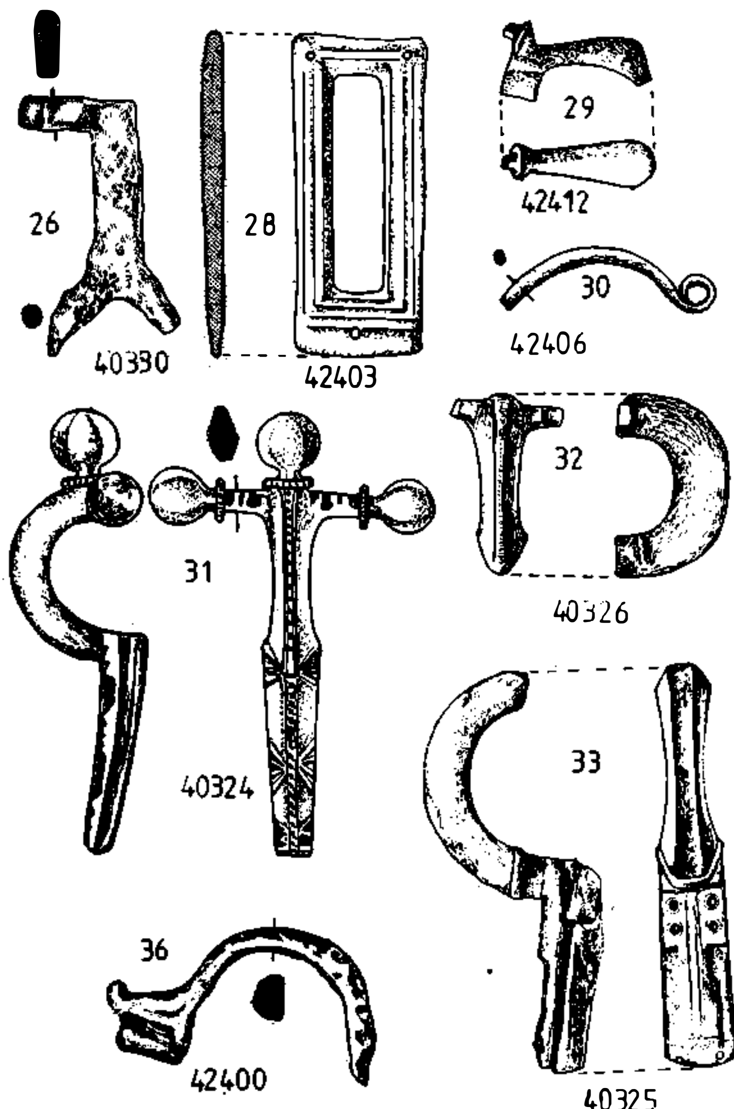

Fig. 17. Catalog nr. 26—36 (sc. 1 : 1).

38) Fibulă „digitală", fragment, bronz ; inv. 42410 (fig. 18/38). Lp = 4,1 ; lp = 2,2.
Analogii : J. Werner, *op. cit.* ; Teodor, 1978, pl. 14/1,2.

39) Placă de cataramă, lipsă pietrele decorative, bronz ; inv. 42407 (fig. 18/39). L = 3,5 ; l = 2,7. Datare : sec. V.
Analogii : Preda, 1980, p. 89, M-47, pl. XXVI, care indică și bibliografia.

40) Ramă de cataramă cu bara dreaptă, lipsă armătura și spinul, bronz ; inv. 40335 (fig. 18/40). L = 3,7 ; l = 2,7. Datare : sec. V – VI.
Analogii : Preda, 1980, p. 91, M – 81, pl. XVI ; Petre, 1987, p. 64, D – 37, pl. 115/173 g.

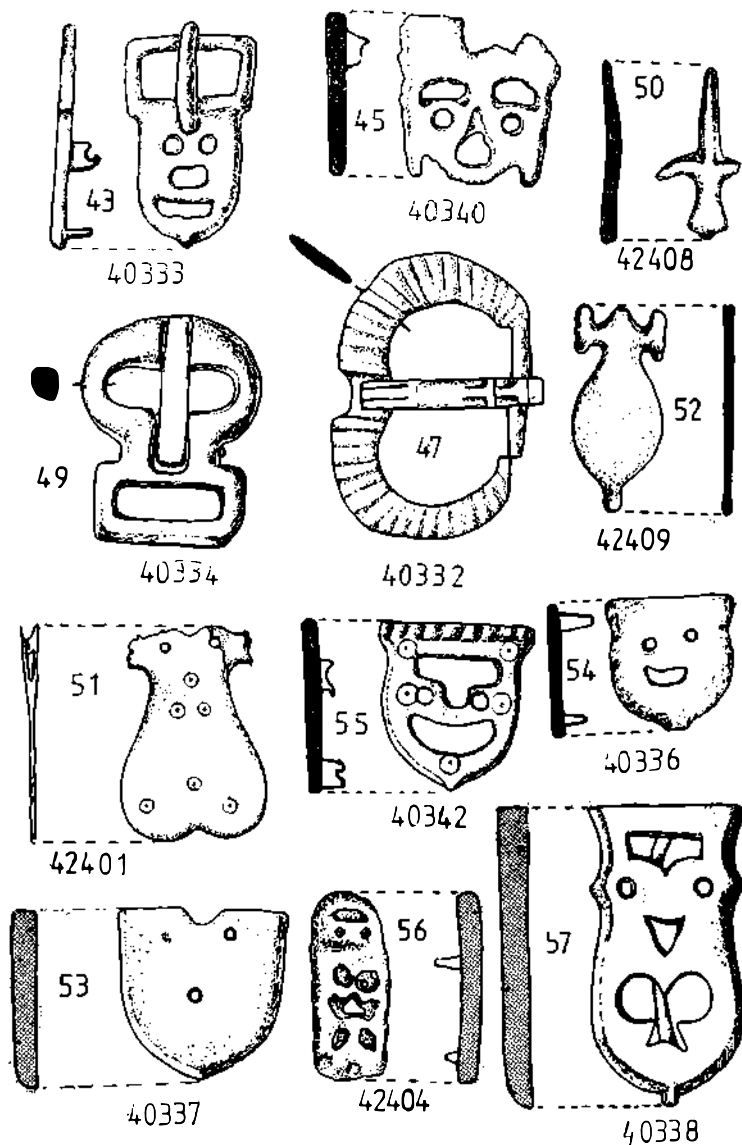

Fig. 18. Catalog nr. 34, 35, 37—42, 44, 46, 48 (sc. 1 : 1).

41) Cataramă tip „Sucidava", fragment, bronz ; inv. 40341 (fig. 18/41). Lp = 2,3 ; lp = 2,3 Datare : sec. VI. În mijloc se pare că are ajurată o cruce cu capetele lățite. Nu cunoaștem analogii perfecte pentru acest exemplar. Este posibil să reprezinte o creație locală.

42) Cataramă tip „Sucidava", fragment, bronz ; inv. 40339 (fig. 18/42). Lp = 3,7 ; l = 2,8. Datare : sec. VI e.n.
Analogii : D. Tudor, Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 371, fig. 8/c ; Csallány, 1962, p. 60, pl. 11/6 ; Z. Vinski, Vesnik, 49, Ljublijana, 1967, pl. XXX/3, 6, 7 ; V. B. Kovalevskaia, SVOD, Moskva, 1979, p. 45, pl. XXX/13, tip 4, subtip 4 ; Ljubenova, 1981, p. 117, fig. 119/4 ; Petre, 1987, p. 67, C—62, pl. 122 bis, fig. 189 c.
43) Cataramă tip „Sucidava", completă, bronz ; inv. 40333 (fig. 19/43). L = 3,7 ; l = 2,2. Datare : sec. VI e.n. Nu avem analogii astfel că s-ar putea să reprezinte un produs realizat pe plan local.
44) Cataramă tip „Sucidava", lipsă spinul, bronz ; inv. 41991 (fig. 18/44). L = 5 ; l = 3. Datare : sec. VI e.n.
Analogii : Zd. Vinski, Vesnik, 49, 1967, p. 37, pl. XXX/5 ; Petre, 1987, p. 68—70, A-98, D-14, B—45, pl. 123/193, 124/194 b, 126/200 f.
45) Cataramă tip „Sucidava", fragment, bronz ; inv. 40340 (fig. 19/45). Lp = 2,7 ; lp = 2,7. Datare : sec. VI e.n.
Analogii : Zd. Vinski, Vesnik, 49, 1967, pl. XXXI/1 ; Kovalevskaia, SVOD, Moscova, 1979, p. 45, pl. XXI/12 ; Petre, 1987, p. 67—68, C—62, E—286, pl. 122 bis/189 b, 123/192 b.
46) Cataramă tip „Sucidava", fragment, bronz ; inv. 40343 (fig. 18/46). L = 2,4 ; l = 2. Datare : sec. VI e.n.
Analogii : Csallány, 1962, p. 65, pl. I/1, 1a, 2 ; C. Chera Mărgineanu, V. Lungu, Pontica, 16, 1983, p. 227, pl. 2/19.
47) Cataramă, bronz, inv. 40332 (fig. 19/47). L = 4,7 ; l = 2,1. Datare : sec. VI e.n.
Analogii : Ljubenova, 1981, p. 176—177, fig. 119/1 ; J. Kovačević, *L'archéologie et histoire de la colonisation barbare des territoires des Slaves du sud du IV au VII s.*, Novi Sad, 1960, p. 61, pl. I/3 ; Csallány, 1961, pl. 16/15, 142/8 ; V. Stare, *Kranj, necropola iz časa preseljevanja ljudstev*, Ljublijana, 1980, p. 78, pl. 115/4 ; J. Werner, *Beiträge zur Ur-und Frühgeschichte*, I, Berlin, 1981, p. 700, fig. 4/1.
48) Cataramă, argint ; inv. 42402 (fig. 18/48). L = 2 ; l = 1,7. Datare : sec. VI—VII.
Analogii : I. Barnea, Dacia, N.S., 11, 1967, p. 251, fig. 16/11 (exemplar din bronz, datat sec. VI) ; Preda, 1980, p. 95, M—132, pl. XXXIV/3, LXV/1. M—137, pl. XXXIV/2; S. Tettamanti, ActaArch, 32, 1980, p. 155, fig. 2/6 ; Petre, 1987, p. 71, pl. 130, B—14.
49) Cataramă, completă, bronz ; 40334 (fig. 19/49). L = 3,8 ; l = 3. Datare : sec. VII.
Analogii : Csallány, 1961, p. 277, pl. XCIX/2 ; A. I. Albabin, *Drevnosti epohi velikovo Pereselenija narodov V—VIII vekov*, Moscova, 1982, p. 180, fig. 25/12 (datat sfîrşitul sec. VII).
50) Spin de cataramă, bronz ; inv. 42408 (fig. 19/50). L = 2,9.
51) Capăt de curea în formă de inimă, aproape complet, bronz ; inv. 42401 ; (fig. 19/51). L = = 3,6 ; l = 2,5. Datare : cca. 350—400.
Analogii : Keller, 1971, fig. 18/6 ; Preda, 1980, p. 114, pl. XVI, XCIII, M—359. 4.
52) Capăt de curea în formă de amforă, fragment, bronz ; inv. 42409 (fig. 19/52). L = 3, 4 ; l = 1,6. Datare : sec. IV e.n.
Analogii : Keller, 1971, p. 45, fig. 18/7 ; Gomolka-Fuchs, 1982, p. 175, pl. 56/236 ; Petre, 1987, p. 60, C—77, pl. 108/160 p.
53) Aplică, bronz ; inv. 40337 (fig. 19/53). L = 2,8 ; l = 2,8. Datare : sec. VI (?).
54) Aplică de bronz în formă de liră, ajurată ; inv. 40336 (fig. 19/54). L = 2,1 ; l = 2,1. Datare : sec. VI e.n.
Analogii : Csallány, 1962, p. 68, pl. I/5—7 ; Cătăniciu-Barnea, 1979, p. 189, fig. 165/10.22 ; Petre, 1987, p. 66—67. B—79, pl. 121/185 c.
55) Aplică, fin ajurată, bronz ; inv. 40342 (fig. 19/55). L = 2,7 ; l = 2,6. Datare : sec. VI e.n.
Analogii : D. Tudor, Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 371, fig. 8/b.
56) Capăt de curea, bronz ; Inv. 42404 (fig. 19/56). L = 3,1 ; l = 1,5. Datare : sec. VI e.n.
Analogii : A. K. Ambroz, SA, 1971, p. 118, fig. 5/32 ; E. I. Smirnova, *Drevnosti epohi velikovo pereselenija narodov V—VIII vekov*, Moscova, 1982, p. 195, fig. 4, M—103 ; Petre, 1987, p. 71, pl. 130 bis/207 e.
57) Aplică, completă, bronz ; inv. 40338 (fig. 19/57). L = 5 ; l = 2,6. Datare : sec. VII e.n.
Analogii : G. László, *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars*, Budapesta, 1955, fig. 53, 55 ; V. A. Rîbakov, SA, 17, 1953, p. 76, fig. 17/25 ; A. K. Ambroz, SA, 1971, p. 118, fig. 5/62, grupa II.
58) Aplică, bronz, inv. 42397 (fig. 20/58). L = 2,6 ; l = 2,2.
Analogii : V. F. Gening, KS, 158, 1979, p. 101, fig. C—69 (datat anii : 531—628).
59) Aplică, fragment, bronz, inv. 42606 (fig. 20/59). L = 3,5 ; l = 2,5. Datare : sec. VI (?)
Analogii : V. A. Rîbakov, SA, 17, 1953, p. 87, fig. 21.

Fig. 19. Catalog nr. 43, 45, 47, 49—57 (sc. 1 : 1).

60) Brățară, fragment, bronz ; inv. 42399 (fig. 20/60). L = 3 ; l = 0,6. Datare : sfîrșitul sec. VI — sec. VII.
Analogii : I. Barnea, B. Mitrea, Materiale, 5, 1959, p. 470—71 ; Cătăniciu, Barnea, 1979, p. 192, fig. 174/10.5 ; Petre, 1987, p. 78, B—62, pl. 142/234 b, B—125, pl. 142/235 b.
61) Pandantiv (?), bronz ; inv. 42394 (fig. 20/61). L = 6 ; l = 2,3. Datare : ?.
62) Pandantiv, fragment, bronz ; inv. 42607 (7/62). L = 3 ; l = 2,3. Datare : feudal timpuriu ?
Analogii : P. Diaconu, D. Vîlceanu, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, I, București, 1972, p. 144—46, fig. 58 ; D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V—XI e.n.*, Iași, 1981, p. 70, fig. 20/5,6.
63) Pandantiv din colț de animal ; inv. 42391 (fig. 20/63). L = 5,5.
64) Cercel, bronz ; inv. 42411 (fig. 20/64). D = cca 2,2. Datare : feudal timpuriu ?
Analogii : Teodor, 1978, fig. 43/1,2.
65) Cercel, aproape complet, bronz argintat ; inv. 40369 (fig. 20/65). D = cca 4.
Analogii : Davidson, 1952, p. 251—52, nr. 2018, pl. 108, datat : sec. XI—XII.
66) Nasture, bronz ; inv. 42405 (fig. 20/66) D = 1. Datare : sec. V e.n.
Analogii : Petre, 1987, p. 62—63 ; A—83, pl. 112/167 b.
67) Perlă din sticlă verzuie, hexagonală. Decor : dreptunghiuri albastre cu picături de culoare roșie ; inv. 40310 (fig. 20/67). L = 2,5 ; l = 0,7. Datare : sec. VI.
Analogii : Petre, 1987, p. 54—55, A—350, B—29, pl. 94, 95.
68) Perlă bitronconică, fațetată din sticlă albastră ; inv. 40305 (fig. 20/68). L = 2 ; l = 0,5. Datare : sec. V e.n.
Analogii : Petre, 1987, p. 45, 109, tip VII 1 D, E—266, pl. 83/120 e.
69) Mărgea elipsoidală din sticlă albastră cu ochiuri albe ; inv. 40308 (fig. 20/69). I = 1 ; D = = 1,5 ; Datare : sec. IV—VI.
Analogii : Preda, 1980, p. 113, M—352, pl. XXVI.

Fusaiole

70) Fusaiolă bitronconică, ceramică ; inv. 40317 (fig. 21/70). I = 2,5 ; D = 3,2.
Analogii : Cătăniciu-Barnea, 1979, p. 192, fig. 174/10.2 (sfîrșit sec. VI—VII).
71) Fusaiolă din steatit de culoare verde, decorată cu cercuri concentrice ; 40319 (fig. 21/71). I = 1,5 ; D = 2,6.
Analogii : Cătăniciu-Barnea, 1979, p. 192, fig. 174/10.12 (sfîrșit sec. VI—VII).
72) Fusaiolă din marmură de culoare vineție ; inv. 40318 (fig. 21/72) I = 2 ; D = 2,8.
73) Fusaiolă din sticlă albastră cu decor de culoare roșie și galbenă ; inv. 40320 (fig. 21/73). I = 1,5 ; D = 2,7.
Analogii : Davidson, 1952, p. 303, nr. 2593, pl. 124 (asemănătoare ca formă, dar executată din steatit de culoare gri).
74) Fusaiolă sau nasture (?) din os decorată cu incizii ; inv. 42390 (fig. 21/74). I = 1,3 ; D = 3,2. Datare : sec. IV—VI (?).
Analogii : Davidson, 1952, p. 296—98, pl. 123 ; Ljubenova, 1981, p. 164, fig. 102/2 ; Gh. Ștefan, Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 416, fig. 21/4 ; A. Aricescu, Pontica, 4, 1971, p. 357, fig. 12 b.

Varia

75) Închizător de casetă, fragment ; inv. 42396 (fig. 23/75). I = 4.
76) Închizător de casetă, rupt inelul de prindere ; inv. 42605 (fig. 23/76). I = 8,8.
Analogii : V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum, II*, 1, ARMSI, 36, 1913—1914, p. 305, pl. XXIV, fig. 2/1,2 ; Gomolka-Fuchs, 1982, p. 162, 188, pl. 64/459, 460.
77) Stylus (?), fragment, bronz ; inv. 42413 (fig. 20/77). Lp = 4,6 ; l = 1. Datare : sec. III—IV ?
Analogii : Davidson, 1952, p. 186, nr. 1348, pl. 83.
78) Mîner de vas din bronz ; fără inventar (fig. 20/78). I = 0,6 ; l = 2,3.
Analogii : Davidson, 1952, p. 70, nr. 524, pl. 49.
79) Piesă din os (accesoriu de tolbă ?) ; inv. 42389 (fig. 21/79). L = 7,7 ; l = 2. Datare : sec. VI e.n.
Analogii : Petre, 1987, p. 64, D—37, pl. 115/173 f.
80) Pieptene din os, fragment ; inv. 40323—a (fig. 21/80). Lp = 2 ; l = 4,7.
81) Pieptene din os de tip traforat, cu două rînduri de dinți, fragment ; inv. 40323—b (fig. 21/81). Lp = 1,5 ; l = 4,4.

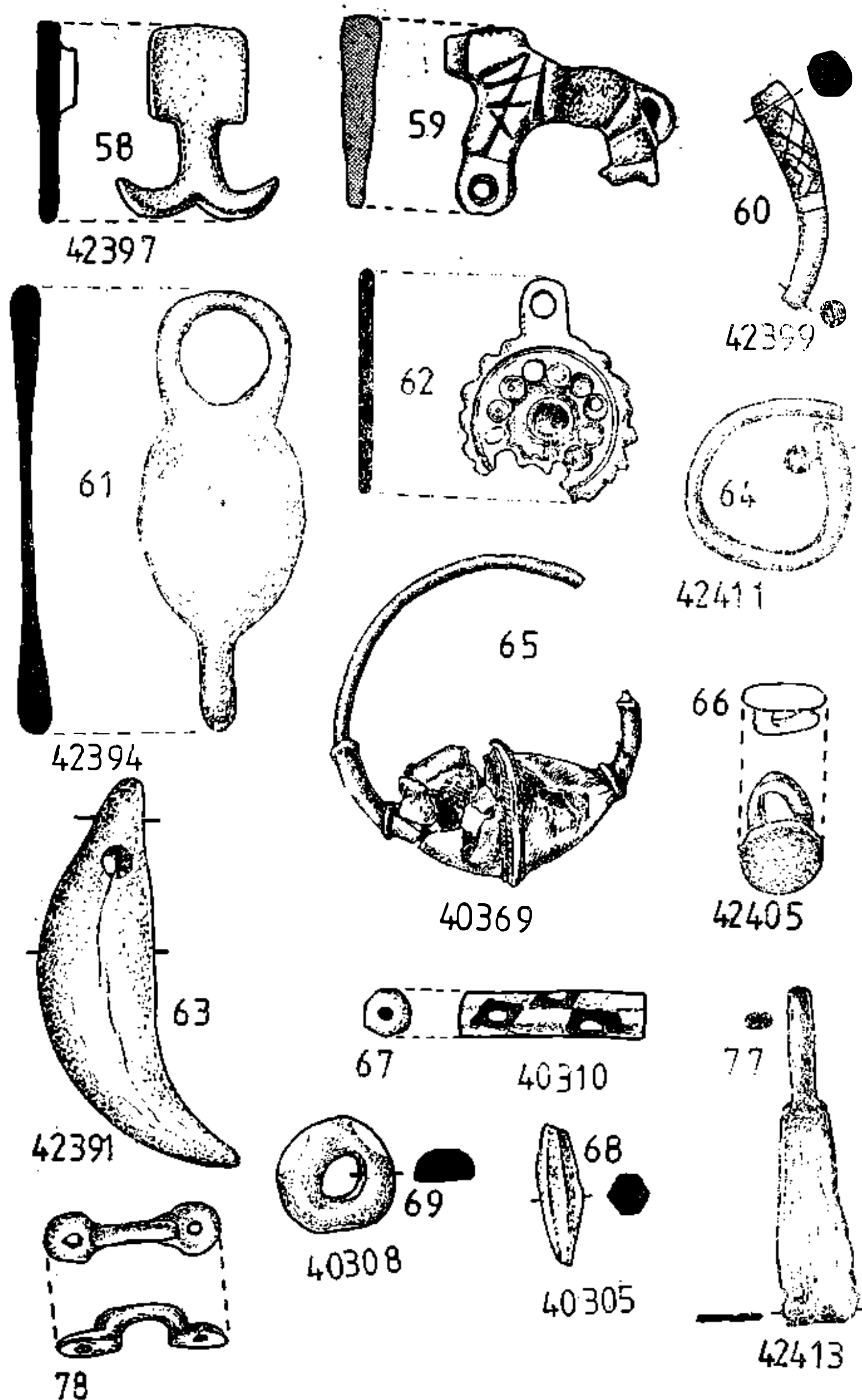

Fig. 20. Catalog nr. 58—69, 77—78 (sc. 1 : 1).

82) **Pieptene din os de tip traforat, cu două rînduri de dinți. fragment** : inv. 40323—c (**fig. 21/82**).
Lp = 1,5 ; lp = 4.
Datare : sec. V—VI e.n.
Analogii : K. Majewski *et alii*, Archeologia, 20, 1969, fig. 71 ; Gomolka-Fuchs, 1982, p. 165, 190, pl. 66/490, 496 ; Petre, 1987, p. 74—75, A—447, D—10, E—246, B—36, pl. 131/215 b, 216 b ; 135/217 b, 218 b, 219, 219 b.

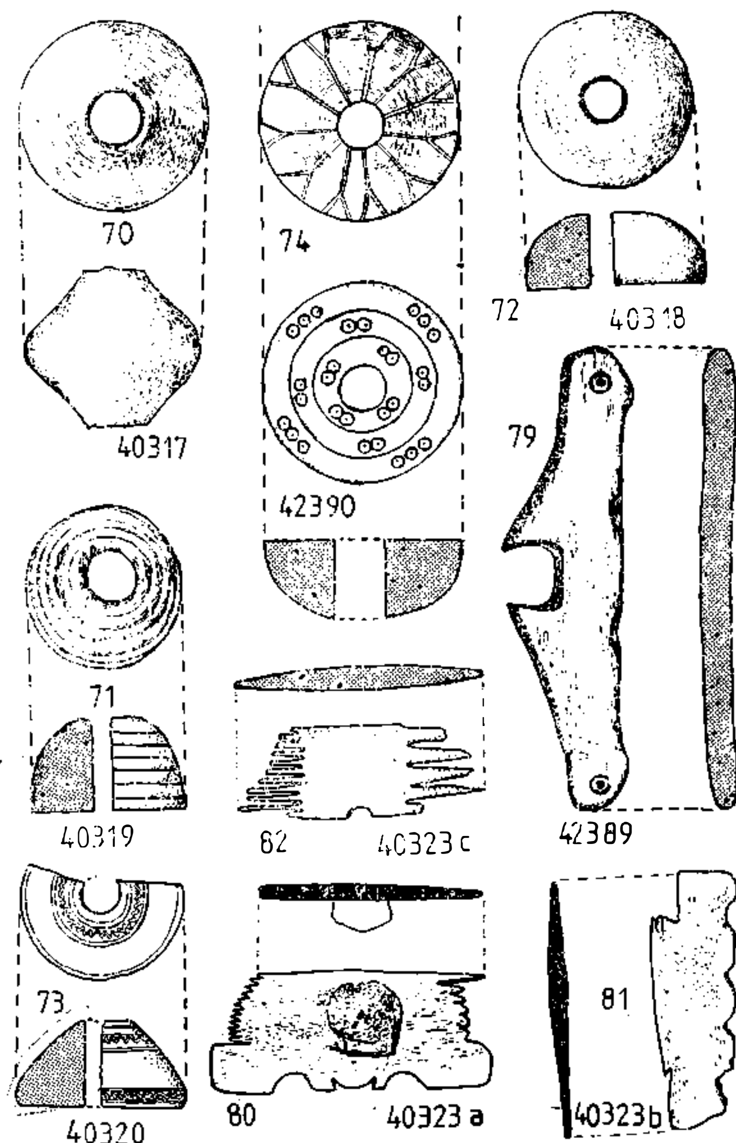
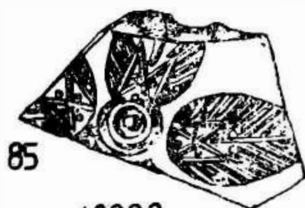

Fig. 21. Catalog nr. 70—73, 79, 80—82 (sc. 1 : 1).

83) Zar ceramic : inv. 40321 (fig. 22/83). L = 1,9 ; l = 1,6.
84) Zar ceramic ; inv. 40322 (fig. 22/84). L = 1,3 ; l = 1,1.

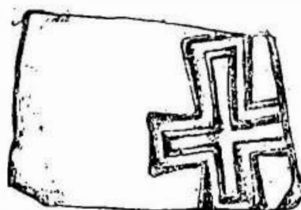
Fragmente ceramice ştampilate

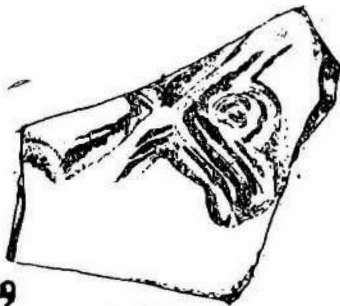
85) **Fragment ceramic**: inv. 40298 (fig. 22/85). **Datare**: 360–450.
Analogii: Hayes, 1972, grupa I, motiv 1, fig. 72.

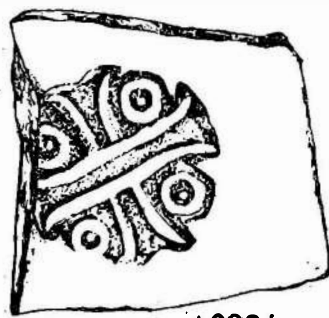

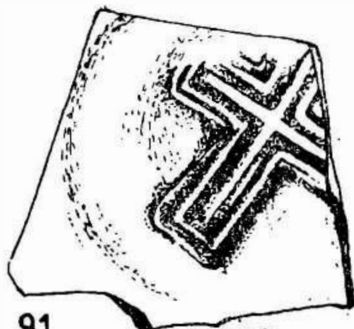

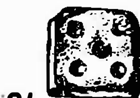

Fig. 22. Catalog nr. 83–91 (sc. 1 : 1).

86) Fragment ceramic; inv. 40299 (fig. 22/86). Datare: 360—450.
Analogii: Hayes, 1972, grupa I, motiv 1, fig. 72 , a.
87) Fragment ceramic: inv. 40300 (fig. 22/87). Datare: 440—490.
Analogii: Hayes, 1972, grupa II—B, motiv 8, fig. 73 g.
88) Fragment ceramic; inv. 40296 (fig. 22/88). Datare: 470—580.
Analogii: Hayes, 1972, grupa III, motiv 71, fig. 79 c.
89) Fragment ceramic; inv. 40297 (fig. 22/89). Datare: 470—580.
Analogii: Hayes, 1972, grupa III, motiv 67, fig. 78 j.
90) Fragment ceramic; inv. 40294 (fig. 22/90). Datare: 470—580.
Analogii: Hayes, 1972, grupa III, motiv 70, fig. 78 r.
91) Fragment ceramic; inv. 40295 (fig. 22/91). Datare: 470—580.
Analogii: Hayes, 1972, grupa III, motiv 71, fig. 79 d.

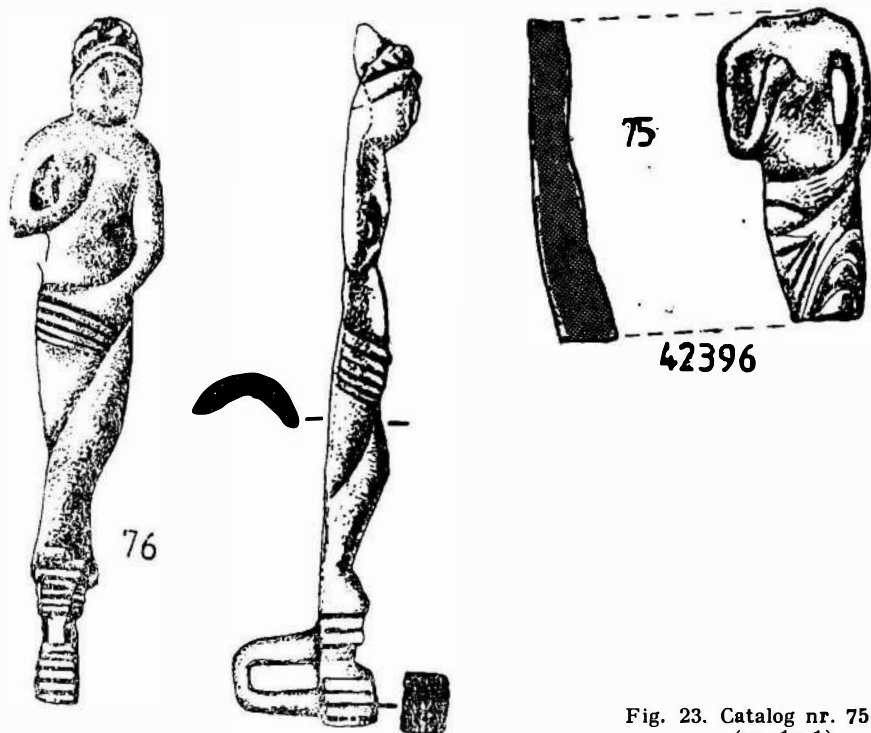

Fig. 23. Catalog nr. 75—76 (sc. 1 : 1).

★

După cum observăm, în acest catalog, sînt prezente piese care acoperă un spaţiu de timp destul de larg, din sec. II pînă în sec. VII, precum şi evul mediu timpuriu.

Ponderea cea mai mare o au descoperirile care aparţin sec. IV—VII, fapt explicabil dacă avem în vedere că ultimele niveluri, surprinse de sondajul nostru, aparţin acestor secole. În plus se conturează şi un strat feudal cu piese datînd din sec. XI—XII, tot de aici fiind recuperate şi cîteva amfore de tip „Coconi". Locuirea feudală timpurie probabil că era mult mai restrînsă ca întindere, ea nefiind surprinsă de sondajul nostru.

Cu ocazia acestei săpături a putut fi urmărită stratigrafia acestui sit din sec. II pînă în sec. VII. Faptul că pentru epoca romano-bizantină apar doar patru niveluri, dintre care doar ultimele două se pare că au

avut o succesiune mai rapidă către sfîrşitul sec. VI şi primele două decenii ale sec. VII, nu trebuie să ne surprindă. O succesiune stratigrafică destul de asemănătoare a fost înregistrată în cetatea de la Murighiol. Se adevereşte din nou faptul că centrele puternic fortificate au reuşit să facă faţă invaziilor barbare nord-dunărene, în timp ce fortificaţii mici, de genul celor de la Topraichioi sau Mihai Bravu erau distruse cu ocazia fiecărei incursiuni.

Aşa cum arătam şi în prima parte a articolului, datarea ultimelor trei niveluri romano-bizantine de la Ibida s-a realizat pe baza descoperirilor ceramice. De un real ajutor ne sînt însă şi descoperirile monetare de la Slava Rusă, care, deşi nu provin din săpături arheologice, completează rezultatele sondajului. Astfel distrugerea antepenultimului nivel romano-bizantin (N_5), datată de noi pe bază de ceramică către sfîrşitul celui de-al treilea sfert al sec. VI, se pare că este întărită de întreruperea emisiunilor monetare între anii 585—86, moment cînd se ştie că o mare invazie avară a afectat provincia Scythia (I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, Bucureşti, 1968, p. 433).

Pentru distrugerea ultimului nivel la mijlocul celui de-al doilea deceniu al sec. VII par să se pronunţe şi emisiunile monetare, ultima monetă cunoscută, deocamdată, din acest sit fiind din anul 614/15.

O intensă viaţă economică în cadrul acestui sit, în sec. VI—VII, o atestă şi numeroasele descoperiri întîmplătoare de catarame, fibule şi capete de curea. Nu este exclus ca multe dintre ele să fi fost executate local, dar, pentru a avea o certitudine, trebuie descoperite atelierele, tiparele de turnare a unor astfel de piese sau efectuarea unor analize de laborator. Remarcabilă în acest sens este apariţia unor catarame care, deşi aparţin aceluiaşi tip, prezintă particularităţi ce le separă de piesele asemănătoare ce provin din alte situri (v. cat. nr. 41 şi 42). O deosebită importanţă au unele catarame (cat. nr. 48, 49), aplice, capete de curea (cat. nr. 56—59) şi fibule (cat. nr. 34, 37, 38), pentru atestarea existenţei unei intense vieţi la Ibida şi în primele decenii ale sec. VII.

Monumentalitatea incintei, şi dimensiunile diverselor construcţii antice, a pieselor arhitecturale, mulţimea obiectelor minore, a monedelor şi a vaselor ceramice, par să indice existenţa aici, la Slava Rusă, a uneia din cele mai importante oraşe antice din Dobrogea. Este foarte posibil ca vecinătatea zăcămintelor de cupru şi fier din zona Altîn Tepe să fi fost factorul principal care a contribuit la ridicarea economică a acestui înfloritor oraş antic. La toate acestea se adaugă, desigur, şi poziţia strategică importantă pe care o ocupa oraşul, aici existînd un important nod rutier al drumurilor ce legau nordul de sudul provinciei precum şi cele de pe ţărmul mării cu cele de pe malul Dunării. Toate aceste elemente au determinat ca Ibida să deţină un rol deosebit de important în cadrul sistemului economic şi militar al imperiului în această zonă.

BIBLIOGRAFIE

(abrevierile principalelor lucrări)

Ambroz, 1966 = A. K. Ambroz, Arh. SSSR, D—1—30, Moscova, 1966.
Antonova, 1971 = I. A. Antonova et al., in *Antičnaja Drevnost i Srednie veka*, Sverdlovsk, 1971.
Barnea, 1966 = I. Barnea, Dacia, N. S., 10, 1966, p. 237--260.

Bass-Doorninck. 1982 = Bass-Doorninck, *Yassi Ada I. A Seventh-Century Bizantine Shipwreck*, Texas, 1982.
Böttger, 1982 = B. Böttger, Jatrus-Krivina, 2, 1982, p. 33—148.
Cătăniciu-Barnea, 1979 = I. Cătăniciu, Al. Barnea, *Tropaeum Traiani I. Cetatea*, Bucureşti 1979, p. 177—226.
Chirilă *et. al.*, = E. Chirilă, V. Lucăcel, N. Gudea, C. Pop, *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj, 1972.
Condurachi. 1954 = Em. Condurachi *et al.*, *Histria*, I, Bucureşti, 1954.
Csallány, 1961 = D. Csallány, ArchHung, 38, 1961.
Csallány, 1962 = D. Csallány. Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, 10, 1962.
Davidson, 1952 = G. R. Davidson, *Corinth XII. The Minor Objects*, Princeton, New Jersey, 1952.
Empereur-Picon. 1986 = J. -- Y. Empereur, M. Picon, BCH, Suppl. 13, 1986, p. 103—126.
Gomolka-Fuchs, 1982 = G. Gomolka-Fuchs, Iatrus 2, 1982, p. 149—205.
Hayes, 1972 = J. W. Hayes, *Late Roman Pottery*, Londra, 1972.
Iconomu, 1967 = C. Iconomu, *Opaiţe greco-romane*, Constanţa, 1967.
Isings, 1957 = C. Isings, *Roman Glass from dated Finds*, Djakarta, 1957.
Keller, 1971 = E. Keller, *Die spätrömischen Grabfunde in Südbayern*, München, 1971.
Kenrick, 1985 = P. M. Kenrick, *Excavations at Sidi Khrebish Bengazi (Berenice) III, 1, The Fine Pottery*, Tripoli, 1985.
Kovrig, 1937 = I. Kovrig, DissPann, 2, 1937, 4.
Künzl, 1982 = E. Künzl, Bonjahb, 182, 1982, p. 1—132.
Ljubenova, 1981 = V. Ljubenova, *Pernik*, I, Sofia, 1981.
Mackensen, 1987 = M. Mackensen, in V. Bierbrauer, Münchner Beitr. z. Vor- u. Frühgesch., 33, 1987, p. 229—265.
Menzel, 1969 = H. Menzel, *Antike Lampen*, Mainz, 1969.
Patek, 1942 = E. Patek, DissPann, 2, 1942, 19.
Perlzweig, 1961 = J. Perlzweig, *The Atenian Agora VII. Lamps of the Roman Period*, Princeton, 1961.
Petre, 1987 = A. Petre, *La romanité en Scythie Mineure*, Bucureşti, 1987.
Popescu, 1938 = D. Popescu, Dacia, 5—6, 1935—1936, p. 239—246.
Popescu, 1945 = D. Popescu, Dacia, 9—10, 1941—1944, p. 48,—505.
Preda, 1980 = C. Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, Bucureşti, 1980.
Riley, 1975 = J. A. Riley, Bulletin of the American School of Oriental Research, 218, 1975, p. 2—63.
Riley, 1979 = J. A. Riley, in J. A. Lloyd (ed), *Excavations at Sidi Khrebish-Bengazi (Berenice) 2*, Suppl. Lybia Antiqua, Tripoli, 1979, p. 91—465.
Suceveanu, 1982 =Al. Suceveanu, *Histria VI. Les Thermes Romains*, Bucureşti, 1982.
Ştefan, 1977 = Al. Simion Ştefan, RMM—MIA, 46, 1977, p. 3—22.
Teodor, 1982 = D. Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V—XI e.n.*, Iaşi 1978.
Tudor, 1965 = D. Tudor, *Sucidava, Une cité dacoromaine et byzantine en Dacie*, Suppl. Latomus, 20, Bruxelles, 1965.
Uenze, 1974 = S. Uenze, in *Festschrift Joachim Werner*, I, München, 1974, p. 483—494.
Waagé, 1948 = F. O. Waagé, in *Antioch-on-the — Orontes IV, 1, Ceramics and Islamic Coins*, Princeton, 1948, p. 1—60.
Welkow, 1935 = I. Welkow, Germania, 19, 1935, p. 149—158.

EINE RETTUNGSGRABUNG IN DER ANTIKEN STADT IBIDA

ZUSAMMENFASSUNG

Vasile Pârvan hat als erster die Trümmer von Slava Rusă mit der antiken Stadt Ibida identifiziert, die von Procopius unter den von Justinian wiederaufgebauten Städten erwähnt wird.

Seit dem ausgehenden 19. Jh. bis zur Zeit wurden hier mehrere Sondagen durchgeführt, die noch nicht publiziert wurden.

Eine 1988 durchgeführte Rettungsgrabung ermöglichte die ersten stratigraphischen Feststellungen. Man stellte fest, daß die Stadt sieben

Siedlungsniveaus aufwies: die ersten drei gehören in die frührömische, die letzten vier in die spätrömische Schicht. Das Leben dieses großen Zentrums dauert fünf hundert Jahre, vom 2. bis zum Anfang des 7. Jhs.

Im folgenden legt der Verfasser den Katalog der wichtigsten Funde aus dieser Sondage dar.

Im zweiten Teil der Arbeit behandelt der Verfasser eine Reihe in Ibida zufälligerweise erschienener Kleinfunde, die in das 2. —7. Jh. datierbar sind. Diese Funde bestätigen die stratigraphischen Angaben der Sondage. Die meisten Kleinfunde gehören in die römisch-byzantinische Zeit, die in der Sondage durch vier Niveaus vertreten ist. Einer ähnlichen stratigraphischen Reihenfolge begegnet man auch in der Festung von Murighiol, was die Tatsache bestätigt, daß die großen Festungen den häufigen, vom Norden der Donau herkommenden barbarischen Einfällen erfolgreicher widerstanden.

Die Datierung der römisch-byzantinischen Niveaus von Ibida, besonders des N_5, wird auch vom Geldumlauf bestätigt. Während dieser Zeitspanne bemerkt man eine Unterbrechung des Geldumlaufs in den Jahren 585/586, womöglich wegen der großen awarischen Invasion.

Die Kleinfunde von Ibida weisen zugleich auch auf ein intensives wirtschaftliches Leben hin. Es ist nicht ausgeschlossen, daß viele der Fibeln oder Gürtelschnallen an Ort und Stelle hergestellt wurden, weil einige Stücke (Kat., Nr. 41, 42) einige Besonderheiten aufweisen, die sie von anderen, in anderen Siedlungen entdeckten ähnlichen Gegenständen etwa unterscheiden. Andererseits weisen einige Gürtelschnallen (Kat., Nr. 48, 49), Knöpfe und Riemenzungen (Kat., Nr. 56—59) und Fibeln (Kat., Nr. 34, 37, 38) auf das Fortbestehen des Lebens in Ibida in den ersten Jahrzehnten des 7. Jhs. hin, was auch von einigen hier entdeckten Münzen (613—615) bekräftigt wird.

Die große wirtschaftliche Blüte dieser Stadt wäre, dem Verfasser nach, auch auf die Nachbarschaft mit den Kupfer — und Eisenbergwerken von Altîn Tepe zurückzuführen. Dazu kommt auch die bedeutende strategische Stellung, die diese Stadt mitten in der Dobrudscha einnahm, in Frage.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Ibida — Plan der Festung (nach Ştefan, 1977, Abb. 28).

Abb. 2. Grabungsfläche 1 — Grundriss.

Abb. 3. Grabungsfläche 1 — Profil der westlichen Wand.

Abb. 4. Keramik aus der Schicht N_3 (1,2), N_4(3), N_5(4—13).

Abb. 5—6. Keramik aus der Schicht N_5 (1 : 3).

Abb. 7. Keramik aus der Schicht N_5 (38—41) und in dem Vorratsgefäss Nr. 2 (46—52) (1 : 3).

Abb. 8. Keramik aus dem Vorratsgefäss Nr. 2 (53), Nr. 3 (58—63) und Nr. 4 (64—65) (1 : 3).

Abb. 9. Keramik aus dem Vorratsgefäss Nr. 4 (1 : 3).

Abb. 10. Keramik aus dem Vorratsgefäss Nr. 2 (55), Nr. 4 (70—72, 74, 82), aus der Schicht N_6(83) und N_7(86) (1 : 3).

Abb. 11. Keramik aus dem Vorratsgefäss Nr. 4 (81) und aus N_7 (84—88) (1 : 3), Glasscherben aus N_5(1 : 2).

Abb. 12. Amphorenfragmente mit *dipinti* aus dem Vorratsgefäss Nr. 2. (54) und Nr. 4 (77—80) (1 : 1).

Abb. 13. Fragmente von Tonlampen aus der Schicht Nr_5 (42—45) in dem Vorratsgefäss Nr. 2 (56—57) und N_7 (90) (1 : 2).

Abb. 14—23. Katalog Nr. 1—91.

UN CUPTOR MEDIEVAL DE ARS CERAMICĂ DESCOPERIT LA NUFĂRU, JUD. TULCEA

de GH. MĂNUCU-ADAMEȘTEANU

Cercetările arheologice sistematice inițiate în urmă cu un deceniu, precum și intervențiile cu caracter de salvare au pus în evidență, în teritoriul intravilan al comunei Nufăru, un important centru urban din sec. X–XIV [1] (fig. 1/1).

Lucrările de canalizare a localității din anul 1981 au permis observații și investigații arheologice de amploare, traseul șanțurilor conductelor străbătînd o mare parte din așezarea medievală [2]. Pe una din ulițele satului — notată convențional U3 — a fost surprins un cuptor (C.2) pentru ars ceramică [3] (fig. 1/2).

Ulița a fost nivelată inițial cu un buldozer, moment în care, îndepărtîndu-se un strat de pămînt de 0,20–0,50 m, a fost distrusă bolta camerei de ardere a cuptorului (fig. 2). Pe de altă parte, șanțul de canalizare a secționat complexul, distrugîndu-l în mare măsură și împrăștiindu-i conținutul. Surprins pe latura de nord-vest a tranșeei, cuptorul avea următoarele dimensiuni: camera de ardere s-a păstrat pînă la nivelul uliței pe o înălțime de 0,50 m. Din platforma circulară, avînd grosimea de 0,06 m, s-a păstrat o suprafață cu dimensiunile de 1,10 = 0,40 m. Sub ea există un spațiu cu înălțimea de 0,15 m, care comunică cu camera de foc printr-un canal vertical de 0,20 m. Aflată mai jos cu 0,40 m, camera de foc avea înălțimea de 0,60 m și a fost surprinsă pe o lungime de 0,80 m. Vasele stăteau deci pe o platformă care în porțiunea păstrată nu prezintă orificii a căror existență, în partea distrusă a ei, trebuie presupusă prin analogie cu alte cuptoare investigate [4]. Aerul cald era dirijat din camera de foc spre camera de ardere prin intermediul canalului vertical și al spațiului înalt de 0,15 m existent sub platformă, pe care o presupunem perforată. În cele două camere, într-un strat gros de cenușă, s-au găsit numeroase fragmente de oale-borcan din șarja aflată în cuptor și împrăștiată de lucrările moderne. Ceramica prezintă, în totalitate, urmele unei arderi excesive.

[1] Gh. Mănucu-Adameșteanu, Materiale — Brașov, 1981; idem, Pontica, 17, 1984, p. 225–230; idem, Peuce, 9, 1984, p. 363–371. Ernest Oberländer-Târnoveanu, Gh. Mănucu — Adameșteanu Peuce 9. 1984, p. 257–266; Silvia Baraschi și Neculai Moghior, SMMIM, 17–19, 1984–1985, p. 144–151 (cu o prezentare generală a descoperirilor de la Nufăru).

[2] O serie de descoperiri au fost deja publicate: Mihaela Mănucu-Adameșteanu, Gh. Mănucu-Adameșteanu, Materiale Vaslui. 1982, p. 211–215.

[3] O baterie de cuptoare, din sec. X, a fost descoperită la Nufăru în primăvara anului 1981 — materiale inedite rezultate din cercetările autorului—în continuare se va nota cu C.1.

[4] S. Baraschi, SCIVA, 21, 1971, 3, p. 461; Silvia Baraschi și Tudor Papasima, SCIVA, 28, 1977, 1, p. 591.

SCIVA, tomul 42, nr. 1–2, București, ianuarie–iunie 1991, p. 57–74

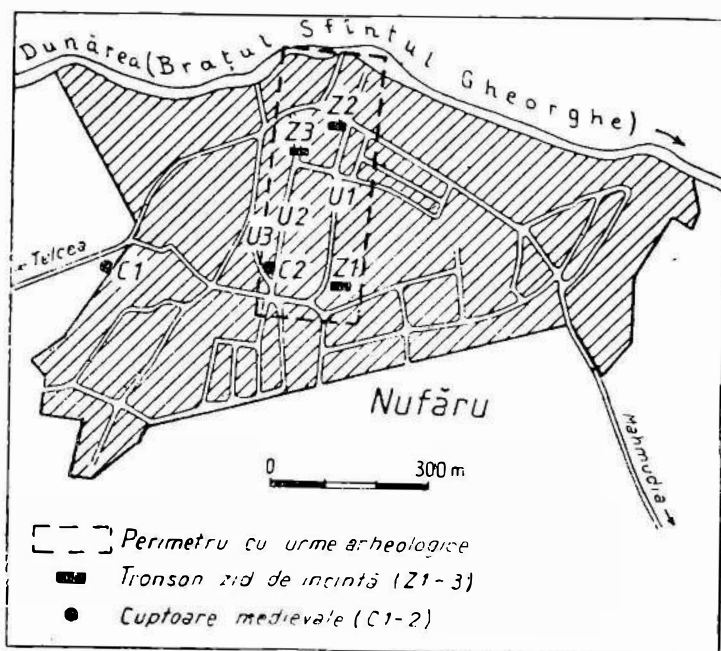
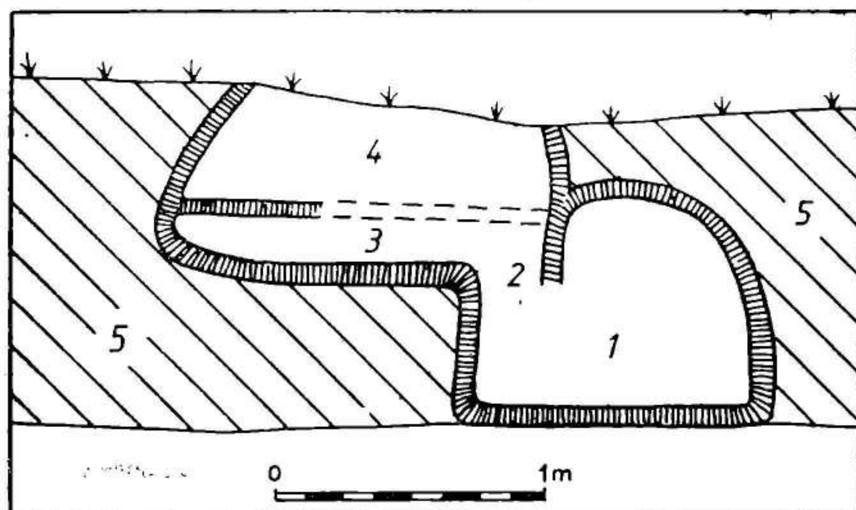

Fig. 1 A. harta Dobrogei cu localitățile în care s-au descoperit cuptoare medievale de ars ceramică (sec. X–XII). B. Nufăru. Plan de situație cu amplasarea descoperirilor arheologice.

În faţa camerei de foc, paralel cu traseul şanţului, s-a surprins groapa olarului, care a putut fi cercetată de la adîncimea de 0,90 m, faţă de nivelul actual al solului; partea superioară a fost distrusă de şanţul de canalizare. De formă aproximativ rectangulară, cu laturile de 2,10 m — 2,20 m, cu pereţii uşor arcuiţi, ea se adîncea pînă la 1,60 m faţă de nivelul

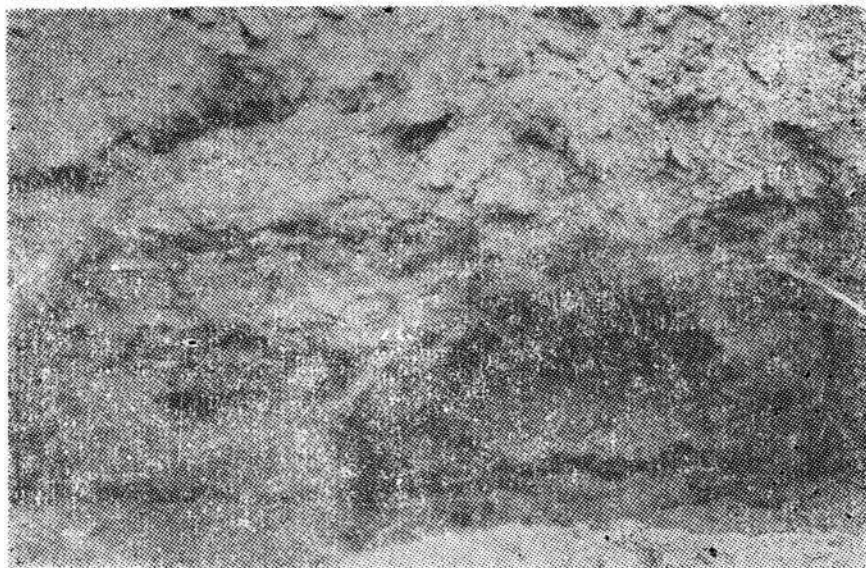

Fig. 2. Nufăru 1981 - Cuptorul C 2 descoperit pe U3. 1 camera de foc; 2 canal vertical; 3 canal orizontal; 4 camera de ardere; 5 pămînt galben.

de azi al uliţei. În momentul golirii s-au găsit numeroase fragmente ceramice, reprezentînd mai multe forme, precum şi două monede de la Alexios I Comnenul, emisiunea a patra de după reforma din anul 1092/1093 [5].

[5] Monedele au fost deja publicate: cf. Ernest Oberländer-Târnoveanu, Gh. Mănucu-Adameşteanu, *op. cit.*, p. 261, catalog nr. 3—4.

Cuptoare de ars ceramică s-au găsit în toate aşezările mari din Dobrogea care au beneficiat de o cercetare arheologică amănunţită: Păcuiul lui Soare, Capidava, Dinogetia-Garvăn, Isaccea [6]. Aceste descoperiri atestă că majoritatea inventarului ceramic comun întîlnit în aşezările din această perioadă era produs pe plan local. Din descoperirile de pînă acum reiese că meşterii olari confecţionau cu precădere oale-borcan, forma cea mai uzitată în această epocă. Pentru producerea pe loc a altor forme de vase amintitm un alt cuptor investigat la Nufăru, în care s-au găsit ulcioare cu una sau două torţi [7].

Caracteristicile instalaţiilor de foc diferă de la aşezare la aşezare, în funcţie de natura terenului sau de preferinţele şi cunoştinţele olarului: sînt amenajări simple, cu o singură cameră ca la Dinogetia-Garvăn, sau cuptoare cu două camere, cu grătar perforat, cum s-au găsit la Păcuiul lui Soare. Tipul de la Nufăru apare ca o instalaţie complexă, apropiată, prin prezenţa celor două camere, de cuptorul de la Păcuiul lui Soare, dar singularizată printre descoperirile dobrogene datorită acelui canal de legătură dintre camera de foc şi camera de ardere [8].

Aşa cum am amintit deja, în cele două camere s-au mai păstrat doar cîteva fragmente de oale-borcan — pereţi, funduri cu mărci din şarja ce se afla în cuptor. Restul descoperirilor provin din groapa olarului şi se caracterizează prin prezenţa masivă a borcanelor (singura formă din care s-a reuşit întregirea unui vas); alături de acestea se mai aflau castroane, căldări de lut, precum şi ceramică de factură superioară, lucrată fie din pastă arsă la roşu, fie din caolin.

I. CERAMICA DE UZ COMUN

1) *Borcane.* S-au găsit 170 de fragmente, lucrate dintr-o pastă ce are în compoziţie pietricele, cochilii de melci pisate, mică; pereţii au o grosime de 5—7 mm, miezul negru-cenuşiu şi suprafeţe exterioare de culoare maroniu-roşcată.

Buza, cu marginea răsfrîntă şi rotunjită de forma unui colac, însumează mai multe variante (fig. 3, 5/1—7; 6; 7/1—10). Excepţie fac cîteva exemplare ce prezintă marginea teşită drept (fig. 5/8) sau uşor şănţuită pe mijloc (fig. 5/9). Gîtul este uneori bine reliefat, dar caracteristică este forma cu gîtul scurt şi diametrul maxim în zona mediană.

Decorul, repartizat pe toată suprafaţa vasului, permite o diferenţiere a registrelor folosite.

1.a) *Borcane decorate cu linii orizontale.* Distingem vase decorate cu caneluri rare (fig. 3/5, 6) sau benzi în portative (fig. 3/1, 2; 5/3, 4, 7). La

[6] Păcuiul lui Soare — S. Baraschi, *loc. cit.*; Capidava — Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava I*, 1958, Bucureşti, p. 232, 247; Dinogetia — Maria Comşa, p. 127—129, în Gh. Ştefan, I. Barnea, Maria Comşa, Eugen Comşa, *Dinogetia I. Aşezarea feudal-timpurie de la Bisericuţa — Garvăn*, Bucureşti, 1967; Isaccea — Gh. Mănucu-Adameşteanu, *Un cuptor de ars ceramică descoperită la Isaccea*, comunicare la Sesiunea anuală de rapoarte de la Ploieşti — 1985.

[7] Vezi *supra* nota 3.

[8] Complexul descoperit la Nufăru se diferenţiază şi printr-un alt detaliu al construcţiei: camera de ardere nu suprapune decît parţial camera de foc, la toate celelalte cuptoare de ars ceramică, descoperite în Dobrogea, cele două camere sînt suprapuse perfect.

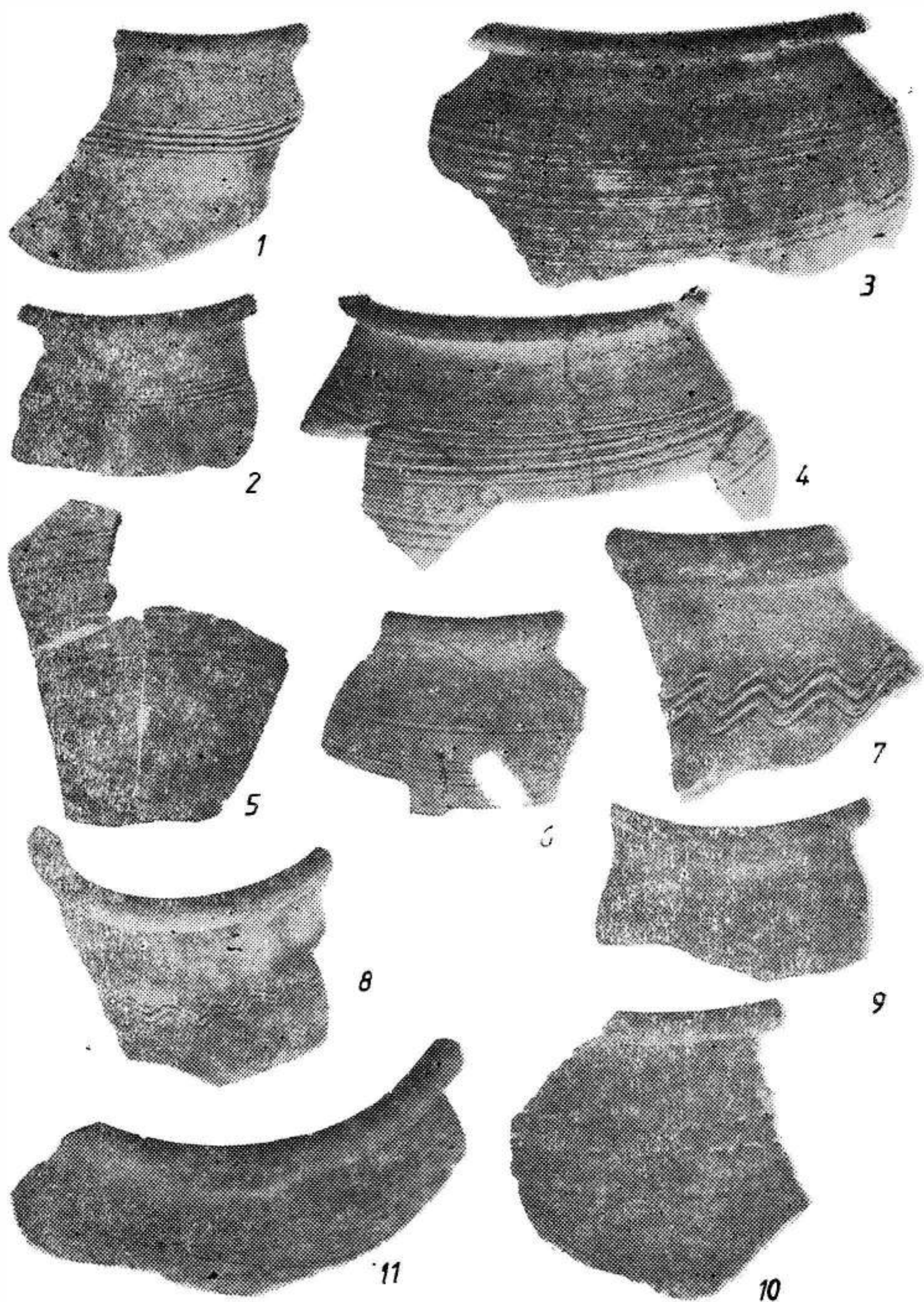

Fig. 3. Ceramică de uz comun — borcane.

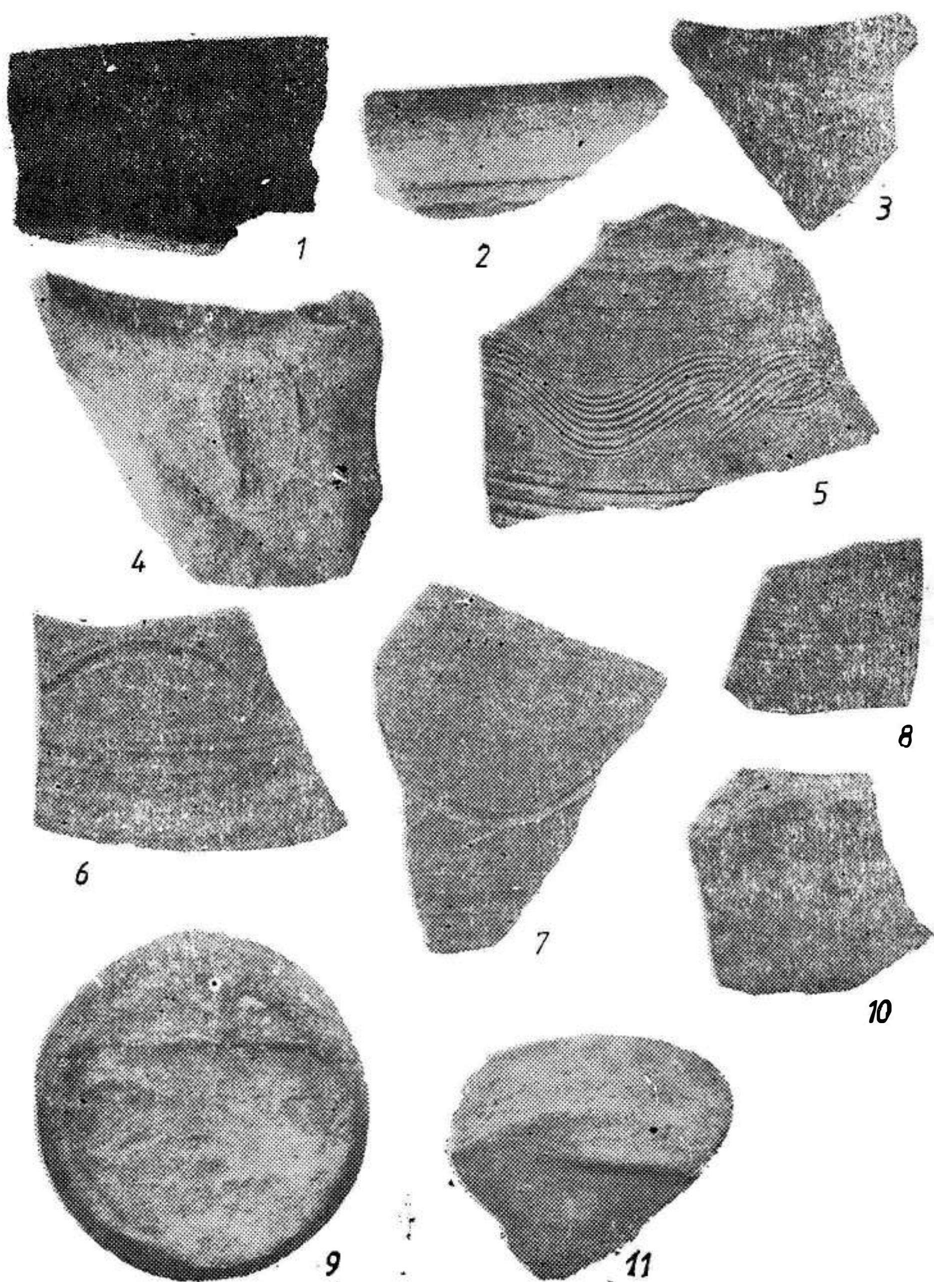

Fig. 4. Ceramică de factură superioară lucrată din pastă arsă la roșu : borcane (1) ; urcioare (2 – 7). Ceramică de uz comun : borcane – funduri cu mărci (9 – 11) ; castroane.

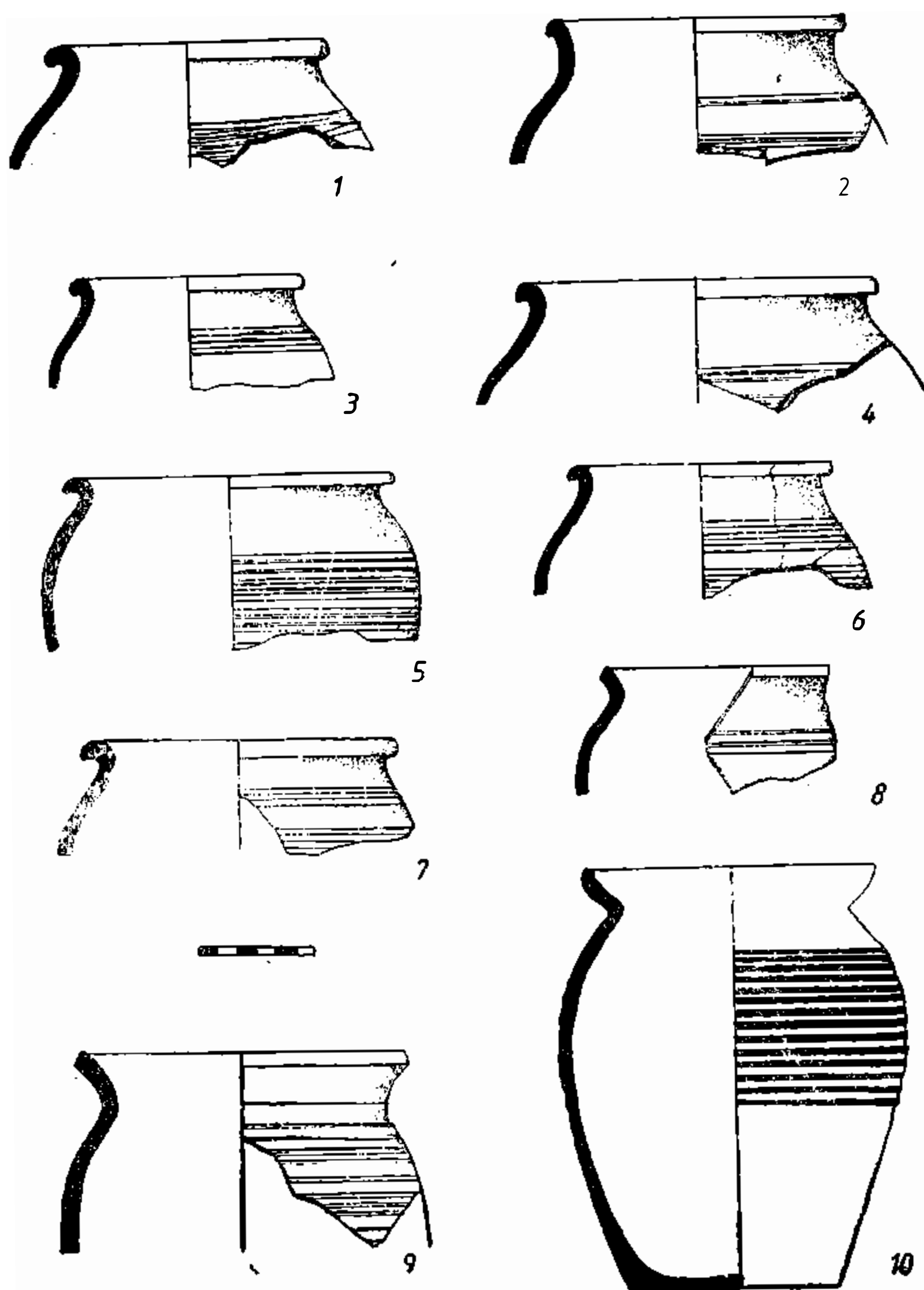

Fig. 5. Ceramică de uz comun   borcane.

această categorie apar şi combinaţiile cu alte motive : pe umăr sînt dispuse impresiuni cu dinţii pieptenului (fig. 6/1—2), linii în zig-zag (fig. 6/4) şi benzi de linii în val (fig. 6/5—6).

1. b) *Borcane decorate cu benzi în val.* Marea majoritate sînt decorate cu două sau trei benzi de linii în val, dispuse pe umăr şi în zona diametrului maxim, cu un spaţiu liber între ele (fig. 3/7—9 ; 7 /1—10). Cu totul întîmplător, în zona mediană se întîlnesc cîte două benzi formînd „motivul în opt" (fig. 7/12—13).

Pe subgrupe ,numărul descoperirilor se prezintă astfel : 22 fragmente cu incizii orizontale pe tot corpul ; 78 cu linii dispuse în portative ; 14 cu caneluri (ultimele provin din şarja cuptorului) ; 24 cu benzi de linii în val (22 cu banda dispusă pe umăr şi două cu benzi în val alăturate) ; 16 decorate cu rotiţa ; restul fragmentelor îl reprezintă fundurile de vase.

Mărci de olar

S-au găsit 16 funduri de vase, dintre care 8 au mărci de olar, starea fragmentelor împiedicîndu-ne să le atribuim vreuneia din subgrupele de borcane prezentate anterior [9]. Un fragment provine din groapa olarului (fig. 4/10 ; 8/6) restul fiind găsite în camera de ardere. Unul dintre acestea ne oferă date interesante pentru problema în discuţie : pe el se află imprimat negativul unei plăcuţe de formă dreptunghiulară ce era fixată de roată prin două nituri dispuse la capete. Faptul că această plăcuţă întrerupe o linie în relief, susceptibilă a fi interpretată ca marcă de olar dovedeşte că, de fapt, prezenţa unei singure linii în relief pe fundul vasului provine de la îmbinarea a două părţi ce alcătuiau suportul fixat pe roată pentru susţinerea vasului şi deci nu poate fi interpretată ca marcă de olar (fig. 4/9). În funcţie de diferite reprezentări existente, mărcile pot fi împărţite în mai multe categorii.

1. Pe trei exemplare apare cîte un cerc simplu, care diferă ca diametru şi mod de reprezentare (fig. 8/4—6).
2. Patru vase prezintă cîte o combinaţie de linii cu cerc sau numai linie simplă (în acest ultim caz, vezi rezervele exprimate mai sus) (fig. 8/1, 3, 8).
3. Într-un singur caz întîlnim un semn care ar putea reprezenta o literă ? (fig. 8/7).

Cu toate reţinerile impuse de starea fragmentară a materialului şi, implicit, de cea a mărcilor, se poate, totuşi, remarca, la borcanele ce alcătuiau şarja cuptorului, că au semne diferite pe fund, ceea ce ne sugerează că, în cadrul şarjei respective, meşterul olar folosea semne diferite, necesare pentru diferenţierea vaselor aflate în cuptor.

Literatura de specialitate referitoare la această problemă este foarte bogată şi interpretările făcute sînt variate — ornamente, semne magico-religioase, cneziale, de dependenţă a olarului de stăpînul său feudal sau semne de olar — fără ca specialiştii să ajungă la un consens [10].

Problema este foarte complexă şi trebuie privită nuanţat, în funcţie de perioada avută în vedere : iniţial (în sec. VIII—X) credem că aceste

[9] Pentru mărcile de olar vezi P. Diaconu, D. Vîlceanu, *Păcuiul lui Soare.Cetatea bizantină*, I, Bucureşti, 1972, p. 131—136 ; M. Comşa, in *Dinogetia, I*, p. 205—219.

[10] O privire de ansamblu asupra acestei probleme şi cu o bibliografie bogată la M. Comşa, SCIV, 12, 1961, 2, p. 291—306.

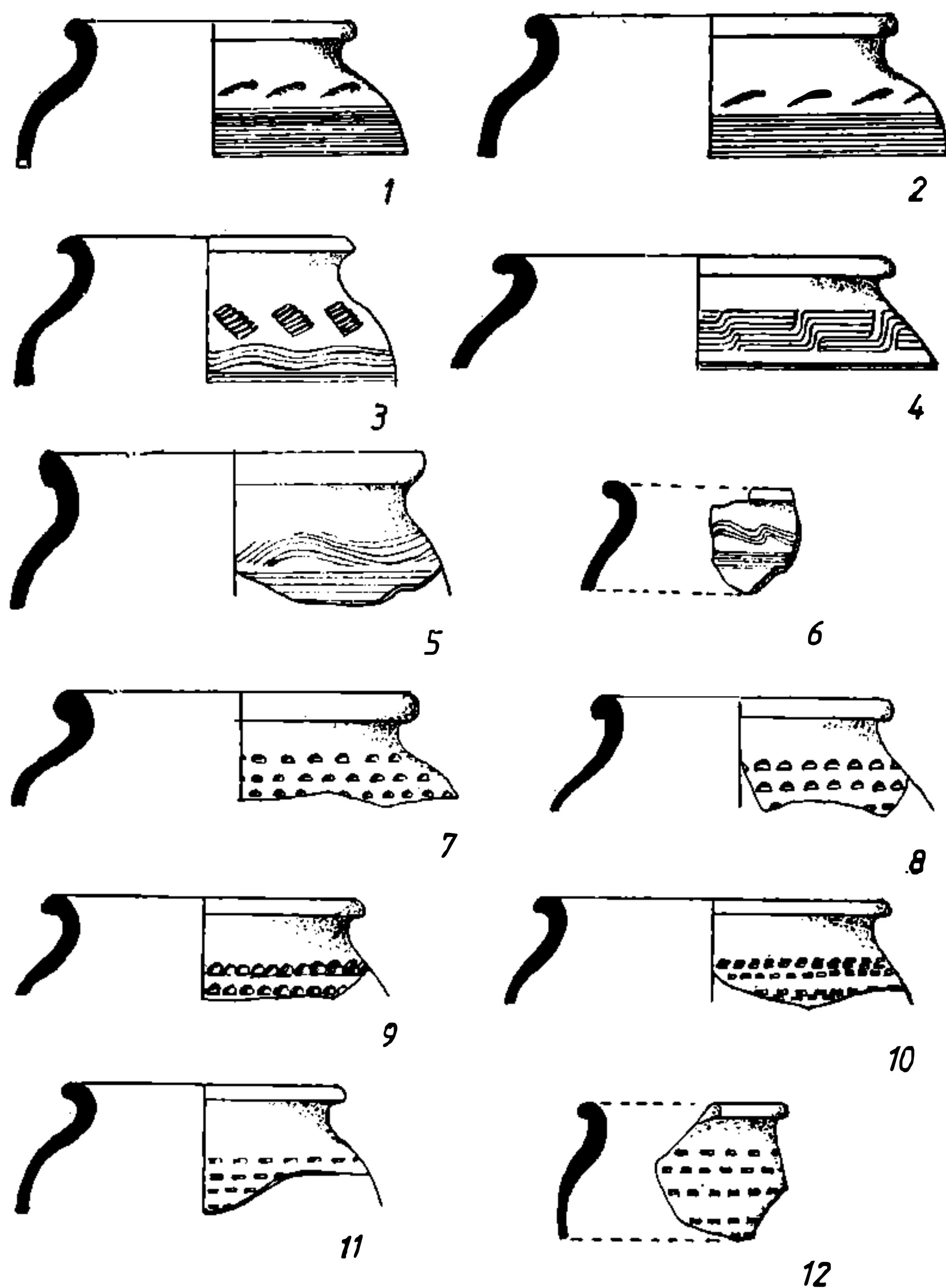

Fig. 6. Ceramică de uz comun — borcane.

semne au avut o valoare magico-religioasă, pentru ca apoi, treptat, să-şi piardă această semnificaţie. Începînd cu sec. X credem că ele reprezintă semne de olar şi trebuie raportate la procesul de producţie [11].

Prin formă şi elemente ornamentale, borcanele de la Nufăru îşi găsesc analogii apropiate în descoperirile de la Dinogetia — Garvăn [12].

În continuare vom prezenta alte categorii ceramice care provin numai din groapa olarului.

2) *Castroane*. S-au descoperit cinci fragmente lucrate dintr-o pastă untoasă, avînd în compoziţie nisip şi mică; miezul este negricios, iar pereţii au o culoare roşcat-maronie. Excepţie fac două fragmente trecute printr-o ardere excesivă: unul este complet cenuşiu, iar celălalt complet roşiatic.

După forma pereţilor se pot distinge două categorii:

2.a) *Castroane cu corpul semisferic*. Forma este documentată de 4 din cele 5 fragmente. Buza este uşor şănţuită sau teşită spre interior. Singurul exemplar cu profilul complet are fundul drept. Decorul prezent numai în două cazuri, apare sub forma unor benzi de linii în val şi al benzii de linii orizontale. Elementele decorative sînt realizate cu pieptănul şi acoperă suprafaţa exterioară a castroanelor (fig. 5/8; 8/16).

2.b) *Castroane cu corpul tronconic*. S-a descoperit un singur exemplar cu profilul complet: buza este puţin teşită spre interior şi prezintă o uşoară şănţuire pe mijloc. Vasul lipsit de elemente decorative este susţinut de un fund drept (fig. 7/17).

Prezenţa acestor castroane într-un complex închis dovedeşte că cel puţin în acest caz forma şi decorul nu constituie criterii obligatorii de diferenţiere cronologică.

Castroane asemănătoare s-au găsit la Păcuiul lui Soare şi Dinogetia-Garvăn [13].

3) *Căldări de lut*. S-a găsit un singur fragment de buză, cu marginea teşită drept şi răsfrîntă spre interior; în secţiune are o formă dreptunghiulară.

II. CERAMICĂ DE FACTURĂ SUPERIOARĂ

1. *Ceramica din pastă arsă la roşu*. Această categorie este destul de bine reprezentată numeric, cele 53 de fragmente ilustrînd două forme: ulciorul şi oala cu toartă. Starea fragmentară a materialului constituie un handicap serios pentru o descriere amănunţită a formelor. Întîlnim recipiente de dimensiuni mari şi mijlocii, cu marginea buzei rotunjită, la nivelul căreia se prinde o toartă lată, aplatizată, pe suprafaţa căreia, lîngă buză, este imprimată o gropiţă. Alături de acestea se găsesc buze cu marginea rotunjită şi răsfrîntă spre exterior şi tortiţe aplatizate, ce pornesc de pe buză sau de sub ea, toate aparţinînd unor urcioare de dimensiuni mai mici (fig. 4/2—4). Singulară în acest lot apare o oală cu marginea îngroşată ca un colac şi rotunjită, ce prezintă în exterior, la partea inferioară a buzei, o nervură în relief. La interior, în aceeaşi zonă, îi corespunde o uşoară şănţuire (fig. 4/1). Decorul, dispus cu predilecţie pe umeri, este realizat cu pieptănul sau cu un beţişor; elementele ornamentale sînt reprezentate de motivul în val — linie sau bandă — şi benzi de linii incizate (fig 4/5—7).

[11] Într-un articol viitor ne vom opri pe larg numai asupra acestei probleme.
[12] Maria Comşa, în *Dinogetia*, I, p. 174—180, fig. 112—115.
[13] R. Harhoiu, în P. Diaconu, D. Vîlceanu, *op. cit.*, p. 82; Maria Comşa, *op. cit.* p.180.

Descoperiri similare făcute la Păcuiul lui Soare sau la Dinogetia-Garvăn [14] dovedesc că această specie era frecventă în marile centre bizantine din sec. XI—XII.

2. *Ceramica din caolin.* S-au descoperit numai rare fragmente, ce se pot împărţi în două subgrupe mari : ceramica nesmălţuită şi smălţuită.

Ceramica nesmălţuită. Fragmentele găsite sînt prea puţin sugestive : fundul unui vas de dimensiuni ceva mai mari (oală, urcior) şi trei fragmente de perete decorate cu caneluri, ce ar putea proveni de la un urcior.

Ceramica smălţuită. În această grupă includem două funduri de castroane sau farfurii : primul, cu suportul inelar scund şi cu marginea rotunjită, este acoperit atît la interior, cît şi la exterior, cu un smalţ verde deschis ; celălalt se termină cu o bază uşor evazată, cu marginea teşită drept şi este smălţuit la interior cu o culoare gălbuie (fig. 7/18—19).

Ceramica din caolin acoperită cu smalţ de diferite culori se întîlneşte şi la Dinogetia-Garvăn, în niveluri datate mai ales „în a doua jumătate a secolului al XI-lea şi îndeosebi în secolul al XII-lea", încadrare ce este confirmată şi de descoperirile de la Nufăru [15].

Aceeaşi datare largă este oferită şi de ceramica de uz comun. Pe baza celor două monede emise de Alexios I se poate aprecia că acest cuptor de la Nufăru a funcţionat la începutul veacului al XII-lea.

În încheiere vom încerca să rezolvăm două probleme ridicate de această instalaţie de foc :

1. Ce tipuri de vase erau produse aici.
2. Cîţi meşteri olari foloseau acel cuptor.

În acest scop, în sprijinul informaţiei arheologice, am încercat să folosim şi unele mijloace moderne de investigaţie. Din ceramica descoperită am ales 20 de probe care să reprezinte procentual toate tipurile descoperite şi le-am analizat la Institutul de Fizică şi Inginerie Nucleară de la Măgurele [16].

[14] P. Diaconu, D. Vîlceanu, *op. cit.*, p. 108—112 ; I. Barnea, în *Dinogetia, I*, p. 268—275.

[15] *Ibidem*, p. 238—239.

[16] Metodica de lucru folosită în analiza prin activare cu neutroni este analiza instrumentală relativă prin activare cu neutroni.

Metoda relativă implică folosirea unui etalon ce conţine cantităţi cunoscute din elementele ce trebuie determinate care se activează împreună cu proba. Etapele de lucru au fost următoarele :

— S-au cîntărit cantităţi de ordinul sutelor de micrograme formate din fragmente de ceramică. Cantităţi de acelaşi ordin de mărime s-au cîntărit şi din etalon. Probele se împachetează în foiţe de Al de grosime 20. Marcarea foiţei de Al.

— Probele împreună cu etaloanele au fost introduse la iradiat în reactorul VVRS la un flux termic de $1{,}2 \cdot 10^{11}$ n/cm^2.s.

— Timpul de iradiere este de ordinul a 40 h ti = 40 h Probele au fost lăsate la răcire pentru a reduce fondul produs de izotopii de viaţă scurtă (Mn^{56}, Na^{24}). Acesta este timpul de aşteptare ta 150 h şi reprezintă timpul fizic scurs de la terminarea iradierii pînă la efectuarea măsurătorii.

Cînd se urmăreşte determinarea Na şi Mn se fac măsurători speciale la poşta pneumatică.

— Se măsoară activitatea în probe etalon şi în probele necunoscute cu ajutorul unui lanţ de detecţie.

În măsurătorile efectuate s-a folosit un detector de Ge (Li) cu o rezoluţie de 3,5 Ke v şi un volum de 60 cm^3.

Concentraţia elementului necunoscut este proporţională cu mărimea picului respectiv şi aria corespunzătoare.

Calculul concentraţiei multielement s-a făcut după un program de prelucrare calitativă şi cantitativă a spectrelor, elaborat de secţia I IFIN. Executant dr. S. Apostolescu şi cerc. şt. Elena Popescu.

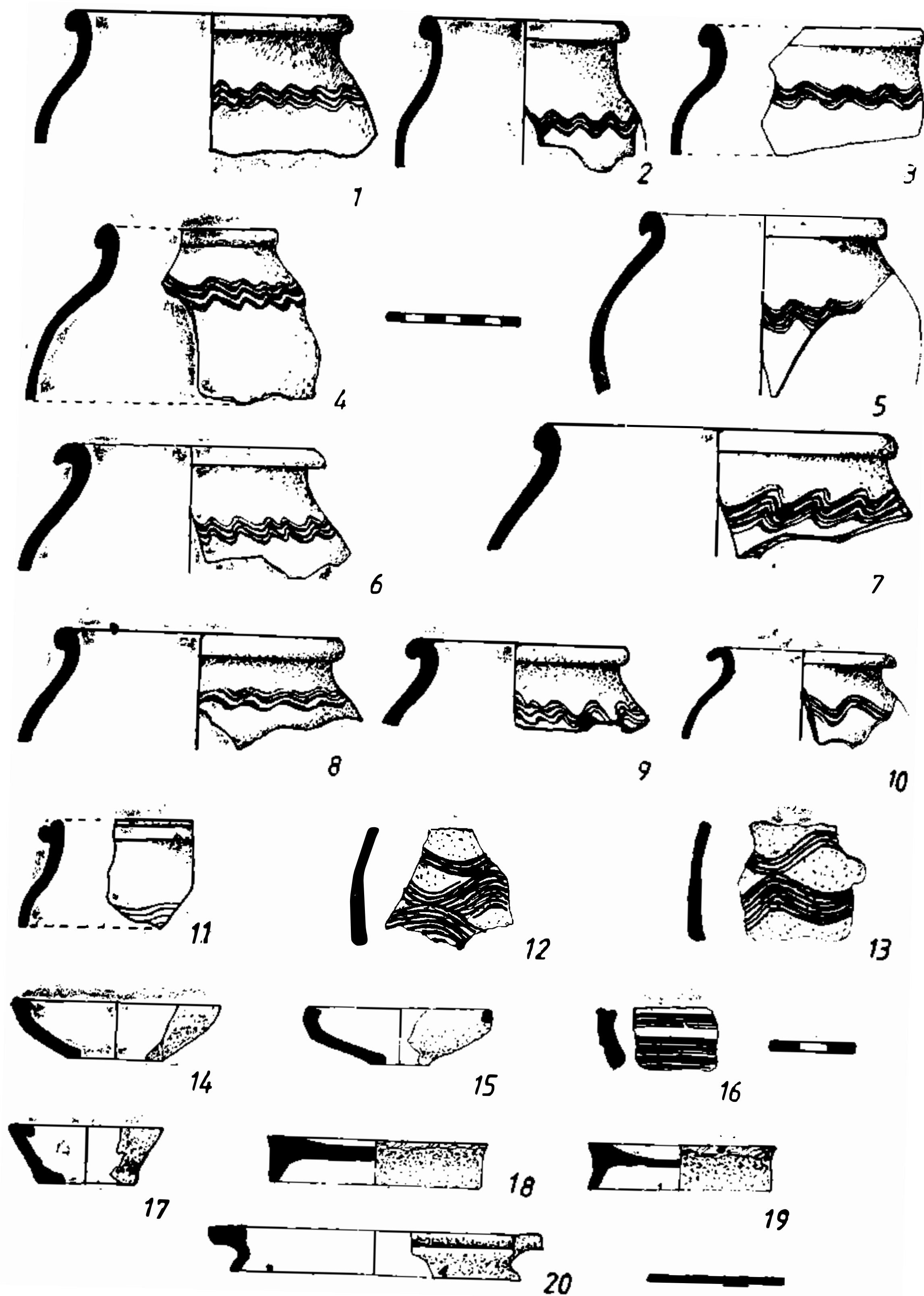

Fig. 7. Ceramică de uz comun — borcane (1—13); castroane (14—17). Ceramică de factură superioară — smălțuită (18—19); ceramică lucrată din pastă arsă la roșu (20).

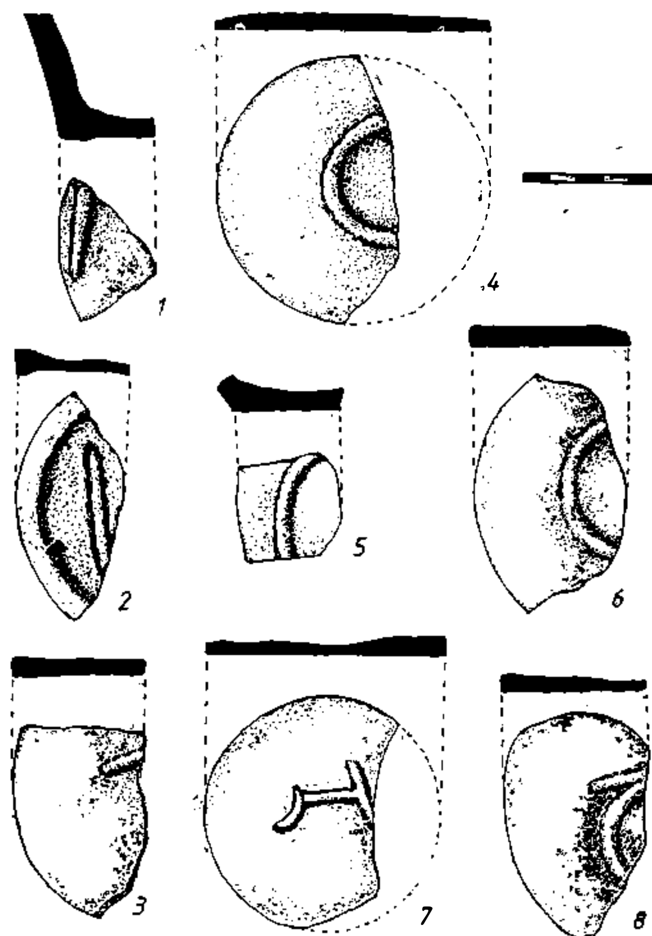

Fig. 8. Mărci de olar descoperite în cuptor (6) și în groapa olarului (1—5, 7—8).

LISTA PROBELOR DIN CUPTOR

701 — Borcan — fund — rebut — gr. olarului — bandă incizii orizontale ;
702 — Borcan — fund — gr. olarului — marcă ;
703 — Castron — buză — gr. olarului — caneluri la exterior ;
704 — Castron — buză — gr. olarului — fără decor ;
705 — Borcan — fund — camera de ardere — fără marcă ;
706 — Castron — fund — gr. olarului — tronconic ;
707 — Castron — perete — gr. olarului — fără decor ;
708 — Borcan — buză — gr. olarului — bandă incizii orizontale ;
709 — Borcan — buză — gr. olarului — bandă în val ;
710 — Borcan — buză — gr. olarului — decorat cu rotița ;
711 — Oală — buză — gr. olarului — ceramică roșie ;
712 — Ulcior — buză — gr. olarului — ceramică roșie ;
713 — Ulcior — pansă — gr. olarului — ceramică roșie ;

Elementul	PROBA									
	701	702	703	704	705	706	707	708	709	710
Sm	5,69	6,24	6,34	6,01	3,12	11,22	2,67	4,40	5,59	6,19
Lu	0,21	0,20	0,27	0,43	0,25	0,29	0,12	0,15	0,24	0,23
Th	9,98	8,54	9,65	13,53	13,54	11,09	8,22	9,26	3,90	8,71
Cr	78,46	64,49	61,82	59,12	75,11	62,68	68,72	50,84	342,58	45,07
La	38,25	36,38	36,20	38,35	39,70	37,30	36,49	32,20	16,69	40,14
As	13,06	12,30	7,60	9,03	7,69	13,83	10,83	9,35	25,95	14,57
Sc	15,34	20,5	14,42	16,32	18,10	13,79	12,20	5,98	11,77	12,89
Fe	42688,35	25117,65	45385,46	45818,45	34722,83	38336,07	26618,15	34550,88	30543,05	26242,52
Sc	15,67	19,95	15,40	16,42	16,31	14,40	12,99	12,37	11,78	11,70
Co	16,93	15,18	15,99	11,47	12,95	8,10	11,10	7,53	20,73	12,47
Fe	51025,28	72661,69	29784,25	48832,85	34467,51	43128,07	35461,68	32067,53	36815,29	35427,41
Co	8,46	11,38	11,99	11,47	12,95	0,71	8,88	8,21	20,73	8,31
Na	0,71	0,26	1,08	0,66	0,76	0,71	0,74	0,72	0,77	0,72
La	36,34	36,66	34,38	34,44	51,65	32,05	31,44	27,94	32,21	36,98
Na	0,65	0,22	0,90	0,66	0,58	0,57	0,66	0,64	0,68	0,58

Elemente	PROBA									
	711	712	713	714	715	716	717	718	719	720
Sm	7,74	8,08	5,03	5,02	12,08	2,87	12,54	1,23	7,17	5,47
Lu	0,27	0,30	0,09	0,16	0,29	0,28	0,47	0,21	0,29	0,21
Th	12,85	15,60	6,12	8,57	10,90	5,84	18,64	16,98	12,16	15,38
Cr	58,51	49,97	22,90	59,29	72,01	40,07	42,67	108,78	58,43	101,63
La	44,76	49,15	17,32	15,58	35,86	16,18	86,94	30,11	43,22	29,78
As	10,51	11,59	4,34	9,83	11,13	16,90	14,50	12,64	66,93	25,78
Sc	14,51	15,57	7,83	12,53	15,44	28,36	23,77	26,72	20,50	25,11
Fe	42391,13	40716,70	19987,57	36235,23	45320,38	22848,26	17375,93	25832,32	16991,17	15044,35
Sc	13,68	15,52	7,66	13,07	15,01	29,48	25,27	27,26	19,92	26,46
Co	12,58	16,11	6,33	10,62	16,86	10,32	5,50	5,83	5,37	11,89
Fe	35767,55	44661,17	17988,82	40764,64	40488,47	16524,19	23457,50	31137,18	17203,56	19040,51
Co	8,31	19,33	—	10,62	18,86	—	—	—	—	—
Na	1,19	1,04	0,54	0,53	0,65	0,14	0,20	0,28	0,15	0,45
La	39,12	47,23	16,37	33,88	35,14	13,59	81,97	26,03	43,15	29,18
Na	1,03	0,89	0,44	0,37	0,53	0,09	0,15	0,22	0,10	0,34

714 — Căldare de lut — buză — gr. olarului — fără decor;
715 — Castron — repetată proba de la 706;
716 — Urcior — pansă — gr. olarului — caolin;
717 — Urcior — pansă — gr. olarului — caolln;
718 — Urcior — fund — gr. olarului — caolin;
719 — Vas deschis — fund — gr. olarului — caolin cu smalţ gălbui;
720 — Vas deschis — fund — gr. olarului — caolin cu smalţ verde;

PARAMETRII GENERALI AI ARGILEI CEL MAI FRECVENT ÎNTÎLNITĂ

Sm	3,12	—	6,24
Lu	0,15	—	0,25
Th	8,54	—	13,54
Cr	45,87	—	78,46
La	32,20	—	40,14
As	7,69	—	14,57
Sc	12,89	—	18,10
Fe	30543,00	—	42688,00
Sc	11,70	—	16,31
Co	7,53	—	16,93
Fe	32067,00	—	51029,00
Co	8,21	—	12,95
Na	0,71	—	0,76
La	32,21	—	36,98
Na	0,58	—	0,65

CERAMICA COMUNĂ

Borcane

S-au analizat 6 probe: din camera de ardere — 1 exemplar;
din groapa olarului — 5 exemplare.

701 Analiza comparată procentuală ne dovedeşte că această probă se înscrie cu toate elementele între parametrii siguri ai cuptorului.

702 Proba se înscrie în parametrii cuptorului; constatăm uşoare diferenţe la Sc şi Fe care pot să provină din variaţiile de analiză sau mai degrabă datorită faptului că vasul face parte dintr-o altă şarjă.

705 Aceleaşi observaţii sînt valabile şi în acest caz, cu menţiunea că diferenţa se observă numai pentru La. Trebuie făcută precizarea că aceasta este singura probă din şarja cuptoruiui şi era firesc să apară anumite diferenţe.

708 Constatările anterioare sînt valabile şi pentru acest caz: diferenţele de la Sc şi La se datorează faptului că borcanul provine din altă şarjă.

709 Rezultatele de la acest borcan se înscriu pe alte coordonate: diferenţele notabile de la Th, Cr, La, As şi Co ne dovedesc că ne aflăm în faţa unui produs rezultat dintr-un pămînt din altă parte a aşezării.

710 Analiza comparativă a elementelor include şi acest vas în seria mare a primelor 4 borcane.

Castroane

Au fost luate probe de la 4 vase, toate provenind din groapa olarului.

703 Proba se diferenţiază foarte puţin de parametrii cuptorului: deosebiri nesemnificative înregistrăm la Sm, Fe şi Na.

704 Vasul se înscrie între limitele admise ale cuptorului, excepţie făcînd doar două elemente: Fe la prima verificare, dar la o a doua verificare se integrează valorile normale, astfel că diferenţa se datorează procesului de analiză; cealaltă nesincronizare o constatăm la Lu; ea se datorează faptului că acest castron a făcut parte din altă şarjă.

706 şi *715* Pentru verificarea metodei care dă uşoare diferenţe la fiecare probă, am analizat de două ori acelaşi castron. Compararea celor două analize ne dovedeşte că diferenţele au un caracter

accidental, sînt foarte mici şi, deci, nu influenţează rezultatele pe ansamblu. Singura abatere constantă — la Sm — ne dovedeşte că acest vas provine dintr-o altă şarjă.

Căldări de lut

714 Analiza singurului exemplar descoperit ne dovedeşte că şi această categorie ceramică a fost arsă în acest cuptor.

CERAMICA DE FACTURĂ SUPERIOARĂ

Ceramica roşie

Au fost analizate 3 fragmente — 2 ulcioare şi o oală — toate descoperite în groapa olarului.

711 Această oală prezintă mici deosebiri care se datorează şi pastei diferite din care a fost lucrată.

712 Observaţiile de mai sus se aplică şi acestui ulcior cu buza treflată.Cele două vase au fost lucrate din acelaşi lut, folosit şi la ceramica de uz comun.

713 Ultimul exemplar din această grupă a oferit un rezultat cu totul diferit : cu excepţia unui singur element — Sm — care se înscrie în parametrii obişnuiţi, toate celelalte diferă de tot ceea ce cunoaştem pînă acum, atît în cadrul ceramicii comune, cît şi la cea de calitate superioară.
Explicarea acestor rezultate rezidă în faptul că acest vas a fost confecţionat cu un lut dintr-o altă zonă a aşezării.

Ceramica din caolin

Din această categorie au fost investigate 5 vase : 3 nesmălţuite şi 2 smălţuite. În toate cele 5 cazuri rezultatele diferă de la probă la probă, astfel că se impune o singură concluzie : vasele nu au fost lucrate în acest cuptor, ele provenind din zone şi centre diferite.

După această trecere în revistă a probelor analizate, am încercat să centralizez informaţiile rezultate din analiza tipologică a materialului ceramic şi din investigaţiile prin activare cu neutroni. Simpla descriere a mărcilor descoperite în acest complex a dovedit prezenţa unui mare număr de semne simple sau combinaţii [17]. Olarul îşi marca numai cîteva vase din şarjă, suficiente ca să le diferenţieze după terminarea procesului de ardere. Analizele efectuate cu neutroni au dovedit că la acest cuptor erau arsevase cu compoziţie diferită. La oalele borcan s-au detaşat două grupe : în prima intră probele 701, 702, 705, 708 şi 710, iar în cealaltă 709. La această formă s-a mai observat că acelaşi meşter executa vase decorate cu rotiţa sau decorate cu incizii orizontale, în funcţie de preferinţele clienţilor.

În acest complex se ardeau şi castroane, după cum ne-o dovedesc rebuturile aruncate în groapa olarului; analizele făcute atestă că ele se înscriu, prin coordonatele valorice, grupului de oale borcan.

Gama produselor lucrate aici este completată de căldările de lut care, după cum reiese din analizele cu neutroni, au fost făcute cu pămînt identic celui din grupa castroanelor şi a oalelor borcan. Investigaţiile cu neutroni au dovedit că în această grupă majoritară intră şi ceramica de factură superioară (din pastă roşie). Situaţia este surprinzătoare, dar înscrierea în aceiaşi parametri ne dovedeşte că în acelaşi cuptor se puteau arde categorii ceramice diferite [18].

[17] Dan Gh. Teodor, Arh. Mold. 11, 1988, p. 152, consideră că mărcile de pe fundul vaselor reprezintă semne de şarjă dar că ele s-ar schimba la fiecare şarjă, opinie cu care nu sîntem însă de acord. La Nufăru s-au descoperit în groapa olarului, mai multe mărci în formă de cerc, fapt ce dovedeşte că olarul şi-a însemnat vasele cu aceeaşi marcă în cursul mai multor şarje.

[18] Prezenţa unor vase confecţionate cu lut luat din mai multe locuri precum şi existenţa unor mărci diferite în cadrul aceleiaşi şarje se constituie în argumente care pledează fie în favoarea unui singur meşter olar, care-şi procura pămîntul din depozite diferite şi care folosea mai multe mărci în acelaşi timp, fie în sensul că în acelaşi cuptor îşi ardeau produsele mai mulţi olari, fiecare dintre ei avînd marcă proprie.

În încheiere, să recapitulăm cîştigul informaţional adus de conlucrarea dintre cercetarea arheologică şi investigaţiile moderne de analiză cu neutroni :
1. La Nufăru s-a descoperit un nou cuptor de olar (al treilea) ce a funcţionat la începutul veacului al XII-lea şi care dovedeşte continuitatea acestui meşteşug în sec. X—XII.
2. În acelaşi cuptor se ardeau vase de forme şi calităţi diferite, în funcţie de cunoştinţele olarului şi de preferinţele pieţei.
3. Oalele borcan din camera de ardere aveau mai multe semne în relief diferite, care reprezintă mărci de olar folosite pentru o anumită individualizare a vaselor.
4. Pe baza analizelor cu neutroni s-au putut face următoarele precizări :
a) — marea majoritate a vaselor — oale borcan, castroane, căldări de lut, a fost confecţionată cu pămînt scos dintr-un singur loc.
b) — o oală borcan (nr. 709) şi un urcior (nr. 713) se înscriu pe coordonate valorice apropiate, rezultînd că au fost lucrate cu un lut luat din alte zone ale aşezării.

UN FOUR MÉDIÉVAL POUR LA CUISSON DE LA CÉRAMIQUE DÉCOUVERT À NUFĂRU, DÉP. DE TULCEA

RÉSUMÉ

Lors de l'intervention de sauvetage occasionnée par les labours de canalisation de l'actuelle localité Nufăru (1981) on a identifié l'emplacement d'un four pour la cuisson de la céramique, partiellement détruit par une des tranchées qui sillonaient le village.

Sur la foi de l'étude typologique et de l'analyse par activation à néutrons (cette dernière effectuée à l'Institut de Physique et Inginerie Nucléaire de Bucarest) des fragments céramiques découverts tant dans le foyer et le laboratoire du four que dans la fosse du potier, on est arrivé aux suivants conclusions :
1. Le four C 2/U 3/1981 de Nufăru était en fonction au début du XIIe siècle et témoigne que la production sur place de la poterie était courrante aux Xe — XIIe siècles.
2. Les marques en relief sur les fonds des vases (connues sous le nom de „marques de potier"). constituent des „signes de charge", sérvant à différencier les vases appartenant à des potiers divers. Cette interprétation explique aussi leur présence seulement sur quelques-uns des tessons découverts.
3. Le même four servait à la cuisson des vases de plusieurs potiers, dont l'un était le propriétaire du four: tel était le cas du four investigué en 1981 à Nufăru.
4. Dans le même four on faisait cuir des vases de forme et qualité diverses.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. A Carte de la Dobroudja avec les découvertes des fours pour la cuisson de la céramique (X^{e} - XIIe siècles). B. Nufăru. L'emplacement des découvertes archéologiques.

Fig. 2. Nufăru 1981. Le four C 2 découvert dans U.3.

Fig. 3. Céramique d'usage commun — pots.

Fig. 4. Céramique de facture supérieure en pâte cuite au rouge — pots (1); cruches (2—7). Céramique d'usage commun : pots — fonds avec des marques de potier (9—11); soupières (8).

Fig. 5—6. Céramiques d'usage commun — pots.

Fig. 7. — Céramique d'usage commun—pots (1—3); soupières (14—17). Céramique de facture supérieure — émaillée (18—19); céramique en pâte cuite au rouge (20).

Fig. 8. Marques de potier découvertes dans le four (6) et dans la fosse du potier (1—5, 7—8).

PLĂCUȚĂ VOTIVĂ DE BRONZ

de ION T. LIPOVAN

Cu ocazia unei periegheze recente (1988) pe locul fostelor ruine ale anticului Ampelum (Zlatna, jud. Alba) a fost descoperită, printre alte materiale de interes arheologic, o plăcuță subțire de bronz, de formă ovală, purtînd o patină verde-albătruie (fig. 1). Dimensiuni 7,4 × 6,3 × 0,1 cm, starea de conservare precară. Suprafața plăcuței este împărțită în două registre

Fig. 1. Plăcuță de bronz cu chipul zeiței Fortuna.

distincte, ovale, circumscrise. În registrul central cu suprafața ovală și ușor convexă, avînd marginea reliefată, dimensiuni 4,5 × 3,4 cm, a fost realizat, în tehnica *au repoussé*, un personaj feminin șezînd, foarte probabil pe o canapea — *lectus triclinaris* — cu spatele ușor rezemat de o pernă. Piciorul drept este îndoit din genunchi, iar cel stîng este întins, avînd labele desculțe și încrucișate, din profil spre dreapta, cu *chiton* și *himation*. Pe cap poartă o cunună, iar în mîna dreaptă, întinsă înainte, ține un mănunchi de spice de grîu și flori de mac, spre care se îndreaptă în zbor o pasăre, probabil un porumbel. Protejat de brațul stîng, în poziție răsturnată cu gura în jos, se află cornul abundenței — *cornucopia* — din care se revarsă o sumedenie de fructe și spice de grîu.

Cel de-al doilea registru, excentric, ușor convex și cu marginea reliefată, poartă, foarte probabil, o jerbă de flori și frunze, care încadrează primul registru, din dreapta spre stînga, răsturnată, o poziție puțin obișnuită. Starea precară de conservare a plăcuței nu ne permite să precizăm natura florilor și a frunzelor din jerbă.

Atributul esențial, cornul abundenței, precum și alte detalii privind ținuta divinității realizate cu multă acuratețe și un simț artistic deosebit, pe plăcuța de bronz, ne facilitează

SCIVA, tomul 42, nr. 1–2, București, ianuarie – iunie 1991, p. 75–77

să o identificăm cu vechea zeiță italică FORTVNA, personificarea destinului capricios și arbitrar[1], într-o ipostază inedită.

Tehnica și înalta ținută artistică în care au fost realizate elementele componente ale figurației de pe această piesă inedită asigură apartenența ei pieselor importante, foarte probabil, din alte provincii ale imperiului, la fel putînd să aparțină unor buni meșteri itineranți, necunoscînd analogii în bogatul și diversificatul inventar al bronzurilor minore semnalate în provincia Dacia.

La Apulum sînt semnalate două plăcuțe de argint de dimensiuni mai mari, într-o stare de conservare precară, total diferite ca formă și execuție de piesa noastră, dintre care una reprezintă pe zeița Fortuna (?)[2]

Încercarea de a încadra cronologic realizarea și utilizarea plăcuței de bronz este partea cea mai dificilă, atît din cauza contextului în care a fost surprinsă, cît și din lipsa unor analogii, aspecte care nu ne permit să propunem o datare mai strînsă decît în limitele sec. II–III e.n., iar ca utilizare putînd aparține *ex-voto*-urilor, insignelor de cult sau decorative etc. [3].

În provincia Dacia, cultul zeiței Fortuna a fost destul de răspîndit[4] fiind semnalate altare cu dedicații, purtînd diferite epitete la Apulum[5], Germisara[6], Micia[7], Porolissum[8] și Ulpia Traiana[9]. La Ampelum, pe la începutul secolului nostru a fost semnalat, în partea de est a municipiului, un sanctuar — templu — al lui Jupiter și al Fortunei *Salutaris*[10]. De asemenea, au mai fost descoperite, fortuit, un număr de patru altare votive în ale căror dedicații zeița Fortuna poartă epitetele, *Augusta*[11], *Redux*[12], *Salutaris*[13] și (?)[14].

În glyptică, respectiv în repertoriul figurativ al gemelor gravate, descoperite în provincia Dacia, zeița Fortuna este bine reprezentată pe diferite pietre semiprețioase, unele provenite din import, iar altele realizate în atelierele locale[15], fiind utilizate ca obiecte de podoabă, talismane sau sigilii[16]. Foarte probabil că la realizarea piesei prezentate de noi meșterul executant a avut ca sursă de inspirație o gemă purtînd chipul zeiței Fortuna într-o ipostază inedită.

Descoperită, probabil, în evul mediu[17], frumoasei piese de bronz i s-a dat o nouă utilizare, mai prozaică. Cu ajutorul unei dălți i s-a practicat grosolan, în registrul central, fără să se țină seama de poziția divinității, un orificiu pentru cheie și a fost utilizată apoi ca apărătoare de broască, fixată cu două cuie, probabil la o casetă sau la un sertar. În provincia Dacia mai sînt cunoscute și alte cazuri cînd obiecte antice, podoabe sau avînd alte utilizări, descoperite în evul mediu sau în timpuri mai recente, au fost modificate și au primit o nouă utilizare, respectiv o nouă semnificație[18].

[1] D. M. Pippidi, *Fortuna*, în *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic — sec. X)*, București, 1976, p. 288—289; S. Sanie, *Fortuna*, în *Enciclopedia civilizației romane*, București, 1982, p. 330.

[2] Al. Popa, I. Berciu, Apulum, 15, 1977, p. 220, 6, fig. 6.

[3] M. Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia romană*, Cluj-Napoca, 1984, p. 106.

[4] D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 289.

[5] CIL, III, 1006—1011, 1018; Al. Popa, *Alba Iulia 2000*, Alba Iulia, 1975, p. 84.

[6] CIL, III, 1393; IDR, III/3 233.

[7] CIL, III, 1374; IDR, III/3, 68.

[8] D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 289.

[9] IDR, III/2, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 211, 216.

[10] G. Téglás, ArchErt, 22, 1902, I, p. 7—13; I. Novak, Közlemények, 2, 1942, 2, p. 50—53

[11] IDR, III/3, 301.

[12] IDR, III/3, 302; Al. Popa, I. Berciu, R. Pop, Apulum, 7/1, p. 106—108, fig. 3.

[13] IDR, III/3, 303; G. Téglás, *op. cit.*, p. 113.

[14] IDR, III/3, 304.

[15] Bibliografie selectivă, L. Țeposu-David, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 528, nr. 16, fig. 1/10; idem, StudComSibiu, 12, 1965, p. 97, 107, pl. III, fig. 11; D. Tudor, Apulum, 6, 1967, p. 213, 225, nr. 12—14, fig. 2/11—13; L. Țeposu-Marinescu, E. Lakó, *Catalogul colecției de geme romane*, Zalău, 1973, p. 8, fig. 25—28; D. Tudor, OR [3], p. 111—112.

[16] L. Țeposu-Marinescu, E. Lakó, *op. cit.*, p. 3.

[17] Descoperirea multor fragmente de ceramică uzuală, cahle și monede, aparținînd evului mediu, în zona de vest a anticului Ampelum, ne relevă că această parte de oraș a fost locuită în acea perioadă.

[18] E. Edroiu, ActaMN, 15, 1978, p. 311—313.

PLAQUE VOTIVE EN BRONZE

RÉSUMÉ

Dans le périmetre de l'antique ville d'Ampelum (Zlatna, dép. d'Alba) a été découverte une plaque votive en bronze, réalisée au repoussé et représentant la déesse Fortuna, dans une hypostase inédite.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Plaque votive en bronze avec la représentation de la déesse Fortuna.

O TEGULĂ ȘTAMPILATĂ DESCOPERITĂ LA CARSIUM

de VICTORIȚA NICOLAE și CONSTANTIN NICOLAE

Lucrările de excavații pentru construirea blocurilor de pe strada 23 August din Hîrșova, din centrul orașului spre Platforma industrială, pe dreapta și pe stînga, au dus la identificarea și recuperarea unei cantități însemnate de materiale ceramice, diverse ca tipuri și forme, databile în marea lor majoritate între sec. II—IV e.n. Toate demonstrează existența în apropierea castrului roman Carsium a unei zone intense de locuire. Dintre materialele recuperate în urma lucrărilor efectuate în primăvara anului 1987 din zona fostei case Mărgineanu, astăzi blocul A-7, se remarcă o tegulă ștampilată (fig. 1,1), de culoare cărămizie deschisă, păstrată fragmentar în colecția arheologică a orașului din cadrul fostei Case a pionierilor și șoimilor patriei, cu numărul

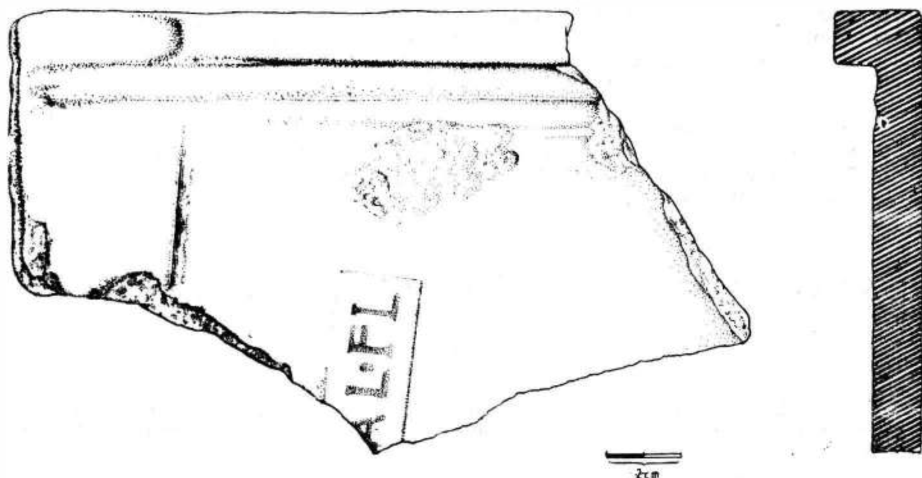

Fig. 1. Țiglă ștampilată de la Carsium.

de inventar 168. Are următoarele dimensiuni actuale: 38 cm lungime maximă, 23 cm lățime și 2,5 cm grosime. Cartușul ștampilei (fig. 1,2) se păstrează pe lungime de 9 cm cu lățimea de 4,3 cm. Literele bine păstrate (prima ușor afectată) au înălțimea de 2 cm, fiind executate în relief cu tiparul. Acestea sînt : *AL•FL*, primele sînt despărțite de următoarele printr-un punct.

Ne aflăm în fața unui material inedit, fiind a doua tegulă ștampilată sigur identic, descoperită la Hîrșova[1], aceasta de față mult mai completă, și al treilea material epigrafic de acest gen provenind din fostul castru Carsium după o cărămidă cu ștampila Legiunii I Italica aflată cîndva în colecția V. Cotovu (actualmente la Muzeul național de istorie și arheologie din Constanța)[2].

Ștampila în cauză, din nefericire păstrată fragmentar (urmele indică spargerea tegulei din vechime), lipsind mult din partea stîngă, la prima lectură, ... *AL•FL,* conduce la concluzia că este vorba despre o ala Flavia. Singura unitate de acest gen, al cărui nume se termină cu „Flaviana", atestată în Moesia Inferioară, este ala Gallorum Flaviana prin două diplome din timpul împăratului Traian din anii 99 și 105 e.n.[3]. Despre această ala se știe că a făcut parte din armata Moesiei Inferioare încă din timpul lui Vespasian, iar la mijlocul sec. II se întîlnește în Moesia Superioară, fără să se cunoască locul în care a staționat în prima parte,

[1] Un fragment de tegulă cu o ștampilă parțial identică a fost recoltat din zidul curtinei de vest a celei de-a doua incinte a castrului de la Carsium. A se vedea, M. Zahariade, C. Mușețeanu, C. Chiriac, Pontica, 14, 1981, p. 255, 259—260. Mulțumim pe această cale d-lui Alexandru Barnea pentru îndrumarea în lectura corectă a ștampilei.

[2] Emilia Doruțiu-Boilă, ISM, V, 113, p. 135—136.

[3] CIL, XVI, 44, 50.

poate chiar pe teritoriul Dobrogei[4]. O analiză mai atentă a conținutului ștampilei tegulei de față, poate permite și chiar indică o lectură identică cu numele acestei unități, admițind fără a forța lucrurile că textul inițial avea următoarea formă : [*AL*·*G*] *AL*·*FL*, din care nu s-au mai păstrat decît literele ... *AL*·*FL*. Prin urmare, rezultă că lectura [*AL*(*a*)·*G*] *AL*(*lorum*)·*FL*(*aviana*) în stadiul actual al cercetărilor este corectă și, în acest caz, recenta tegulă de la Hîrșova certifică punctul de vedere în legătură cu fragmentul în parte identic descoperit tot aici, a cărui interpretare justă a permis avansarea ipotezei staționării alei în castrul de la Carsium[5].

Deoarece tegula nu a fost recuperată sistematic, în contextul cronologic al nivelului arheologic căruia i-a aparținut, sîntem de acord că ala a putut staționa aici înainte de ridicarea castrului la 103 e.n. de către ala II Hispanorum et Aravacorum, aceasta din urmă locuindu-l fără întrerupere pînă la sfîrșitul sec. II și începutul sec. III după cum rezultă de pe miliarul descoperit lîngă Carsium[6], soldații unității fiind angajați la refacerea drumului din anul 200 e.n. Pentru prezența alei Gallorum Flaviana la Carsium la sfîrșitul sec. I și începutul sec. II e.n. în baza ștampilei noastre, pledează încă cel puțin două argumente, unul de ordin obiectiv ; în primul rînd, grafica deosebită a literelor caracteristică perioadei și altul subiectiv ; stăpînirea romană nu putea lăsa fără apărare importantul vad[7] de trecere peste Dunăre din apropierea Hîrșovei pînă în anul 103, fiind necesare aici, mult mai devreme, trupe militare.

În ansamblu, considerăm că tegula are o deosebită importanță, pentru că vine să confirme prezența alei Gallorum Flaviana la Carsium din anii 69–79 e.n. din timpul împăratului Vespasian pînă cel mai devreme la 103 e.n., făcînd lumină asupra locului unde a staționat în această perioadă în Moesia Inferioară.

UNE TUILE ESTAMPILLÉE DÉCOUVERTE À CARSIUM

RÉSUMÉ

Au cours des travaux édilitaires de la ville de Hîrșova (l'antique *Carsium*), on a mis au jour, en 1987, un fragment de tuile avec l'estampille ... *AL*·*FL*, dont la lecture est : [*AL*(*a*)·*G*] *AL*(*lorum*)·*FL*(*aviana*).

C'est pour la première fois qu'on atteste par cette voie la présence de l'aile à Carsium, plus tard remplacée par l'*ala I Hispanorum et Aravacorum*.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Tuile estampillée de Carsium.

[4] Întreaga problematică în A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 54.

[5] M. Zahariade, C. Mușețeanu, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 259.

[6] CIL, III, 7603 ; ISM, V, 95, p. 122–123.

[7] Despre importanța acestuia, a se vedea, V. Pârvan, *Dacia*, București, 1967, p. 92–95 ; R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968, p. 121, 151.

UN TIP NECUNOSCUT DE PIESĂ DIN SEC. VI – ÎNCEPUTUL SEC. VII

de PETRE DIACONU

Printre obiectele descoperite în diferite stațiuni arheologice de la Dunărea de Jos se numără și unele piese numite cînd „mînere de os"[1] sau „amulete"[2], cînd „aplici de os"[3] sau, pur și simplu, „obiecte de os"[4].

Dintru început vom preciza că piesele sunt făcute *nu* din os, ci din corn de cerb.

Ele au o formă oarecum dreptunghiulară cu capetele, mai mult sau mai puțin, rotunjite, sau chiar triunghiulare; lungimea lor variază aproximativ între 0,06 și 0,11 m. Cu excepția a două exemplare, lățimea tuturor celorlalte nu ajunge niciodată la 0,02 m; grosimea maximă atinge 0,002 m. Fața superioară este uneori ușor convexă.

Toate aceste obiecte au la capete cîte un orificiu; pe fața superioară decorul se compune din cerculețe cu cîte un „punct" în centru. De multe ori cerculețele sunt duble, în sensul că sunt dispuse concentric. Numărul cerculețelor (simple sau duble) variază de la piesă la piesă.

În cele ce urmează vom prezenta piesele cunoscute nouă, provenind din următoarele localități:

1) Dănești (jud. Vaslui)[5]; aceasta este cea mai „nordică" descoperire. Piesa de la Dănești este semielipsoidală în secțiune. Lungimea ei măsoară 0,09 m. Partea convexă a acesteia este decorată cu cerculețe simple avînd cîte un punct în centru. Autorii descoperirii datează piesa de la Dănești în sec. IX–XI[6]. Această datare este acceptată de cercetătorul ieșean Dan Gh. Teodor[7]. Asupra ei și-au mai aplecat atenția Ghenuță Coman, care o datează în sec. IX–X[8] și, respectiv, Victor Spinei[9].

2) Dinogetia-Garvăn (jud. Tulcea). Două piese publicate (foto)[10], fără a li se face descrierea. Decorul este compus, desigur, din cerculețe cu puncte în centru. Despre aceste obiecte nu se spune nimic nici în legenda figurii. Ținînd seama că ele sunt inseriate laolaltă cu alte obiecte care-s datate în sec. X–XII ar rezulta că și piesele în cauză sunt considerate ca aparținînd vremurilor date. Dealtfel, este posibil ca ele să fi fost găsite în nivelurile arheologice tîrzii.

3) Beroe-Piatra Frecăței (jud. Tulcea). Și aici s-au găsit două piese. Prima dintre ele[11] a apărut într-un mormînt datat de autorul descoperirii în sec. V[12] în temeiul unei monede emise de împăratul Honorius (395–423). Nu se dau dimensiunile, dar plecînd de la scara care însoțește figura, piesa pare a avea o lungime de 0,11 m. A doua piesă[13], făcînd parte din inventarul unui mormînt de înhumație, are o lungime de 0,09 m. Este datată de descoperitor în sec. VI–VII[14]. Particularitatea ambelor piese constă în decorul din cîte două cerculețe concentrice, desigur, cu cîte un punct dispus în centru. Ambele piese sunt republicate în revista Dacia[15].

[1] M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, Materiale, 8, 1962, p. 56. De fapt autorii nu se exprimă direct în acest sens; dar întrucît spun că ele se aseamănă cu „mînerele de os" de la Dinogetia, rezultă de la sine că ei consideră și piesa de la Dănești tot „mîner de os".

[2] Z. Covacev, Pontica, 13, 1980, p. 266.

[3] Ž Văžarova, *Slaveanski i slaveano-bălgarski selista v bălgarskite zemi VI–XI vek*, Sofia, 1965, p. 52.

[4] I. Bogdan-Cătăniciu și Al. VBarnea, în *Tropaeum Traiani, I. Cetatea*, București, 1979, p. 191.

[5] M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 54, fig. 9/2.

[6] *Ibidem*, p. 56.

[7] D. Gh. Teodor, în *Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978, p. 192, fig. 33/6.

[8] Ghen. Coman. *Statornicie. Continuitate*, București, 1980, p. 367, fig. 157/12.

[9] *Realități etnice în Moldova meridională în secolele X–XIII. Români și turanici*, Iași, 1985, p. 212, fig. 40/16 (fotografie).

[10] I. Barnea, în *Dinogetia*, I, București, 1967, p. 89, fig. 45/21 și p. 90, fig. 46/6. De notat că prima piesă are decorul din trei cerculețe, iar a doua din patru cerculețe. În ambele cazuri „ochiul de pasăre" e format din cîte un punct în centrul cerculețului interior.

[11] A. Petre, Materiale, 8, 1962, p. 578, fig. 14b/6.

[12] *Ibidem*, vezi și p. 578–579.

[13] *Ibidem*, p. 583, fig. 20/21.

[14] Idem, Dacia, N.S., 6, 1962, p. 223, fig. 9b/6 și p. 227, fig. 13b/21.

[15] *Ibidem*.

SCIVA, tomul 42, nr. 1–2, București, ianuarie–iunie 1991, p. 81–84

6—c. 2388

4) Capidava (jud. Constanța). Piesa este mai scurtă și mai lată decît de obicei [16]. Autorul nu-i consemnează dimensiunile, în schimb, atrage luarea aminte că piesa este decorată cu un singur cerculeț avînd un punct la mijloc. Nu se precizează datarea. Ținînd seama, însă, de situația generală a stratigrafiei vestigiilor arheologice din zona respectivă, putem spune, fără teama de a greși, că ea s-a găsit într-un nivel de viețuire „romano-bizantină".

5) Tropaeum-Traiani (Adamclisi, jud. Constanța). Aici s-au desoperit două fragmente provenind de la două piese diferite. Primul [17] are o lungime de 0,005 m, iar al doilea [18] 0,04 m. Ambele s-au descoperit în niveluri de viețuire din epoca romano-bizantină [19].

6) Sucidava — Pîrjoaia (azi Izvoarele, jud. Constanța) [20]. Aici s-au descoperit de către regretatul Vasile Culică trei piese, dintre care numai una este întreagă, rămase pînă azi inedite. Prima piesă (fig. 1), cea întreagă, are lungimea de 0,067 m, lățimea de 0,015 m și grosimea

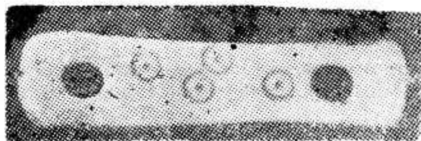

Fig. 1. Sucidava — Pîrjoaia, piesă din corn de cerb.

de 0,003 m. Se păstrează la muzeul din Călărași sub nr. inv. 19367. A doua piesă fig. (2/1), păstrată sub forma unui fragment, are lungimea de 0,043 m și lățimea de 0,012 m. Grosimea ei măsoară 0,002 m. A treia piesă (fig. 2/2), aproape întreagă, măsoară în lungime 0,063 m ;

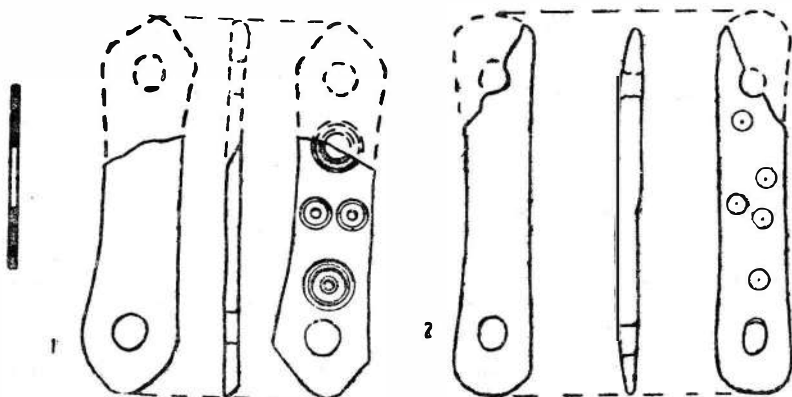

Fig. 2. Sucidava — Pîrjoaia, piese din corn de cerb.

lățimea ei este de 0,011 m ; grosimea, 0,001 m. Ele s-au găsit pe malul Dunării, deci nu în situații stratigrafice sigure. Plecînd însă de la constatarea că la Sucidava-Pîrjoaia nu există urme de viețuire mai tîrzii decît sec. VI, se poate spune că și aceste piese aparțin nivelurilor de locuire din epoca romană-tîrzie.

7) Dealul Dervent [21] (sat Canlia, com. Lipnița, jud. Constanța). Acest deal se află pe malul drept al Dunării la 18 km *în aval* de Durostorum și 9 km în amonte de Sucidava. Piesa s-a descoperit în condiții stratigrafice neclare. Pe dealul mai sus amintit există însă masive urme de viețuire din sec. II—VI, suprapuse, la rîndu-le, de către un strat de la sfîrșitul sec. X — începutul sec. XI. Piesa, păstrată azi în colecția muzeului din Călărași, este inaccesibilă pentru moment și din această cauză nu i se pot da dimensiunile.

[16] Vezi *supra*, n. 2.

[17] Vezi I. Bogdan-Cătăniciu și Al. Barnea, *op. cit.*, p. 220, fig. 171/10.1.

[18] *Ibidem*, p. 212, fig. 163/10.2.

[19] *Ibidem*, p. 191 și 188. Asupra stratigrafiei de la Tropaeum Traiani, vezi și P. Diaconu, Dacia, N.S., 24, 1980, p. 386—391.

[20] Despre Sucidava moesică vezi bibliografia în SCIVA, 32, 1981, 1, p. 154—155 și în Pontica, 14, 1981, p. 380—381.

[21] Despre Dealul Dervent vezi P. Diaconu, în *Păcuiul lui Soare*, I, *Cetatea bizantină*, București, 1972, p. 11—12.

8) Bizone — Kavarna (reg. Tolbuhin — Bulgaria). Piesa s-a găsit într-un mormînt-cistă, aparținînd unei necropole din sec. IV — VI [22]). Lungimea ei este de 0,08 m, iar lățimea de 0,011 m (nr. de inventar II 3721) [23].

Dintre toate piesele prezentate pînă aici sau care vor fi prezentate de aici încolo, ea este singura descoperită într-o poziție stratigrafică sigură [24].

9) Sacidava (dealul Muzait, satul Mîrleanu (azi Dunăreni), jud. Constanța, situată pe malul drept al Dunării. Și aici a apărut o piesă din corn de cerb [25], lungă de 7 cm și lată de 1,4 cm [26]. Pe fața superioară este decorată cu cerculețe concentrice avînd în mijloc cîte un punct. Cerculețele sunt grupate în trei zone, două spre capete și una în mijlocul cîmpului. Autorul datează piesele în sec. VII e.n. [27], dar — ne grăbim să adăugăm — situația stratigrafică de la Sacidava nu este încă lămurită [28].

10) Popina (locul Dždežove Lozea, reg. Silistra—Bulgaria). Aici s-au descoperit într-un bordei „slav" două piese [29], una întreagă, iar a doua păstrată numai pe jumătate. Au ca decor cercuri concentrice cu puncte în mijloc. Întrucît autoarea datează bordeiele de la Popina în sec. VI—VIII [30], ar rezulta că și piesele pe care le prezintă s-ar încadra în această perioadă. În fapt, la Dždežove Lozea a existat și o așezare romano-bizantină din sec. VI [31]. De notat că în bordeiul 32 unde au apărut aceste piese s-au găsit „bucăți de la un pahar de sticlă și un mîner de bronz etc." [32], evident, obiecte de epocă romană tîrzie. Autoarea nu ne dă dimensiunile și nici descrierea obiectelor.

11) Nova Černa (fost Turkšmil, reg. Silistra — Bulgaria), așezare fortificată lîngă malul drept al Dunării, la vreo 10 km în amonte de Turtucaia. Autorii susțin că piesa s-a găsit la o adîncime de 1,2 m [33], fără a preciza, însă, datarea nivelului respectiv. Este decorată cu obișnuitul motiv, numit de descoperitori „ochi de pasăre". Are o lungime de 0,09 m și o lărgime de 0,013 m. La Nova Černa există un nivel de viețuire romană tîrzie din sec. VI, dar și unul slavo-timpuriu, de la sfîrșitul sec. VI — sec. VII. Acesta din urmă a fost reperat în afara fortificației.

12) Červen (reg. Ruse, Bulgaria). Se publică o piesă ale cărei dimensiui nu sînt date. Unul din capete este rupt din vechime. Piesa este decorată cu patru cerculețe duble. În legendă este prezentată ca fiind mîner de cuțit [34].

13) Iatrus-Krivina (reg. Ruse, Bulgaria). Aici s-au găsit două piese. Prima [35], păstrată întreagă, este îndoită, deoarece bucata de corn de cerb din care a fost făcută nu era bine fiartă. Din a doua piesă [36] se păstrează numai unul din capete. Ambele au fost decorate cu cerculețe avînd cîte un punct în mijloc. Prima piesă este socotită de autor „Beschlag aus Horn" [37], iar a doua „lest einer Messergriffplatte" [38]; prima are lungimea de 0,065 m, lățimea de 0,011 m, iar a doua, lungimea de 0,022 m și lățimea de 0,018 m.

14) Novae (Svistov, Bulgaria). S-au descoperit două piese [39] găsite în cetatea romano-bizantină. Piesa nr. 1, cea din partea stîngă a figurii, are lungimea de 0,010 m, iar lățimea de 0,012—0,016 m; ea zăcea la o adîncime de 0,60—0,80 m. Este decorată cu 7 cerculețe concen-

[22] M. Mirčev, G. Tončeva și D. Il. Dimitrov, Izvestija-Varna, 4, 1958, fig. 42, jos.
[23] *Ibidem*.
[24] Astfel de morminte s-au găsit și la Mangalia-Callatis.
[25] C. Scorpan, Pontica, 11, 1971, p. 175. Vezi și pl. XIV (foto) și XX/77 (desen).
[26] *Ibidem*, p. 175.
[27] *Ibidem*.
[28] P. Diaconu, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 123—130.
[29] Ž. Văžarova, *op. cit.*, p. 52, unde se spune că „aplicile" s-au găsit în bordeiul nr. 52 Piesele sunt publicate sub fig. 34/2.
[30] *Ibidem*, p. 188.
[31] Ibidem, p. 160—164, unde se prezintă ceramica romano-bizantină de la Popina, punctul Dzedzove Lozea.
[32] *Ibidem*, p. 52.
[33] At. Milčev și St. Angelova, Annuaire de l'Université de Sofia, III, Histoire (extras), Sofia, 1971, p. 97. Piesa este publicată la p. 21, pl. XLVII, 3,3, sub forma unei fotografii de proastă calitate.
[34] V. Neseva, *Srednovekornjat Berven*, I, Sofia, 1985, p. 203, fig. 69/e.
[35] M. Wendel, *Iatrus-Krivina, Spätantike efestigung und frühmittelalterlich e Siedlung an der unteren Donau*, III, Berlin, 1986, pl. 61/523.
[36] *Ibidem*, pl. 61/531.
[37] *Ibidem*, p. 168.
[38] *Ibidem*.
[39] D. P. Dimitrov, M. Čičikova, B. Sultov, A. Dimitrova, Izvestija-Institut, 28, 1965, p. 56, fig. 26, stînga (ambele piese).

trice. Cealaltă piesă, din dreapta, are lungimea de 0,087 m și lățimea de 0,011 m. Este găsită la adîncimea de 0,60—0,80 m. Decorul e compus din 4 cerculețe cu cîte un punct la mijloc.

15) Sucidava — Celei (jud. Olt). În cetatea romană-tîrzie s-au găsit două asemenea piese[40]. Prima, lungă de 0,083 m, are ca decor 4 cerculețe duble dispuse simetric. Ea a fost republicată în *Oltenia romană*, ediția a IV-a, A doua piesă, lungă de 0,075 m[41], este decorată cu un rînd din cîte 3 cerculețe concentrice. La capete se îngustează în loc să se lățească.

16) Tyrnovo (Bulgaria). Aici s-a găsit o piesă, bine conservată, căreia nu i se dau dimensiunile[42]. I. Nikolova ne lasă să înțelegem că la Tyrnovo s-a mai descoperit o asemenea piesă[43]; analogia cu piesa de sub fig. 75 este neavenită. Autoarea le socotește „aplici prinse cu nituri de fier", ceea ce, evident, este o greșeală. Nu se dau dimensiunile și nici descrierea.

Se spune doar că piesa s-a găsit în nivelul V. De reținut că la Tîrnovo, în locul desoperirii acestei piese, există și un nivel de viețuire romano-bizantin. Această situație ne îndrituiește să credem că piesele provin din nivelul respectiv.

Sigur este că piesele pe care le-am prezentat mai sus datează din epoca romano-bizantină. Afirmația noastră se bazează pe constatarea că ele apar, pe de o parte, în așezări ca Tropaeum Traiani (Adamclisi), Sacidava (Muzait-Mîrleanu), Sucidava (Pîrjoaia), așezări care-și încetează existența la răscrucea dintre veacurile VI și VII, iar pe de altă parte, în morminte ca acelea de la Beroe (Piatra Frecăței)[44], datate în sec. V—VII și Byzone (Kavarna), datate în sec. IV—VI[45].

Asemenea piese nu s-au găsit niciodată în nivelurile de viețuire din sec. IV—V și, în schimb, mormintele în care au apărut conțin de obicei și alte elemente aparținînd sec. VI—VII. Plecînd de la realitatea că limes-ul danubian s-a prăbușit în jurul anilor 600, cel mai tîrziu în decada doua sau a treia a sec. VII, noi socotim, evident, cu rezervele de rigoare, că piesele pe care le-am prezentat datează din perioada corespunzînd sec. VI și începutul sec. VII.

După cum am văzut, unii cercetători le-au considerat mînere de os. Firește, n-au servit la așa ceva. De altminteri, dacă ar fi slujit ca „mînere de os" pentru cuțite sau alte obiecte ar fi trebuit ca în zona orificiilor să se găsească urme de nituri de fier. Alții le-au considerat amulete. În acest caz însă s-ar fi cuvenit ca pe suprafața măcar a unora dintre ele să fie scrijelate reprezentări zoo- sau antropomorfe. O a treia categorie au socotit că ele sunt un fel de aplici; dar nu se spune la ce au folosit aceste aplici.

Evident, piesele aveau un scop utilitar. Faptul este sugerat de urmele de frecătură lăsate de o sfoară pe marginile orificiilor. Nu este exclus ca ele să fi slujit drept piese de tolbă. Dar nici pentru aceasta nu avea vreo dovadă.

Rămîne ca cercetările viitoare să ne dea un răspuns exact la chesiunea funcționalității lor. Cui aparțin ele? Cert este că piesele din corn de cerb cu orificii duble sunt răspîndite în sec. VI—VII cu precădere în regiunea Dunării de Jos, mai exact în cetățile din regiunea Dunării de Jos. Tot așa de cert este că ele nu pot fi atribuite slavilor timpurii. Afirmația noastră se sprijină pe constatarea că ele apar și în cetăți ca: Dervent, Sacidava, Byzone etc. unde nu s-au găsit nici un fel de urme ale slavilor timpurii din sec. VI—VII. În schimb, este posibil să aparțină goților minori[46]. Dacă nu, atunci trebuie să luăm în considerare și posibilitatea ca aceste piese să fi aparținut populației romanizate de la Dunărea de Jos.

UN TYPE DE PIÈCE INCONNU DU VIe SIÈCLE —LE DÉBUT DU VIIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Dans cette note l'auteur présent un type d'objet fait en bois de cerf, caractéristique à la région du Bas-Danube et qui date du VIe siècle et du commencemant du VIIe siècle.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Sucidava — Pîrjoaia, pièce, en bois de cerf.
Fig. 2. Sucidava — Pîrjoaia, pièces en bois de cerf.

[40] D. Tudor, Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 367, fig. 5/d și h. Una dintre ele este republicată de D. Tudor, OR[4], p. 442, fig. 142/13.

[41] Idem, Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 368.

[42] I. Nikolaeva, în *Carograd Tyrnov. Dverecăt na bălgarskite care prez vtorata bălgarska dăžava*, III, Sofia, 1974, p. 254, fig. 75/b.

[43] *Ibidem*, p. 254.

[44] Vezi *supra*, nr. 11.

[45] Vezi *supra*, nr. 38.

[46] Or, în morminte nu s-au găsit niciodată cîte două piese de acest fel.

CRONICA EPIGRAFICĂ A ROMÂNIEI (IX, 1989)

de CONSTANTIN C. PETOLESCU

Chiar dacă nu prea bogată, recolta epigrafică a anului precedent numără cîteva importante descoperiri referitoare la istoria Daciei și Dobrogei antice. Cronica este precedată, ca de obicei, de o scurtă bibliografie.

GENERALITĂȚI

513. R. Ardevan, *Un patron necunoscut al Drobetei*, Apulum, 25, 1988, p. 221—224 (= *Un patronat inconnu de Sextus Cornelius Clemens*, în *Epigrafia juridica romana. Aetas del Coloquio internacional A. I. E. G. L., Pamplona, 9—11 de abril de 1987*, Pamplona, 1989, p. 213—216): discuție pe marginea inscripției AnnÉp, 1905, 110 din Caesarea (Mauretania) dedicată de cetățenii municipiului Hadrianum Drobetensium lui Sex. Cornelius Eucaerianus, probabil fiul lui Sex. Cornelius Clemens, guvernator al celor trei Dacii (a. 170; PIR² C 1340); vezi și I. I. Russu, ActaMP, 8, 1984, p. 159—163.

514. R. Ardevan, *Aediles și quaestores la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, Sargetia, 20, 1986—1987, p. 127—132.

515. Idem, *Flaminii municipali în Dacia romană*, AIIA Cluj, 29, 1989, p. 351—360.

516. Idem, *Veterani și decurioni municipali în Dacia romană*, Sargetia, 20, 1986—1987, p. 117—126 (= *Veteranen und städtische Dekurionen im römischen Dakien*, Eos, 77, 1989, p. 81—90).

517. Emilia Doruțiu-Boilă, *Legații Moesiei Inferioare între anii 137—160*, partea I, în SCIVA, 40, 1989, 2, p. 157—163; partea II, în SCIVA, 40, 1989, 4, p. 325—338.

518 (= ISM, V, 281; AnnÉp, 1977, 762 și 1984, 793). L. Gamberale, *A proposito di due carmi epigrafici di Noviodunum*, ZPE, 77, 1989, p. 43—54.

519 (= 456). Al. Suceveanu — Al. Barnea, *La Dobroudja romaine et romano-byzantine. Histoire, économie, romanisation*, în *Dialogues d'histoire ancienne*, 14, 1988, p. 119—152.

520 (= 452). Constantin C. Petolescu, *Cîteva observații privitoare la legiunile provinciilor Moesia Secunda și Scythia*, SCIVA, 40, 1989, 2, p. 165—170.

521. (= 460). Em. Popescu, *Traits caractéristiques de l'épigraphie dans les régions du Bas-Danube au IVᵉ—VIᵉ siècles*, în *La terza età dell'epigrafia. Colloquio AIEGL-Borghesi 86. Epigrafia e antichità*, 9, Faenza, 1988, p. 217—261.

522. Idem, *L'image de l'au-delà dans une province frontière du Bas-Empire (IVᵉ—VIᵉ s.): la Scythie Mineure (Dobroudja)*, în *Studien zur Geschichte der römischen Spätantike. Festgabe für Professor Johannes Straub*, Atena, 1989, p. 209—221.

Inscripții recent descoperite sau revizuite

A. DACIA

523. Două tăblițe de bronz (dimensiunile identice: 16,2 × 12,2 cm), aparținind foarte probabil aceleiași diplome militare: *tabella I* ajunsă prin comerțul de antichități în Germania (locul de descoperire necunoscut), *tabella II* identificată și fotografiată în 1986 de prof. Miroslava Mirković (Belgrad) într-o colecție particulară din Ranovać (circa 30 km sud de Viminacium).

M. Mirković, ZPE, 70, 1987, p. 189—194 (numai *tabella II*); J. Garbsch, BVbl, 54, 1989, p. 137—151 (amîndouă tăblițele).

Tabella I

Extrinsecus (fig. 1):

Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus Aug(ustus) Germ(anicus) Dacicus, pontif(ex) max(imus), tribunic(ia) potestat(e) XIII, imp(erator) VI, co(n)s(ul) V, p(ater) p(atriae), equitibus et peditibus qui militaverunt in alis tribus et cohortibus decem

et sex quae appellantur (1) *I c(ivium) R(omanorum) et* (2) *II Flavia Commagenor(um) sagittaria et* (3) *II Pannonior(um) veterana et* (1) *I Brittonum ∞ Ulpia torquata c(ivium) R(omanorum) et* (2) *I Britannica ∞ c(ivium) R(omanorum) et* (3) *I Ituraeor(um) et* (4) *I Thracum c(ivium) R(omanorum) et* (5) *I Aug(usta) Ituraeor(um) et* (6) *I Vindelicor(um) c(ivium)? R(omanorum) p(ia) f(idelis) et* (7) *I Pannonior(um) veterana et* (8) *I Montanor(um) et* (9) *II Gallor(um) Pannonica et* (10) *II Hispanor(um) et* (11) *II Britannor(um) ∞ c(ivium) R(omanorum) p(ia) f(idelis) et* (12) *II Gallorum Macedonica et* (13) *III Campestris c(ivium) R(omanorum) et* (14) *IIII Cypria c(ivium) R(omanorum) et* (15) *V Gallor(um) et* (16) *VIII Raetorum et sunt in Dacia sub D. Terentio Scauriano quinis et vicenis pluribusve stipendiis emeritis dimissis honesta missione a Iulio Sabino, quorum nomina subscripta sunt, ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxoribus quas tunc habuissent cum est civitas iis data aut, si qui caelibes essent, cum iis quas postea duxissent dumtaxat singuli singulas.*

Pr(idie) idus Oct(obres) C. Iulio Proculo, C. Aburnio Valente co(n)s(ulibus).

Coh(ortis) I Montanor(um), cui praest Cornelius Felicior, ex pedite M. Herennio M. f(ilio) Polymitae Berens(i) et Ianuario et Marcello f(iliis) eius et Lucanae fil(iae) eius.

Descriptum et recognitum ex tabula aenea quae fixa est Romae in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam.

Intus (fig. 2):

Repetă parțial textul de pe fața exterioară.

Tabella II

Intus (fig. 3):

Repetă în continuare același text (partea finală lipsă)

Extrinsecus (fig. 4):

Ti. Iuli	*Urban(i)*
P. Corneli	*Alexandr(i)*
L. Pulli	*Verecundi*
P. Atini	*Amerimni*
C. Iuli	*Pacati*
C. Tuticani	*Saturnini*
M. Iuli	*Clementis*

Datarea diplomei este asigurată de seria demnităților imperiale (în special puterea tribuniciană; vezi R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*[4], Paris, 1914, p. 194; R. Hanslik, RE Suppl. X (1965), col. 1087) și de numele consulilor (pentru aceștia: A. Degrassi, *I fasti consolari dell'Impero Romano,* Roma, 1952, p. 32—33; L. Vidman, *Fasti Ostienses,* Praga, 1982, p. 47, 104) coroborate cu indicația *pr(idie) idus Oct(obres)*; prin urmare: 14 octombrie 109.

Diploma cuprinde un număr important de unități militare: 19; spre comparație, menționăm că în diploma din 17 februarie 110 (CIL, XVI, 57 = IDR, I, 2) apar 12 unități (2 *alae* și 10 *cohortes*), iar în cea din 2 iulie 110 (CIL, XVI, 163 = IDR, I, 3) nu mai puțin de 22 (4 *alae*, 17 *cohortes* și o formațiune de *pedites Britannici*). Noua diplomă amintește mai întîi trei unități de cavalerie: prima menționată apare și în diploma din 17 februarie 110, cea de-a treia în diploma din 2 iulie același an; în cazul celei de-a doua, este vorba de o inversare între *II Flavia Commagenorum*, evident o *cohors*, și *I Britannica milliaria civium Romanorum*, care trebuie să fie o *ala*. Cele 16 cohorte apar și în diplomele provinciei Dacia din anul 110: cele mai multe numai în diploma din 2 iulie, cîteva și în diploma din 17 februarie, iar două dintre ele *(III Campestris* și *IIII Cypria)* numai în cea din 17 februarie 110. De asemenea, trei unități; *ala I Britannica (milliaria) c(ivium) R(omanorum)* (cea greșit trecută între cohorte) și cohortele *I Thracum c(ivium) R(omanorum), I Montanor(um)* și *V Gallorum,* apar și în diplomele purtînd aceeași dată, 2 iulie 110: una descoperită la Porolissum privind trupele provinciei Dacia (CIL, XVI, 163), cealaltă de la Tokod cu trupele Pannoniei Inferior (CIL, XVI, 164). Dar în timp ce textul diplomei de la Porolissum se adresează la timpul trecut, *iis qui militaverunt, equites et pedites, in alis quattuor et cohortibus decem et octo,* diploma de Tokod face mențiunea trupelor la timpul prezent: *equitibus et peditibus qui militant in alis quattuor et cohortibus decem.* Concluzia ni se pare firească: la 2 iulie 110, cele patru trupe se aflau în Pannonia Inferior. Ele fuseseră transferate în această provincie înainte de 14 octombrie 109 (căci tot la trecut se exprimă și diploma de la Banovać: *equitibus et peditibus qui militaverunt* etc.); momentul cel mai probabil este războiul purtat de P. Aelius Hadrianus, legatul Pannoniei Inferioare, cu sarmații în 107.

IMP CAESAR DIVI NERVAE F NERVA TRAI
ANVS AVG GERM DACICVS PONTIF MAXIM
TRIBVNIC POTESTAT XIII IMP VI COS V P P
EQVITIBVS ET PEDITIBVS QVI MILITAVERVNT
IN ALIS TRIBVS ET COHORTIBVS DECEM ET SEX
QVAE APPELLANTVR I CRET II FLAVIA COMMA
GENOR SAGITTARIA ET II PANNONIOR VETERA
NA ET I BRITTONVM ∞ VLPIA TORQVATA C R ET
ET I BRITANNICA ∞ C R ET I ITVRAEOR ET I THRA
CVM C R ET I AVG ITVRAEOR ET I VINDELICOR C R
P F ET I PANNONIOR VETERANA ET I MONTANOR
ET II GALLOR PANNONICA ET II HISPANOR ET II
BRITANNOR ∞ C R P F ET II GALLOR MACEDONICA
ET III CAMPESTRIS C R ET IIII CYPRIA C R ET V
GALLOR ET VIII RAETORVM ET SVNT IN DACIA
SVB D TERENTIO SCAVRIANO QVI NIS ET VICENIS
PLVRIBVSVE STIPENDIIS EMERITIS DIMISSIS
HONESTA MISSIONE A IVLIO SABINO QVORVM
NOMINA SVBSCRIPTA SVNT IPSIS LIBERIS POSTE
RISQVE EORVM CIVITATEM DEDIT ET CONVBIVM
CVM VXORIBVS QVAS TVNC HABVISSENT CVM
EST CIVITAS IIS DATA AVT SI QVI CAELIBES ESSENT
CVM IIS QVAS POSTEA DVXISSENT DVMTAXAT
SINGVLI SINGVLAS · PR IDVS OCT
C · IVLIO PROCVLO COS
C · ABVRNIO VALENTE
COH · I MONTANOR · CVI PRAEST
CORNELIVS FELICIOR
EX · PEDITE
M HERENNIO · M · F POLYMITAE BERENS
ET IANVARIO · F EIVS · ET · MARCELLO · F · EIVS
ET · LVCANAE FIL EIVS
SCRIPTVM ET RECOGNITVM EX TABVLA AENE
A QVAE FIXA EST ROMAE IN MVRO POST TEM
PLVM DIVI AVG AD MINERVAM

Fig. 1. Diploma din 14 octombrie 109. *Tabella I, extrinsecus.*

IMP CAESAR DIVI NERVAE F NERVA TRAIANVS
AVG GERM DACICVS PONTIF MAX TRIBVNIC PO
TESTAT XIIII IMP VI COS V P P
EQVITIBVS ET PEDITIBVS QVI MILITAVERVNT IN
ALIS TRIBVS ET COHORTIBVS DECEM ET SEX
QVAE APPELLANTVR I C R ET I FLAVIA COMMA
GENOR SAGITTARIA ET II PANNONIOR VETERA
NA ET I BRITTONVM ∞ VLPIA TORQVATA C R
ET I BRITANNICA ∞ C R ET I ITVRAEOR ET I THRA
CVM C R ET I AVG ITVRAEOR ET I VINDELICOR
C R P F ET I PANNONIOR VETERANA ET I MON
TANOR ET II GALLIOR PANNONICA ET II HISPA
NOR ET II BRITANNOR ∞ C R P F ET III GALLO
RVM MACEDONICA ET IIII CAMPESTRIS C R ET
IIII CYPRIA C R ET V GALLORVM ET VIII RAE
TORVM ET SVNT IN DACIA SVB D TERENTIO
SCAVRIANO QVINIS ET VICENIS PLVRIBVS
VE STIPENDIIS EMERITIS DIMISSIS HONES
TA MISSIONE A IVLIO SABINO QVORVM

Fig. 2. Diploma din 14 octombrie 109. *Tabula I. intus.*

Fig. 3. Diploma din 11 octombrie 109. *Tabella II, intus.*

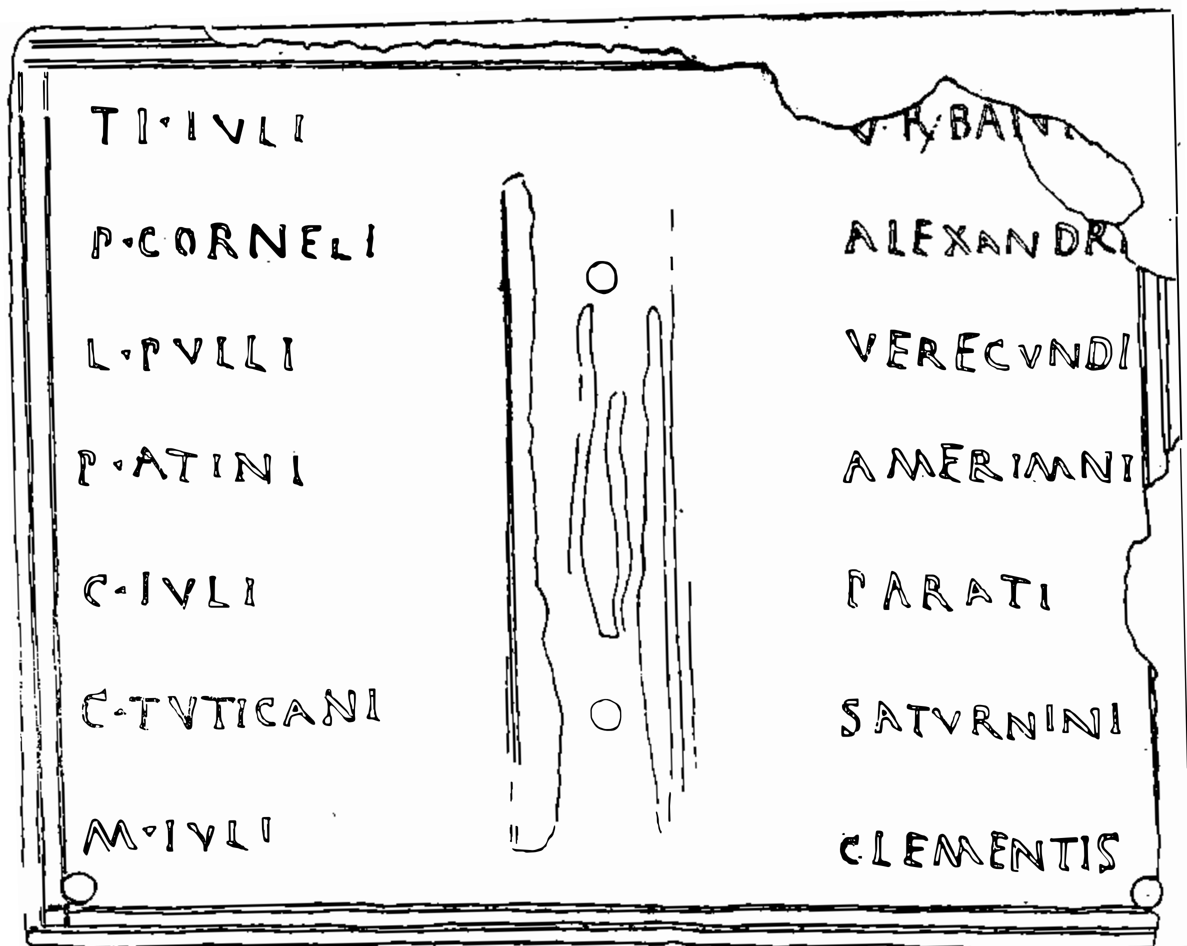

Fig. 4. Diploma din 14 octombrie 109. *Tabella II, extrinsecus.*

Din noua diplomă aflăm despre cele 19 unităţi că *sunt in Dacia sub D. Terentio Scauriano;* este practic cea mai veche atestare a acestui consular la cîrma Daciei. Noutatea constă în menţiunea *dimissis honesta missione a Iulio Sabino;* formula ne aminteşte de diploma militară de la Gherla din 10 august 123 (IDR, I, 7), acordată veteranilor unor unităţi *quae sunt in [Dacia Po]rolis(s)ensi sub Livio Grapo,* dar *dimissis honesta missione per M(arcium) Turbonem* (deci „lăsarea la vatră" avusese loc prin anul 118). Oricît ar părea de curios, Iulius Sabinus este abia acum cunoscut în prosopografia Imperiului roman. Dar noi l-am identificat deîndată (vezi Revista de istorie, 43, 1990, 1, p. 91—92) cu anonimul din inscripţia CIL, VI, 1444 (= ILS, 1022) de la Roma : participant la războiele dacice şi decorat pentru bravură de împăratul Traian, *sub eodem duce leg(ato) pro pr(aetore) ;* din faptul că această legaţie nu este asociată cu numele unei provincii, pare să rezulte că acest *ignotus* a fost comandantul unui corp expediţionar în cursul celui de-al doilea război dacic (J. Garbsch crede că Iulius Sabinus a succedat lui Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus ; despre acesta vezi K. Strobel, *Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans,* Bonn, 1984, p. 85 ; B. E. Thomasson, *Laterculi praesidum,* Göteborg, 1984, col. 126, nr. 31).

Comandantul cohortei *I Montanorum* (despre această trupă : J. Šašel, în *Studien zu den Militärgrenzen Roms,* III, Stuttgart, 1986, p. 782—786), Cornelius Felicior, este şi el nou cunoscut în prosopografia miliţiilor ecvestre. Judecînd după faptul că o miliţie dura circa trei ani şi că la data emiterii constituţiei imperiale Cornelius Felicior se afla încă la comanda trupei (cum rezultă din folosirea prezentului : *cui praest ;* a se compara cu diploma de la Gherla din 123, în care apare *praefuit),* rezultă că el primise comanda cel mai devreme la începutul anului 107. De aici rezultă că şi Iulius Sabinus se mai afla, în 107, la cîrma Daciei.

Posesorul diplomei, M. Herennius Polymita, era originar dintr-o cetate *Beroe :* poate cea din Thracia *(Augusta Traiana,* azi Stara Zagora, cum crede M. Mirković), poate *Beroea* din Macedonia ori cea din Syria (azi Alep) (cum crede J. Garbsch).

524. *Acidava* (Enoşeşti, com. Piatra-Olt, jud. Olt). Cărămizi şi ţigle ştampilate, păstrate la liceul din localitate.

Al. Barnea — I. Ciucă, SCIVA, 40, 1989, 2, p. 147—155, fig. 1 (foto, desene).

Pe un fragment de cărămidă, precum şi pe altul de ţiglă, ştampila se păstrează doar parţial ; pe al treilea este întreagă (dimensiunile cartuşului : 8,5 × 3,5 cm).

Fig. 5. Ştampile tegulare de la *Acidava.*

O mică bară orizontală între *T* şi *P* sugerează ligatura *T + H + P;* din lipsă de spaţiu litera *R* a fost gravată ca *P,* iar hasta din dreapta a literei *A* lipseşte. Numărul de ordine al trupei (*I*, după editori) nu este sigur. Lectura :

Coh(ors) I (?) *Thra(cum)*

Este vorba de *cohors I Thracum Syriaca equitata ;* această trupă a participat probabil la războaiele dacice ale lui Traian, fiind retrasă ulterior în Moesia Inferioară (unde este atestată în 157 : Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas 1954—1977,* Londra, 1978, nr. 50 : vezi K. Strobel, *Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans,* Bonn, 1984, p. 144).

525. *Ampelum.* Fragment de altar (?) din gresie descoperit în 1986, cu ocazia unor lucrări de nivelare la marginea sudică a incintei ITA-Zlatna. Dimensiuni : 0,38 × 0,42 × 0,40 m. Latura stîngă a cîmpului inscripţiei afectată cu ocazia descoperirii : litere frumos incizate, înalte de 6 cm.

I. T. Lipovan, Sargetia, 20, 1986—1987, p. 133—138.

. . . . . .LIA. . . . . .
[*A*]*ur(elius) Urs*[*us*]
[*pr*]*aepos*[*i-*]
[*tus au*]*raria*[*r-*]
[*um*] *eq(uo)* [*p(ublico)*] (?)

Spre comparaţie, autorul citează *praepositus vectigalibus ferrariarum* din Pannonia (CIL, III, 3935). Pînă acum, inscripţiile de la Ampelum mai aminteau, dintre cei însărcinaţi cu supravegherea exploatării aurului (vezi IDR, III/3, s.v. *aurariae Dacicae) :* un *disp(ensator) aura(riarum)* (292), un *tabu(arius) aur(ariarum) Dacicarum* (314) şi doi procuratori (359, 366).

B. MOESIA INFERIOR

(Dobrogea)

526 (= CIL, III, 14 214, 27 = ILS, 4 066 = ISM, II, 128). Poarta Albă (jud. Constanța). Altar de marmură ; 0,78 × 0,35 × 0,30 m. Primele rînduri (textul latin) abia se disting. Institutul de Arheologie, București (inv. I. 54).

Heroi sacrum
Ti(berius) Claudius Mu-
casius v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

"Η⟨ε⟩ρωι ΚΑΤΛ' Τι(βέριος)
Κλαύδιος Μου-
Κάσιος εὐξάμε-
νος κ: θιέρωσεν

Într-o scurtă notă publicată in Thraco-Dacica, 10, 1989, p. 215—217, Sorin Olteanu observă că, în r. 4, pe piatră apare *ΚΑΓΑ* (iar nu *ΚΑΤΑ*, cum au citit toți editorii pînă acum) ; noua lectură este întărită de o altă inscripție tomitană (ISM, II, 36) :

'Ιερωμένης Δήμητρος ἄρχο[ντες]
Ποσειδώνιον Νουμηνίου Καλλίμαχον Κα[λλιμάκου Διο-]
νύσιον Διοσκουρίδου ΚΑΓΑ 'Ηρωι[. . . .

Grație „ecuației" din inscripția bilingvă, S. Olteanu consideră **Καγα** un cuvînt tracic echivalentul latinescului *sacrum*. Merge chiar mai departe, legîndu-l de tema Ko γα- din numele muntelui sfînt al dacilor, *Kogaionon* (vezi Strabo, *Geogr.* VII, 3, 5) ; ideea este adincită printr-o savantă „analiză filologică și lingvistică" de Dan Slușanschi, în aceeași revistă (p. 219—221).

Noi ne-am exprimat de la inceput dezacordul față de modalitatea de abordare a problemei. Mai întîi, deoarece încă de la descoperire textul era foarte șters (vezi Gr. Tocilescu, AEM, 19, 1896, p. 93, nr. 36 : „Die Oberfläche des Steines ist sehr abgerieben . . ."), încît nu avem deplină încredere nici în desenul lui Tocilescu. Apoi, prezența unui cuvînt comun barbar într-un text grecesc este total insolită. Totuși, lectura Καγα propusă de S. Olteanu este corectă ; dar, după părerea noastră, în amîndouă inscripțiile citate (ISM, II, 36 și 128) trebuie să fie vorba de un nou epitet al *Eroului*. Cît despre legătura dintre acest epitet și *Kogaionon*, dacă ea într-adevăr există, lingviștii vor trebui să o rediscute independent de cheia („ecuația") invocată.

527. *Carsium* (Hîrșova, jud. Constanța). Stelă funerară de marmură albă, descoperită în 1987 cu ocazia săpăturilor în necropola romano-bizantină din sec. IV—VI ; dala a fost reutilizată la construcția unei cripte funerare. Dimensiuni : 1,47 × 0,56 × 0,26 m. Litere înalte de 3,5—5 cm. Se păstrează la Muzeul Național de Istorie, București.

C. C. Petolescu — Dr. Popovici, SCIVA, 40, 1989, 3, p. 241—247, fig. 1 (foto).

Dis Manibus
B(ene)m(erentibus) Castae, quae
vixit an(num) I d(ies) V et
Reginae, quae vixit
ann(os) VII mens(es) V dies
XVIII, filiabus dul-
cissimis, Val(erius) Castus,
centur(io) ord(inarius) leg(ionis) I Iov(iae)
Scyt(hicae), unacum Val(erio) (sic)
Valeriano, center(ario), so-
cero suo, posuit.

Legiunea *I Iovia Scythica*, creată de împăratul Diocletian și atribuită apărării provinciei *Scythia* (*Itin. Ant.* 225, 2—3 ; *Not. Dign., Or.* XXIX, 32—34), este atestată prin cărămizi ștampilate la Dinogetia (IGLR, 241), Noviodunum (R. A. Todd, Dacia, N.S., 17, 1973, p. 335—336) și Niculițel (IGLR, 268), precum și o inscripție funerară de la Aegyssus (IGLR, 270). O importantă inscripție a fost descoperită în Phrygia (AnnÉp, 1981, 777). Datare : începutul sec. IV e.n.

A XXIV-A SESIUNE ANUALĂ DE RAPOARTE PRIVIND REZULTATELE CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DIN ANUL 1989

Lucrările acestei sesiuni s-au desfăşurat la Arad între 7 şi 10 iunie 1990, în organizare a Comisiei Muzeelor şi Colecţiilor de pe lîngă Ministerul Culturii, a Comisiei arheologice pe ţară şi, nu în ultimul rînd, ca efort efectiv de bună organizare şi găzduire, a Muzeului judeţean Arad. Colaboratorii şi conducerea Muzeului local s-au străduit şi au reuşit să imprime lucrărilor, împreună cu ceilalţi organizatori şi cu majoritatea participanţilor, un spirit mai destins, dincolo de măsura evenimentelor în mijlocul cărora cu toţii ne-am aflat şi ne aflăm încă. Cele din urmă poate şi explică numeroasele absenţe de la această întrunire anuală tradiţională care va trebui să-şi continue şirul în scopul pe care l-a avut de la bun început, chiar cu mult înaintea cifrei instalate pe afiş: informare generală rapidă şi dezbatere la obiect între specialiştii din toată ţara, cunoaştere directă a rezultatelor cercetărilor, spre o creştere a calităţii acestora, de la programul tematic şi execuţie, pînă la valorificare. Este ceea ce şi-a propus dealtfel însăşi Comisia arheologică pe ţară în lucrările sale de la Arad, ţinute înainte de începerea lucrărilor propriu-zise ale sesiunii. Aceasta într-o etapă în care Comisia nou constituită, avîndu-l ca preşedinte pe dr. Constantin Preda, s-a degajat de ezitările date anterior de un cadru instituţional rigid cu subordonare cel puţin dublă şi alte avataruri asupra cărora nu mai insistăm acum.

Urmează însă şi trebuie ca, în timpul cel mai scurt, angajarea Comisiei în noua formulă să devină mult mai fermă decît a putut-o arăta cu prilejul amintit. Este o împlinire care depinde direct de conturarea cît mai exactă în acest an a statutului şi funcţionalităţii Comisiei pe care o dorim benefică pentru cercetarea arheologică din România.

O expoziţie de lucru cu descoperiri recente din judeţ şi din ţară a completat şi ilustrat conţinutul unor rapoarte: la fel şi vizita din ultima zi la cîteva situri arheologice. În care context vom aminti aportul direct şi de suflet al doamnei Cornelia Stoica, în reiniţierea şi reorganizarea sesiunii din acest an.

Revenind la rapoarte, precizăm că ele s-au derulat în spaţiul a şase secţii (din şapte programate) repartizate pe criterii cronologice, ultimele două cuprinzînd rapoartele secţiei a şasea din program în funcţie de apropierea de o perioadă sau cealaltă. Prezentarea de mai jos se referă doar la rapoartele din program care au fost susţinute de autorii lor în cele şase secţii. Chiar dacă la un raport sau altul a fost prezent doar unul din autorii, am menţionat în text toţi autorii. Întrucît autorul acestor rînduri a fost prezent doar la secţia de arheologie greco-romană, restul informărilor de mai jos au fost cumulate după cum urmează: pentru Secţia I (paleolitic, neolitic) textul îi aparţine **dr. Eugen Comşa**; pentru secţia a II-a Civilizaţia tracică), **dr. Sebastian Morintz**, iar pentru secţia a IV-a subsemnatului. Pentru secţiile a III-a, a V-a şi a VI-a am obţinut informaţii de la dr. Constantin Preda, V. V.Zirra, dr. Maria Comşa, Daniela Marcu şi Corneliu Beldiman, cărora le mulţumim şi pe această cale. Este de la sine înţeles că am operat o unificare a prezentării, renunţînd la titlurile detaliate ale comunicărilor şi comprimînd în măsura posibilului partea expozitivă.

Se cuvine, înainte de a încheia acest preambul, să aducem şi aici un omagiu pios lui Corneliu Mălcescu, colegul nostru care, la numai 49 de ani, a plecat dintre noi spre lumea nevăzută în chiar ultima zi a sesiunii. A fost să se încheie pe malul Mureşului o viaţă grea şi cu multe încercări, în care cuprinderea şi pasiunea pentru arheologie şi istoria veche a ţării au dominat neajunsuri şi preocupări.

Alexandru Barnea

În *secţia I*, „Civilizaţii străvechi", rapoartele au cuprins rezultatele săpăturilor arheologice din complexe datînd din epocile paleolitică şi neolitică. Din 41 de rapoarte înscrise au fost prezentate 27, dintre care doar cîteva au privit şi descoperiri paleolitice. Mulţi dintre arheologii prezenţi au îmbinat cercetarea proprie cu a unor specialişti din alte domenii, fapt care a dus la o îmbogăţire a documentării. La lucrările secţiei au participat activ, inclusiv cu o comunicare — fapt îmbucurător pentru colaborarea cu cercetătorii din ţările vecine — şi trei colegi de la Bekescsaba (Ungaria). Prezentăm, pe scurt, rezultatele cercetărilor raportate în secţie în ordinea susţinerii lor. În urma sondajului de la Partoş (punctul „Şura de Piatră"). M. Cârciumaru şi H. Ciugudean au făcut, în succesiunea stratigrafică înregistrată, observaţia rară a unui strat cu material ceramic specific (cu torţi pastilate), suprapus de un altul cu ceramică din cultura Coţofeni. La Schela Cladovei, V. Boroneanţ a descoperit, printre altele,

cîteva morminte epipaleolitice, dintre care unul avea înfipte două vîrfuri de săgeţi; pe acelaşi loc s-au identificat şi urme de locuire din ultima fază a culturii Starčevo-Criş. În complexul de la Cladova (jud. Arad), acelaşi cercetător a identificat depuneri paleolitice urmate de altele din cultura Baden şi Coţofeni şi din epoca bronzului şi a fierului. Din stratul în bună parte distrus din peştera Cioclovina II, T. Mariş a reuşit să recupereze cîteva unelte de os paleolitice. M. Nica a continuat cercetările de la Cîrcea şi în alte două aşezări de acelaşi tip, la Simnic şi Ghierceşti, precum şi în cîteva aşezări de tip Dudeşti — Vinča, dintre care trei mari au fost identificate la Podari. La Suplacu de Barcău, D. Ignat a cercetat locuinţe de tip Tiszapolgar — Româneşti şi, în alt punct din zonă, locuinţa aparţinînd grupului Suplac, cu podea de bîrne sau cu podină de pietriş bătătorit. În aşezarea Starčevo-Criş de la Trestiana, jud. Vaslui, de cca 250 × 160 m, cercetată de E. Păpuşoi, s-a constatat existenţa a două niveluri şi s-au făcut observaţii deosebit de interesante cu privire la organizarea internă a aşezării; s-au cercetat şi 42 de morminte aparţinînd aceleiaşi culturi. O altă aşezare de acelaşi tip a fost studiată la Covrogiu, jud. Hunedoara, de I. Andriţoiu şi prezintă de asemenea două niveluri de locuire, suprapuse de un strat feudal timpuriu. În aşezarea neolitică de la Iclod, Gh. Lazarovici şi Z. Kalmar au continuat săpăturile la sistemul de apărare. Raportul a fost completat de G. El Susi cu studiul faunei pe baza materialului osteologic recoltat. S. A. Luca şi M. Barbu au descoperit la Iosaş-Anele, jud. Arad, trei locuinţe de tip Starčevo-Criş, unde o mică comunitate umană se ocupa cu exploatarea şi prelucrarea silexului. La Pecica-Forgaci, S. A. Luca a cercetat o aşezare de tip Bodrog-Keresztur, de formă circulară, prevăzută cu şanţ, şi a constatat, în al doilea nivel al aşezării, existenţa de elemente de tip Sălcuţa, pe baza cărora autorul consideră rolul important al acestei din urmă culturi în geneza celeilalte, a cărei fază clasică a fost paralelă cu faza Cucuteni A3-A4. O aşezare bogată în materiale reprezentative din faza Giuleşti a culturii Boian au identificat Z. Kalmar şi Z. Székely la Turia, jud. Covasna. În continuarea cercetărilor sale de la Radovanu, E. Comşa s-a ocupat de vestigiile unei locuinţe de la baza nivelului 4, din faza de tranziţie de la cultura Boian la Gumelniţa. D. Şerbănescu a continuat cu descoperirea a încă 15 morminte în necropola neolitică de tip Gumelniţa 2 de la Căscioarele; între acestea, 9 aveau inventar specific. În jud. Satu Mare, N. Iercoşan a descoperit şi cercetat la Tăşnad o a doua aşezare de tip Starčevo-Criş, cu un singur nivel şi un material bogat, datînd de la limitele fazelor III a şi b. Tot N. Iercoşan a cercetat o altă aşezare neolitică la Dumbrava, pe malul Someşului, întinsă pe cca 15 ha şi avînd trei straturi de cultură (neolitic, bronz şi La Tène C). În aşezarea cucuteniană de la Chetreşti, jud. Vaslui, R. M. Alaiba a cercetat, între altele, o locuinţă cu material ceramic specific etapei Cucuteni A4; etapei A3 îi corespund descoperirile efectuate de M. Mantu la Scînteia, jud. Iaşi. O altă aşezare cucuteniană, de astă dată din faza B, este în curs de cercetare la Vorona, jud. Botoşani, de către N. Ursulescu şi N. Ungureanu, care au identificat acolo şi un atelier de cioplire a silexului. La Gornea, Gh. Lazarovici, A. Oprinescu şi Z. Kalmar continuă săpăturile în special într-o aşezare de tip Vinča A cu strat de cultură gros de 1 m. Săpăturile de salvare din zona Baciu, str. Nouă, jud. Cluj, efectuate de Z. Kalmar, au delimitat mai multe straturi de cultură: neolitic timpuriu, cultura Petreşti, bronz, fier, sec. VII—VIII şi evul mediu. Z. Kalmar, Gh. Lazarovici şi Fl. Draşoveanu au continuat studierea resturilor de construcţii din complexul de la Parţa, iar Gh. Lazarovici a prezentat şi un raport privind aşezarea tip Starčevo-Criş de lîngă Livada, jud. Cluj. M. Nica a efectuat săpături de salvare la Gîrleşti, sat Ghierceşti, jud. Dolj, unde a descoperit 15 morminte gumelniţene. În sfîrşit, într-o expunere aparte, G. Goldman de la Bekescsaba a prezentt caracteristicile unor complexe din arealul culturii Szakalhat, cercetate în ultimul timp în Ungaria. Aşa cum se arăta şi mai sus, este printre primele contribuţii de acest fel la o sesiune de rapoarte pe ţară şi, sperăm noi, în viitor asemenea contribuţii şi cooperări se vor putea extinde, pentru o informare şi cunoaştere reciprocă rapidă şi eficientă.

Secţia a II-a, „Civilizaţia tracică", a cuprins rapoarte referitoare la descoperiri din epoca bronzului şi din prima epocă a fierului (Hallstatt). Foarte sumar, prezentăm mai jos principalele descoperiri în ordine cronologică.

Cu prilejul unor evacuări masive de pămînt din punctul „Valea Mare", situat în vecinătatea cunoscutului tell denumit Gumelniţa, C. Hălcescu a recuperat printr-o săpătură de salvare 16 morminte (schelete chircite cu orientări diferite), în care s-au găsit numeroase vase întregi de tip Cernavoda II, din etapa finală a perioadei de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului. Necropola datează din ultimele secole ale mil. III î.e.n. Menţionăm că pe tellul Gumelniţa din vecinătate s-au găsit cu decenii în urmă materiale de tip Folteşti Cernavoda II, care atestă aşezarea celor care s-au înmormîntat în punctul „Valea Mare" descoperit acum. Alte cercetări de salvare a efectuat V. Boroneanţ în aşezarea Glina de la Glina-Abator (Bucureşti), unde s-a evidenţiat un aspect timpuriu al culturii Glina, specifică începutului epocii bronzului din Muntenia şi Oltenia. V. S. Niţulescu şi Gh. Matei au descoperit, într-o movilă

din necropola tumulară (epoca bronzului) de la Vlădeni-Cătănoiu, jud. Ialomiţa, 6 morminte diferite între care unele de tip Iamnaia (chircite, cu ocru, avînd ca inventar un silex). Între acestea se remarcă şi unul cu oase de cal şi o verigă de fier datînd din perioada migraţiilor. V. Sandu a prezentat, urmare a altor săpături de salvare din zona luncii Bîrzeşti, Bucureşti, descoperiri din cîteva puncte, între care se evidenţiază cele din epoca bronzului de tip Tei, cu o remarcă specială asupra vaselor cu ornament striat—aspect timpuriu al acestei culturi. Dintre descoperirile lui T. Popa, C. Schuster şi V. Barbu din aşezările de epoca bronzului cercetate pe cursul inferior al Argeşului, se evidenţiază o aşezare de tip Glina (bronz tîrziu) şi, inedită ca apariţie în acest mediu cultural, ceramică fragmentară de tip Vučedol.

Au fost descoperite de asemenea şi aşezări din bronzul mijlociu de tip Tei; în afară de ceramica specifică s-au găsit şi ace şi podoabe de aur şi argint de o mare fineţe. În săpăturile (salvare) de la Mastacăn, jud. Neamţ, V. Mihăilescu-Bîrliba a descoperit un mormînt aparţinînd culturii amforelor sferice; autorul a evidenţiat relaţii importante referitoare la originea acestei culturi încă destul de puţin cunoscute în acea parte a Moldovei. Noi informaţii referitoare la epoca bronzului au oferit şi rapoartele: M. Brudiu, cercetări de salvare la Vlădeşti şi Ijdileni (cîmpia Covurlui, jud. Galaţi); C. Kacso şi I. Stanciu, aşezări de tip ,,Lăpuş'' de la Groşii Ţibleşului şi Suciu de Sus, jud. Maramureş; E. Henţea şi Anca Păunescu, aşezarea de la Axintele, jud. Ialomiţa; Z. K. Szekely, aşezarea şi necropola de incineraţie de la Ozun, jud. Covasna; L. Dascălu, necropolă de tip Noua de la Brăeşti, jud. Botoşani; T. Mariş, cercetări în vatra istorică a oraşului Hunedoara; D. Nanu Basarab şi M. Neagu, săpăturile de la Grădiştea Coslogeni 1987—1989 (traci timpurii), jud. Călăraşi.

Menţionăm în continuare descoperirile referitoare la epoca hallstattiană. De o importanţă deosebită sînt cercetările efectuate de Gh. Matei şi V. S. Niţulescu în aşezările de la Vlădeni — ,,Popina Lată'' şi ,,La Vii'', jud. Ialomiţa, pentru descoperirile hallstattiene timpurii de tip Mediaş din zona cursului inferior al rîului Ialomiţa. Trecînd în vestul ţării, menţionăm săpăturile din necropola plană de incineraţie de la Ticvaniu Mare, jud. Caraş-Severin, efectuate de M. Gumă, S. A. Luca şi P. Rogozea, precum şi cele din necropola de incineraţie de la Peciu Nou, jud. Timiş şi din complexele de la Remetea Mare, ambele datorate lui F. Medeleţ. Ultimele două rapoarte oferă date noi ce amplifică şi totodată prezintă o imagine mai clară a perioadei hallstattiene în Banat.

Cercetările lui V. Căpitanu de la Gioseni, jud. Bacău au adus un depozit de bronzuri datat în Hallstatt A_2—B_1, corespunzînd orizontului mai vechi din Moldova, cu ceramică canelată. Descoperirea oferă noi elemente de reflecţie asupra originii Hallstattului timpuriu din Moldova. M. Ignat a cercetat cinci movile din cele 60 existente în necropola tumulară de la Codru, jud. Suceava, în care predomină ritul incineraţiei. În inventarul mormintelor au apărut pumnale-akinakes; înmormîntările datează din sec. VI—V î.e.n. şi au analogii cu cele din grupul podolian. Înainte de a încheia, mai menţionăm rapoartele privind: aşezarea fortificată de la Dej, cercetată de V. Vasiliev; cercetările lui S. Morintz din fortificaţia hallstattiană de la Babadag; săpăturile efectuate de D. Nanu Basarab în aşezarea hallstattiană timpurie din zona Suceveni-Cavadineşti (punctul Stoborani), jud. Galaţi.

Prezentarea acestor rapoarte, precum şi discuţiile adesea foarte aprinse au contribuit la o mai bună cunoaştere a problematicii istorice dintre sfîrşitul mileniului III şi sec. V î.e.n. şi totodată a chestiunilor care necesită noi cercetări.

Secţia a III-a, ,,Civilizaţia geto-dacă'', a cuprins rapoarte privind descoperiri aparţinătoare epocii La Tène clasice şi tîrzii, pînă la venirea romanilor. În cazul fortificaţiei de la Coţofenii din Dos, colectivul condus de V. Zirra şi format din N. Conovici, G. Trohani, P. Gherghe şi V. V. Zirra, s-a ocupat în special de tipul nou de fortificaţire atestat acolo, asupra căruia dealtfel s-a insistat şi în cadrul discuţiilor. La Poiana, din jud. Galaţi, S. Teodor, M. Nicu şi S. Tau au cercetat două obiective parţial complementare: cetăţuia geto-dacică din sec. V î.e.n. — II e.n. şi necropola tumulară din sec. II î.e.n. — I e.n., iar la Buneşti — Avereşti, V. V. Bazarciuc a continuat cercetarea cetăţii geto-dace şi descoperirilor mai vechi şi s-a adăugat un lot de brăţări de argint. În aşezarea getică fortificată de la Satu Nou, M. Irimia şi N. Conovici au identificat între altele noi prezenţe de importuri elenistice şi, fapt remarcabil, existenţa unor vestigii bastarne, pentru prima dată clar identificate în dreapta Dunării. Alte cercetări în fortificaţii geto-dace (dave) au efectuat I. H. Crişan, F. Medeleţ şi I. Andriţoiu la Cugir, V. Ursachi la Brad, jud. Bacău (de notat materialul bogat descoperit şi sanctuarul identificat acolo), V. Căpitanu la Răcătău, acelaşi şi V. Ursachi la Moineşti, V. Sîrbu la Grădiştea din jud. Brăila, M. Barbu şi G. Pascu Hurezan la Săvîrşin, jud. Arad, M. Gumă şi S. A. Luca pe malul Dunării la Divici Grad, jud. Caraş Severin, unde s-a identificat un turn locuinţă şi s-a constatat folosirea pietrei şi cărămizii în elevaţie; în sfîrşit, I. Glodariu şi A. Rusu care au încheiat ce cetă ile la fortificaţiile dacice de la Porţile de Fier ale Transilvaniei (Tapae).

Atenția cercetărilor efectuate de I. Glodariu, R. Iaroslavschi și arh. A. Sion la Sarmizegetusa Regia a fost îndreptată în 1989 cu deosebire asupra teraselor a IX-a și a X-a, pentru studiu și conservare. De menționat la acest capitol și sanctuarul de la Racoș, cercetat de I. Glodariu. Alte așezări geto-dace au cercetat V. Sîrbu la Budești, jud. Călărași (salvare) și S. Ferenczi și V. Soiom la Merești, jud. Harghita. Săpături în două necropole getice au efectuat G. Simion la Cilic-Dere (sec. VI—V î.e.n.) și V. Lungu la Tulcea (sec. IV—III î.e.n.), cercetările marcînd două etape succesive cu probleme relativ asemănătoare: importuri grecești, rit-ritual ș.a. În sfîrșit, unele rapoarte au avut ca obiect rezultate ale săpăturilor în așezări autohtone din epoca romană: M. Badan-Wittenberger la Buza, jud. Cluj (salvare: locuință); Gh. Lazin în complexul din sec. III de la Cehăluț, jud. Satu Mare, E. Petrişor în aşezarea carpică de la Homiceni, jud. Neamț și I. Mitrea (în secția a V-a), necropola carpică de la Onești, jud. Bacău. Prin urmare, se poate vorbi în ansamblu de o imagine generală destul de bine mobilată cu descoperiri noi de tip La Tène de pe întreg teritoriul țării, începînd cu primele manifestări mai bine conturate ale acestei epoci pînă la formele „clasice" și cele de sfîrșit sezisabile în epoca romană, fie în mediul roman, fie în cel extraprovincial.

În secția a IV-a, într-un număr de 36 de rapoarte prezentate din cele 50 înscrise în program, a fost cuprinsă practic toată problematica cercetării arheologice a epocii greco-romane și romane tîrzii de pe întreg teritoriul țării, fie că a fost vorba de continuarea unor cercetări sistematice sau de rezultatele celor cu caracter de salvare. Prin urmare, pe una sau alta din aceste căi, rezultatele prezentate și discuțiile, destul de restrînse de timp, au adus date noi despre orașele antice vest-pontice cu viața lor neîntreruptă de la începuturile colonizării grecești pînă la sfîrșitul antichității, despre orașele romane din Dobrogea și Dacia romană, de pe *limes* și din interiorul provinciilor romane, despre așezări rurale, *villae* și necropole din aceleași teritorii, precum și despre numeroase castre din Dacia romană etc. Trebuie remarcată ca un fapt încurajator tendința de diversificare a cercetării, prin ieșirea tot mai frecventă și dincolo de mediul urban antic, ca o necesitate afirmată și cu alte prilejuri în diverse discuții ori studii. Departe de noi de a încuraja această extindere ca pe o alternativă, așa cum, din motive ori pretexte diverse s-a încercat să se susțină la un moment dat chiar în ultima întrunire a Comisiei arheologice pe țară. Cu alte cuvinte, nu putem fi de acord cu încetarea cercetărilor arheologice din mediul urban antic *sine die* sau pînă la refacerea unei structuri cu adevărat eficiente și calificate a Comisiei monumentelor istorice desființate abuziv în 1977. Asemenea cercetări trebuie continuate spre folosul întregirii istoriei vechi a acestei țări; ea va avea de cîștigat și din diversificarea sus amintită, întrucît atît relațiile greco-indigene cît și procesul ulterior de romanizare vor fi mai bine înțelese numai prin intensificarea în paralel a cercetării mediului rural antic.

Cercetările din orașele antice de la Marea Neagră au avut, cu excepția Histriei, în special un caracter de salvare impus de lucrările edilitare și construcții din orașele contemporane care le suprapun. Colectivul care lucrează la Histria, condus de P. Alexandrescu și Al.Suceveanu, a fost prezent cu raportul celui din urmă, în colaborare cu D. Bounegru și C. Mușețeanu, privitor la ultimele rezultate obținute la una dintre cele mai mari basilici paleocreştine din sec. VI din Dobrogea, situate în centrul orașului antic tîrziu. O altă mare basilică din aceeași perioadă și de dimensiuni apropiate a fost identificată la Tomis*, cercetare prezentată de T. Cleante și în cadrul căreia este de remarcat și identificarea în aceeași zonă a unui mare amfiteatru roman suprapus de basilică. Existența acestuia era cunoscută doar pe cale epigrafică și este pentru prima dată cînd el a fost localizat în teren. În imediata apropiere, cercetările de salvare au dus la descoperirea unei alte porți a cetății romane tîrzii, poartă presupusă drept „cea mare" a Tomisului de către Gh. Papuc. Noi descoperiri în necropola romană a aceluiași oraș au prezentat C. Chera și V. Lungu. Alte săpături de salvare din peninsula Tomisului (sec. III—VI e.n.) s-au datorat lui C. Chiriac. Adăugate cercetărilor tomitane mai vechi, cele din 1989 au permis și o reconsiderare a tramei urbane în viziunea arh. T. Bănică. E. Bârlădeanu și O. Bounegru au prezentat, în cazul Callatidei, descoperiri interesante din necropola tumulară de la nord de oraș.

* Urmele acestei basilici monumentale, mult distruse și de executanții lucrărilor edilitare moderne, au fost din păcate suprapuse încă din vara anului 1989 de fundațiile unei construcții mari ce urma să devină un hotel al fostului p.c.r. O comisie întocmită ad hoc la apelul Muzeului din Constanța la începutul anului 1989 (din care au făcut parte dr. Al. Suceveanu, arh. A. Sion și subsemnatul) a reușit totuși, avînd girul Comisiei arheologice și al fostului CCES, să obțină amînarea lucrărilor de fundare în scopul cercetării zonei de către un grup de arheologi constănțeni. S-a obținut atunci, totodată, și modificarea proiectului inițial în sensul cruțării ruinei și a unui acces la aceasta sub noua construcție (AB).

Rămînînd pe teritoriul Dobrogei, în interior și pe *limes*, informațiile comunicate sînt foarte numeroase. La Tropaeum Traiani, Al. Barnea și arh. M. Mărgineanu Cîrstoiu au înregistrat printr-o serie de secțiuni și sondaje date importante noi privind orașul roman timpuriu. La Capidava, prezentarea descoperirilor, între care menționăm identificarea probabilă a instalației portuare romane, a fost pentru prima dată după mulți ani însoțită de un releveu detaliat întocmit de arh. A. Sion: raportori: R. Florescu, G. Ceacalopol, Z. Cavacef, N. Georgescu, C. Matei. Cercetările de detaliu continuate la Dinogetia de Al. Barnea au arătat, între altele, dispunerea în pantă a unor construcții romane tîrzii, uneori chiar de la o încăpere la alta, iar la Dunavățu de Jos („Cetatea Zaporojenilor"), același cercetător (în colaborare cu M. Zahariade) a identificat o posibilă instalație portuară a micii fortificații romane tîrzii. În sfîrșit, alte săpături de salvare au efectuat A. Opaiț în zona Măcinului și V. H. Baumann la Sarichioi (sec. I–VI e.n.), ultimele reprezentînd încă o contribuție însemnată la cunoașterea vieții rurale în Dobrogea romană.

Celelalte rapoarte din secție au reprezentat peste 20 de cercetări din Dacia romană și post romană. La Ulpia Traiana, Sarmizegetusa, capitala Daciei, colectivul numeros condus de I. Piso (Al. Diaconescu, C. Opreanu, V. Bolindeț, F. Csutak, M. Oprea, M. Vomir), la care s-a asociat și R. Étienne (Franța) pentru cercetările din forul coloniei, a continuat săpăturile sistematice cu investigarea din *domus procuratoris*. Între rezultatele obținute se poate cita confirmarea unor observații anterioare ale aceluiași colectiv cu privire la inexistența unui „palat al augustalilor" despre care s-a vorbit mult mai înainte și cu privire la inexistența unui castru pe același loc. În plus, unele descoperiri par să se adauge datelor deja cunoscute despre locuirea postromană din fosta capitală în primele decenii după abandonarea provinciei. Două zone diferite au reprezentat obiectivul cercetării și la Apulum, prin V. Moga și R. Ciobanu și, respectiv, pentru incintă, Al. Diaconescu, I. Piso, C. Băluță, V. Bărbulă, C. Opreanu, M. Oprea, V. Bolindeț. Dincolo de problematica urmărită pentru istoria coloniei Aurelia Apulensis, vis-à-vis de care cercetările din 1989 reprezintă încă un pas, semnalăm doar imaginea statuară a lui Liber în marmură de Bucova ca pe o descoperire de valoare artistică excepțională. Bineînțeles că, cel puțin pe linie cronologică, obiectivele cercetării din orașul Sucidava (Celeiu) diferă de ale celor de mai sus și se aseamănă mai curînd cu ceea ce se întîmplă în orașele de pe limesul dobrogean, dar rezultatele importante ale săpăturilor de acolo efectuate de O. Toropu, C. Tătulea și F. Bîciu se înscriu mai direct pe linia legăturii dintre mediul provincial roman tîrziu de la sud de Dunăre și cel al fostei provincii Dacia. Pe de altă parte, săpăturile din zona unui alt oraș roman, Napoca, aduc din nou, prin cercetarea de către I. Hica și C. Pop a necropolei romane și romane tîrzii din Cluj, str. Plugarilor, verigi de legătură între viața provincială și cea postaureliană. O tot mai bună nuanțare a etapelor prin săpăturile de la Urluieni (I. Bogdan Cătăniciu), Tibiscum (D. Benea și P. Bona), unde se confirmă și unele observații făcute pe cale aerofotogrammetrică, Valea Bistrei (A. Ardeț), Micia (A. Sion și C. Crăciun), Cincșor (L. Dumitriu și E. Oberländer-Tîrnoveanu), Hoghiz (cel din urmă cu V. Nițulescu și E. Safta), Potaissa (M. Bărbulescu, A. Cătinaș, A. Hopârtean, C. Luca, M. Grec, A. Husar, P. Huszarik), Cășeiu (Dan Isac, P. Hugel, Delia Isac, E. Nemeth, D. Andreica), unde a fost localizat și *vicus*-ul, Porolissum (N. Gudea, E. Chirilă, Al. Matei, St. Bajusz, D. Tamba), unde s-a stabilit clar faza de lemn a amfiteatrului, Ilișua (D. Protase, G. Marinescu, C. Gaiu), Vărădia (E. Iaroslavschi și O. Bozu). Centre meșteșugărești romane de diverse categorii au fost identificate și cercetate la Romula (Gh. Popilian) și în bazinul Bîrzavei (O. Bozu), iar alte așezări daco-romane la Bumbești (D. Marcu și D. Ionescu), Vîrtop-Bumbești (V. Marinoiu) și la Noșlac (I. Mitrofan). În sfîrșit, dar nu în ultimul rînd, sînt de avut în vedere pentru cercetări viitoare propunerile și sugestiile aduse de C. Crăciun pornind de la studiul fotografiilor aeriene, pe baza cărora s-au putut localiza exact unele așezări și fortificații pînă de curînd deloc sau mai puțin cunoscute.

Secția a V-a, „Perioada prefeudală", a inglobat și o parte din rapoartele cuprinse inițial într-o secție intermediară (a VI-a), în măsura în care ele s-au referit tot la trecerea de la daco-romani la români și la populațiile alogene.

Pentru secolele III–IV e.n., au fost cercetate vestigii post romane în general și, cu deosebire, aparținînd mediului cultural Sîntana de Mureș – Cerneahov. În prima situație se încadrează săpăturile efectuate de D. Benea la Timișoara-Freidorf și în așezarea de la Criciova. În cea de-a doua, sau într-o zonă tipologică înrudită, se inseriază încercarea de sinteză făcută de V. Palade pe baza cercetărilor sale de la Bîrlad – Valea Seacă, Banca, Fîntînele-Zorleni și Bogdănești – Fălciu, precum și rezultatele mai noi ale cercetărilor lui Gh. Diaconu, D. Lichiardopol și Al. Niculescu de la Tîrgșoru Vechi, T. Popa, Gr. Schuster și V. Barbu pe cursul inferior al Argeșului, M. Munteanu și Fl. Rădulescu în necropolele de la Boanca și Călărași, B. Bartok și Z. Székely în așezarea de la Chilieni, jud. Covasna, precum și E. M. Constantinescu la Gherăseni-Cremenea, jud. Buzău (salvare). Alte obiective databile în

mileniul I au cercetat V. Lazăr la Sîngeorgiu de Mureş, C. Beldiman la Cilac, jud. Harghita (salvare) şi Şt. Olteanu şi N. Neagu la Şirna, jud. Prahova, unde continuarea săpăturilor pare să confirme extensia cronologică a sucesiunii aşezărilor de acolo între sec. II–XI. Pentru cercetările de la Sînnicolaul Român, jud. Bihor, S. Dumitraşcu şi I. Crişan au prezentat un raport final. Perioada sec. V–VIII a fost reprezentată printr-o serie de cercetări în aşezări şi necropole care, în bună parte, ilustrează şi unele aspecte legate de problema continuităţii, evident, în măsura în care studiul mai atent al manifestărilor arheologice ale alogenilor permite o detaşare mai clară între culturile materiale de sorginte daco-romană şi respectiv alogenă. Iată raportorii şi obiectivele de care s-au ocupat: I. Mitrea, Davideni, jud. Neamţ, aşezare sec. V–VII; Al. Rădulescu, Udeşti, jud. Suceava, aşezare sec. VI–VII; D. Gh. Teodor, Lozna-Strătenі, jud. Botoşani, aşezare sec. VII–VIII; G. Iuga, Vălenii Şomcuţei, jud. Maramureş, sec. VII–VIII. Necropole au fost cercetate de C. Gaiu la Archiud, jud. Bistriţa Năsăud (tip Moreşti, sec. VI) şi de Gh. Mănucu-Adameşteanu la Chilia Veche, jud. Tulcea (sec. VI–VII şi VIII–X, tumulare). Cu acestea din urmă ajungem la o perioadă căreia îi corespund săpăturile efectuate de R. Maxim Alaiba în aşezarea de la Gura Banca, jud. Vaslui (sec. IX–X) şi de M. Comşa în sistemul de fortificaţii la Slon, jud. Prahova. Prin problematica arheologică-istorică şi prin epocile surprinse, o menţiune aparte se cuvine rezultatelor săpăturilor lui V. Boroneanţ şi G. P. Hurezan de la Cladova-Dealul Cetăţuica, jud. Arad, sit prezentat şi direct tuturor cercetătorilor veniţi acolo în ultima zi a sesiunii.

Secţia a VI-a, „Civilizaţia medievală românească", a cuprins peste 20 de rapoarte asupra cercetării unor obiective datate între sec. X şi XVIII din toate provinciile istorice româneşti; mai slab reprezentată a fost acum Dobrogea, pe de o parte prin absenţa unor raportori, iar pe de alta prin includerea unor descoperiri bizantine la cele romane, pe care le suprapuneau arheologic, în cadrul rapoartelor din secţia a IV-a (Capidava, Dinogetia ş.a.). Aşadar, pentru Dobrogea medievală avem de menţionat doar rezultatele prezentate de S. Iosipescu, R. Verussi, A. Căpuşan şi S. Dumitrescu referitor la săpăturile de la cetatea Karaharman, unde s-au descoperit şi trei tezaure monetare. G. Iuga împreună cu S. Iosipescu şi R. Verussi au constatat, la fortificaţia medievală de la Dealul Mare-Cheud, Maramureş (datată de aceştia în sec. IX–XIII), existenţa a două rînduri de valuri şi şanţuri de apărare, precum şi a unui turn-locuinţă cu capelă din sec. XIII–XIV. Rămînînd într-o zonă geografică apropiată, adăugăm aici cercetarea făcută de G. Rădulescu în aşezarea de la Vermeş, jud. Bistriţa-Năsăud. La Războieni-Valea Socşoan, jud. Alba, M. Blăjan a efectuat săpături de salvare într-un obiectiv medieval timpuriu, şi, în acelaşi judeţ, la cetatea Jdioara, „Cetatea Sării", săpăturile au prilejuit o datare mai exactă: sec. X – prima jumătate a sec. XI. La Cluj-Napoca, săpăturile de salvare au adus, prin P. Iambor, date noi despre fortificaţia de la Calvaria din cartierul Mănăştur (sec. X–XI) şi cele mai vechi urme medievale ale oraşului propriu-zis, datînd din sec. XIII. În jud. Sibiu, P. Munteanu Beşliu a raportat despre cercetarea cîtorva puncte de interes religios şi meşteşugăresc: biserica Minoriţilor şi casa Hermes din oraş (identificarea unor ateliere din sec. XIII–XVI), aşezările medievale de la Dumbrăveni şi Sălişte. În cercetarea bisericii lui Bălea din Criscior, jud. Hunedoara (sec. XIV–XV), A. Rusu, M. D. Lazăr, E. Pescaru şi M. David au identificat temelii ale unei biserici anterioare din lemn aparţinînd cel mai probabil unei reşedinţe feudale. Antecedentele unei alte biserici, aceea din Nălaţi, jud. Hunedoara (sec. XVI), au fost investigate de A. A. Rusu şi Z. Pinter. În Banat, la Remetea Mare (Timiş) şi la Şopotu Vechi (Caraş-Severin), Al. Rădulescu şi respectiv D. Ţeicu au cercetat obiective ceva mai vechi, din sec. X–XI şi XII–XIII, în ultimul caz o necropolă. În Oltenia, singura cercetare medievală raportată la sesiune a fost cea a lui Gh. Cantacuzino de la Valea Mînăstirii, jud. Gorj, unde datările sînt certificate mai nou şi prin monede de la Vladislav Vlaicu. Pentru Muntenia s-au înregistrat cinci cercetări: Anca Păunescu, E. Renţa şi Gh. Matei la Ţăndărei (sec. X–XI), V. Sîrbu, P. Damian şi E. Safta la Căscioarele, jud. Călăraşi; Şt. Olteanu, N. Neagu şi arh. C. Hoinărescu la biserica Sf. Nicolae Vechi Ploieşti (turnul clopotniţă, sec. XVI–XVIII), Anca Păunescu şi E. Renţa la ansamblul „Malu Basarab" din Slobozia, jud. Ialomiţa; aceleaşi împreună cu Gh. Matei au continuat săpăturile şi la oraşul medieval Piua Petrii, jud. Ialomiţa. În fine, pentru Moldova, s-au putut inregistra graţie rapoartelor prezentate rezultatele următoarelor săpături arheologice: V. Spinei şi R. Popovici la necropola de la Hudum-Botoşani (sec. XIII–XIV), M. D. Matei şi Em. Emandi în oraşul Siret – de remarcat săpăturile de la două biserici de acolo, din sec. XVIII şi sec. XIV –, Al. Andronic şi R. Maxim Alaiba la reşedinţa identificată ca domnească din Vaslui (sec. XV), Al. Artimon la aşezarea urbană medievală de la Tg. Trotuş (sec. XV–XVI), M. D. Matei şi Em. Emandi, la Suceava unde s-au identificat, la biserica Sf. Ioan Botezătorul, temeliile unui probabil prim sediu al Mitropoliei Moldovei şi D. Nanu Basarab şi I. Costel în sudul Moldovei, la Galaţi, în zona bisericii „Precista", unde s-a descoperit un complex meşteşugăresc (cuptoare de var din sec. XVIII).

Așadar, revăzînd în ansamblu numai cîteva dintre noutățile pe care și această ultimă (cronologie) secțiune a Sesiunii le-a adus istoriografiei, constatările nu pot fi decît încurajatoare. Sînt de menționat în cele ce urmează direcții ale cercetării în care s-au obținut cîștiguri importante pe calea cercetărilor arheologice medievale : formarea orașelor și tîrgurilor, în care cadru se pot mai bine opera diferențieri tipologice și cronologice între provinciile istorice ; rolul spiritual dar și instituțional al bisericii în polarizarea nucleelor medievale de tip rural sau urban și (sau) a centrelor feudale mai vechi ; stabilirea mai clară a unor căi de influență, legătură și interdependență în cristalizarea societății medievale de pe teritoriul țării, în care proces viziunea provincială a cercetării are nevoie permanentă de confruntarea cu viziunea de ansamblu. În fond, direcția enunțată în această ultimă instanță se poate extinde la toate cercetările care vin în fața unei asemenea sesiuni anuale de rapoarte și, fie și numai gîndindu-se la măsura împlinirii acestui deziderat, lucrările din acest an au reprezentat un succes remarcabil.

La publication ,,Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie" paraît 4 fois par an. Toute commande de l'étranger sera adressée à ROMPRESFILATELIA, secteur import-export presse, P. O. Box 12—201, telex 10 376, Bucureşti, Calea Griviţei 64—66, ou à ses représentants à l'étranger.

AVIS AUX LECTEURS

Vue la hausse des taux de l'imprimerie, nous sommes obligés de réduire pour l'instant le nombre des pages par an. fait que attire aussi la réduction des fascicules.

Convaincus de votre compréhension, nous espérons que nos lecteurs continuent de nous rester fidels.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

79 717 Calea Victoriei 125. telefon 50 76 80

RM ISSN 0039—4009

S C I V A, tomul 42, nr. 1—2, București, ianuarie — iunie 1991, p. 1—102

I. P. UNIVERSUL c. 2388

Lei 70